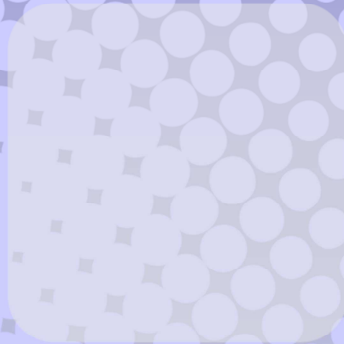

DETUROPE

Central European Journal of Regional Development
and Tourism

ISSN 1821-2506

DETUROPE

THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL DEVELOPMENT AND TOURISM

ISSN 1821-2506

Vol. 5 Issue 3

2013

TABLE OF CONTENTS

EDITORIAL	3
 Invited paper:	
A SZERB HATÁR, HATÁR MENTI TÉRSÉGEK, RÉGIÓK KUTATÁSA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ	
Ágnes Pál.....	4
 Original scientific papers:	
STAVOVI ZAPOSLENIH U UGOSTITELJSTVU I TURIZMU O POTENCIJALIMA ZA RAZVOJ GASTRONOMSKOG TURIZMA U VOJVODINI	
Bojana Kalenjuk, Dragan Tešanović, Milan Bradić.....	31
 CULTURAL PROJECTS FROM ACROSS THE BORDER SPATIAL FEATURES OF TENDERING VERTICUM OF THE NATIONAL CULTURAL FUND'S PUBLIC EDUCATION COLLEGE BETWEEN 2007-2011	
Mária Kölcseyné Balázs	45
 Preliminary communication:	
FACTORS OF SUCCESS IN CASE OF LOCAL SOCIETY	
Melinda Molnár	63
 Professional papers:	
AZ EURÓPAI UNIÓS TÁRSFINANSZÍROZÁSÚ PÁLYÁZATI RENDSZER MAGYAR TAPASZTALATAI	
Eszter Baksa	71
 REPUBLIC OF SERBIA TOWARDS THE EUROPEAN TERRITORIAL COHESION AND CROSS-BORDER COOPERATION – WITH SPECIAL FOCUS ON VOJVODINA	
Zsuzsanna Fejes.....	88
 RÉGIÓK ÉS RÉGIONALIZMUS SZERBIÁBAN	
Éva Szügyi.....	105

EDITORIAL

It is a pleasure for the Editor-in-Chief to introduce the Volume 5, issue 3 of the online journal, which offers a possibility for the international community of professionals working in the fields of regional and rural development or tourism to exchange their ideas and research results or practical achievements.

As seen from the previous issues, CEJRDT is an online journal with open access to the interested community of researchers and practitioners. The Editorial Board of the Journal is made up of Czech, Hungarian and Serbian members. The papers are published in English and German as the two main tools of international communication in the regions, but the journal intends to support national languages as well, allowing the publication of papers in Czech, Hungarian and Serbian – with English summaries. The strict review process coordinated by the three editorial boards and the joint scientific boards of the journal guarantees the quality and professional value of published papers. The papers can be read on the homepage of the journal, or downloaded as printable PDF files. Authors wishing to publish their results can also find the guidelines and contact addresses in the homepage.

According to the decision of the editorial board made in May 2010, we will publish at least three issues every year with at least six essays in each. For preserving the strict formal requirements from earlier and strengthening the institution of reviewing, we definitely insist on providing a correct English summary beside every paper written in Czech, Hungarian and Serbian.

The editorial board wishes to ensure the presentation of the articles in SCOPUS, which is one of the greatest and most important abstract and citation databases of peer-reviewed literature. Shortly we will also establish contacts with other databases for the same purpose.

In order to strengthen national languages, we strongly recommend the Czech, Hungarian and Serbian authors to attach a summary in their native language as well when they publish essays in English or German.

According to the Editorial Board's decision, the cover page of the journal has been modified, but more importantly, its usability has also been improved. From now, the published papers - articles can be handled or printed out one by one, depending on the reader's interests.

The Editor-in-Chief

Invited paper

**THE EUROPEAN UNION AND THE RESEARCH INTO BORDER ZONE
AREAS AND REGIONS: THE SERBIAN BORDER**

**A SZERB HATÁR, HATÁR MENTI TÉRSÉGEK, RÉGIÓK KUTATÁSA
ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ**

Dr. (habil) Ágnes PÁL, private university professor
University of Szeged, JGYPK
Department of Geography
Address: Boldogasszony sgt. 6., Szeged, H-6725
E-mail: pala@jgypk.u-szeged.hu

A SZERB HATÁROK, HATÁR MENTI TÉRSÉGEK, RÉGIÓK KUTATÁSA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ

THE EUROPEAN UNION AND THE RESEARCH INTO BORDER ZONE AREAS AND REGIONS: THE SERBIAN BORDER

Key words: borders, border zones, regions and European Union

Abstract:

Border zone research has become one of the most important objectives in geographical investigations in Hungary. Geographers, in the first phase of their research, formulated the academic problem itself; that is, whether or not border zone settlements develop differently from those settlements which are located in other parts of the country. Border zone location supposedly has an - advantageous or disadvantageous - impact on the development of a given settlement. In the next phase of research, - between 1991-1994, empirical research was carried out. Statistical analyses and surveys through questionnaires were made in relation to the areas and settlements located in the vicinity of the Serbian-Hungarian border. This research was primarily aimed at exploring the economic relations of these settlements, and, as a result, the conclusion was drawn that in most cases border zone location is favourable when a developed region meets another relatively developed region. If the two sides of the border are both underdeveloped, that is, poverty meets poverty, or there is a considerable developmental gap between the settlements located on the two sides of the border, border zone location is only to preserve the peripheral characteristics of the given settlement. At the end of this paper the candidate status of Serbia, will be discussed, too.

As it has been stated earlier, in the last few decades the investigation of areas near Hungary's border became an important research topic for geographers in Hungary. Consequently, initially we also carried out empirical research in the initial phase of our research, with the aim of exploring economic relations. Later, we turned our attention to cross border relations. This change can be explained by the emergence of euroregions and of various other regional organizations in Hungary. Thus the first part of the paper explores the results of our theoretical research, while in the second part the summary of our own empirical investigations will be published. The investigation of the complex and many-sided system of relations between man and nature and the in-depth exploration of this problem was an important task for several geographers in the 20th century. Initially, our research also focused on geographical regions (e.g. geography of the area between the Danube and the Tisza rivers.) Due to the intensity of professional discussions and debates a sharp distinction was made between aspects of human geography and physical geography.

The emergence of economic regions (rayons), a process of the 1960s, occupied a central position in the research dealing with aspects of human geography. It became generally accepted that the establishment of regions should serve the interests of practical planning. (Vörösmarti A, 1961.) This kind of research into economic regions was seen in a strong ideological context, which was the result of Hungary's contemporary historical context and social system.

In the 1990s socio-economic relations were being transformed and these changes challenged the science of geography as well. Ethnic and political geographic investigations were gaining significance; researchers aimed at exploring the effect of changing conditions on society and on certain areas and regions. These questions are difficult to answer in our days as well. While in previous decades those investigations were significant, which supported planning, today more attention is paid to the interrelatedness of various international projects. The political changes of the 1990s created a favourable political background for regional cooperation between the individual countries. The process of the development of international regions is a political question, too. In areas of uneven development several zones emerged with significant differences concerning their level of development. Most disadvantaged areas are of peripheric location, i.e. they lie in the vicinity of the country- or county borders. Peripheric location and border zone location do not mean the same thing, still, both terms describe a specific condition. The relationship between administration and the regions of specific location is rarely harmonious, although the specific problems of these regions could be addressed more efficiently if they would get reflected in the administrative system, too. Political boundaries closely relate to the emergence of nation-states. When interpreting the notion of borders from the point of view of political geography, it can be stated that borders exemplify separation and union as well. Border zone itself is a political as well as a spatial category. The development and possibilities for improvement in border zone settlements are influenced by the notion about national borders and also by the historically justified system of relationships between the given countries.

Any region comprises a certain group of settlements (Dövényi Z. 1980.) and the intensive relations between them. It can also be considered as a system of relations between the centre and its zones of attraction. All definitions describe a region as an area – although there are differences in these descriptions considering the individual interpretations and

their ideological background.. The notion of the region is not a permanent, static category; a region is a dynamically changing social phenomenon, undergoing significant changes all the time. Consequently, a region can be interpreted as a process. Considering the above it is a process during which a certain region develops as part of society's spatial organization, i.e. it is the institutionalization of the region. This process comprises four levels. 1.The emergence of the spatial framework 2.The emergence of the ideological framework 3. The emergence of the institutional framework 4.Institutionalization, i.e. the existence of a regional system and regional awareness.

Cooperation within the border zone is an integral part of the foreign policies of the countries concerned.. The social and economic content of cooperation is in accordance with the four main principles of the European Union, that is the free movement of capital, work force, goods and services. The trilateral cooperation is part of this ideology, which is aimed at improving cross border relations in the human as well as in the economic spheres. It also aims to integrate these processes into the framework of up-to-date European processes. Regarding the level of the development of these regions there are asymmetries, which can be explained by human resources problems, as well as the heterogeneous development of economic factors. (Herendi I. 2009.) The geographical location of the University of Szeged was decisive when we chose the 74 settlements of the border zone for our human and physical geographical analyses..These investigations resulted in including 23 additional settlements from Voivodina (Serbia) and 44 settlements from Partium (Romania) into our research. (These latter settlement are disregarded by this paper).

All the other settlements were examined from a variety of aspects.

Social conditions

- The region's demographical conditions are of specific nature. The towns with the largest population density are symmetrically located in the region.
- Economic conditions
- Agriculture is the traditional employer of the region and subsidiary enterprises are of great significance, too. .
- Industry is of low productivity, it has lately been transformed into service industries , or, in a worse scenario, it did not survive the changes. .

The process of the emergence of regions is a significant factor in cross border cooperation within Europe. It is our mutual interest that cross border existence as well as regionalism be interpreted in a complex way and in accordance with all their implications. (Nagy I. 2001.) Similar investigations were carried out using the same indicators in 2010 concerning the area of the Danube-Kris-Mures-Tisza Economic Cooperation. The economic activities of the population, GDP figures, the quality of life were all considered.

In summary, cross border research can enhance the formation, the functioning and the development of regions. This is the primary reason why this –and similar - research will be of utmost importance in a variety of academic disciplines in the future, too.

Kulcsszavak: határok, határ menti térségek, régiók és az Európai Unió

Kivonat:

Az elmúlt évtizedekben az államhatár mellett fekvő területek kutatása fontos témájává vált a honi geográfiának. A kutatások első fázisában magát a problémát fogalmaztuk meg. Majd a kutatás következő fázisában empirikus vizsgálatokra került sor. Ezek elsősorban a gazdasági helyzet feltárásai célozták meg. Későbbiekben a figyelmünk a határokon átnyúló kapcsolatok felé terelődött, nem kis részben a létrejövő eurorégiós és a hazai régiós szerveződések hatására. Az első részben az elméleti, a második részben az empirikus saját kutatások eredményeit tesszük közzé. A táj és az ember bonyolult és sokirányú kapcsolat-rendszerének vizsgálatát, a maga sokrétűségben és komplexitásában való feltárását a 20. században kísérelték meg geográfusaink. Kutatási témáink főleg természetföldrajzi tájegységek alapján indultak (pl.: A Duna-Tisza köze földrajza). A viták eredményeként kihangsúlyozódott a természetföldrajzi és gazdaságföldrajzi kutatások erőteljes elkülönülése.

A gazdaságföldrajzi kutatások központi kérdése a gazdasági körzetek (rajonok) kialakulása, léte volt, amely főleg az 1960-as években bontakozott ki. Általánosan elfogadottá vált, hogy a körzetesítésnek a gyakorlati tervezési munkákat kell segítenie. (Vörösmarti A, 1961.) A gazdasági körzetkutatásnak ehhez a szakaszához erőteljes ideológiai töltet kapcsolódott, ami adott történeti-társadalmi helyzetünk velejárója volt. Az 1990-es évek átalakuló társadalmi-gazdasági folyamatai a földrajztudomány számára is komoly kihívást jelentettek. Folytak etnikai és politikai földrajzi kutatások, az átalakuló társadalmi-gazdasági viszonyok feltárására és a területre gyakorolt visszahatásának vizsgálatára, és ez napjainkban sem könnyű feladat. Míg a korábbi évtizedekben a tervezést elősegítő, támogató kutatások voltak igen jelentősek, napjainkban inkább a nemzetközi projektekhez való kapcsolódás keresése a jellemző. A politikai rendszerváltás kedvező helyzetet teremtett az országok közötti regionális együttműködésre. A fejlődés folyamatrendszere a nemzetközi régiók esetében politikummal mélyen átitott.

Az egyenlőtlen, helyesebben eltérő adottságokkal rendelkező területeken fejlett- illetve elmaradott területek alakulnak ki. A hátrányos helyzetben lévő területek jelentős része periférikus fekvésű - országhatár és megyehatárok mentén, illetve közelében helyezkednek el. A periféria és határ mentiség nem jelent szükségszerűen egybeesést, de mindenképpen sajátos helyzetű területek egy fajtáját jelenti. A közigazgatás és a sajátos jellegű térségek kapcsolata ritkán megegyező, holott ezen térségek problémáinak megoldása jóval kedvezőbb feltételek között történhetne, ha a közigazgatási rendszerekben megfelelő módon tükröződnének. A politikai határok szorosan kapcsolódnak a nemzetállamok létrejöttéhez. Politikai földrajzi értelmezésben az államok határa az elkülönülés és az együttműködés lehetőségét egyaránt magában hordja. A határ mentiség sajátos térbeli és politikai fekvést jelent. A határ menti települések fejlődését, fejlesztési lehetőségeit erőteljesen befolyásolja az államhatárokról alkotott kép és az államok közötti történelmileg kialakult viszonyrendszer.

A régió nem más, mint a települések meghatározott köre (Dövényi Z. 1980.) s a közöttük lévő intenzív kapcsolatok összessége. Felfogható úgy is, mint a centrum és vonzáskörzetek közötti kapcsolatok rendszere. A régió mindenki - igaz, hogy különböző értelmezésben és ideológiai tanalommal - végül is egy adott területet ért. A régió nem állandó statikus kategória, hanem dinamikus társadalmi jelenség, mely állandóan változik, átalakul, vagyis folyamatként értelmezhető. Az a folyamat, melynek során egy bizonyos régió a társadalom térbeli szerveződésének részeként fejlődik, a régió intézményesülése. Ez a folyamat négy szinten különül el: 1. a területi keretek kialakulása, 2. a fogalmi keret létrejötte, 3. az intézményes forma megteremtődése, 4. intézményesülés, a regionális rendszer és a regionális tudat megléte.

A határ menti együttműködés az egyes államok külpolitikájának szerves részét képezi. A társadalmi és gazdasági tartalma kapcsolódik az Európai Unió négy szabadelvével, mégpedig: a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad mozgásával. Ehhez kapcsolódik az a háromoldalú együttműködés, amelynek a célja, hogy fejlessze a humán és a gazdasági szféra kapcsolatait, segítse ezáltal a korszerű európai folyamatok kereteibe való integrációt. A gazdasági fejlettségben aszimmetriák tapasztalhatók, amelynek okai a humán erőforrásokon kívül, a gazdasági tényezők heterogén fejlettségének eltérései. (Herendi I. 2009.) Helyzetünkben adódott, hogy a Dél-alföld közvetlen a határ mentén lévő 74 magyar település társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata mellett döntsünk. Mindezen vizsgálatok determinálták a határokon túli szerbiai (vajdasági) 23 és a romániai (partiumi) 44 településének vizsgálatát (ez utóbbiakkal most részletesen nem foglalkozunk).

A települések társadalmi- és gazdaságföldrajzi vizsgálata;

Társadalmi viszonyok

- A népességi viszonyok sajátosságok. A legnagyobb népesség-koncentrációt jelentő városok aszimmetrikusan helyezkednek el.

Gazdasági viszonyok

- A térség hagyományos munkaadója a mezőgazdaság - a melléküzemági tevékenységnek fontos szerep jut.
- Az alacsony hatásfokú ipar az utóbbi években szolgáltatóiparrá alakulhatott, vagy nem élte túl a változást.

A régióvá válás régiók kialakulása a határon átnyúló európai fejlődés egyik jelentős tényezője. Közös érdek, hogy összefüggéseiben értelmezzük a határ mentiséget és a regionalizmust. (Nagy I. 2001.) A régióvá válás, a régiók kialakulása, mint a határon átnyúló európai fejlődés egyik jelentős tényezője. Így közös érdek, hogy összefüggéseiben értelmezzük a határ mentiséget. Hasonló vizsgálatokat végeztünk 2010-ben is a Duna-Körös-Maros-Tisza Gazdasági Együttműködés területén azonos mutatókkal; népesség gazdasági aktivitása, a GDP értékének bemutatásával, sőt az életminőség mutató trendje is a rendelkezésünkre állt. A határ menti együttműködés az egyes államok külpolitikájának szerves részét képezi. A társadalmi és gazdasági tartalma kapcsolódik az Európai Unió négy szabadelvével, mégpedig: a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad mozgásával.

A határ menti kutatások mindenkor és mindenképpen segítik a régiók kialakulását, működését, fejlődését. Mindezen kutatásoknak a jövőben is helyük van a különböző tudományágakban.

BEVEZETÉS

Az elmúlt évtizedekben az államhatár mellett fekvő területek kutatása fontos témájává vált a honi geográfiának. A kutatások első fázisában magát a problémát fogalmaztuk meg. Majd a kutatás következő fázisában empirikus vizsgálatokra került sor. Ezek elsősorban a gazdasági helyzet feltárásai célozták meg. Későbbiekben a figyelmünk a határokon átnyúló kapcsolatok felé

terelődött, nem kis részben a létrejövő eurorégiós és a hazai régiós szerveződések hatására. Az első részben az elméleti, a második részben az empirikus saját kutatások eredményeit tesszük közzé.

1. A HATÁRVIDÉKEK FÖLDRAJZI FOGALMA

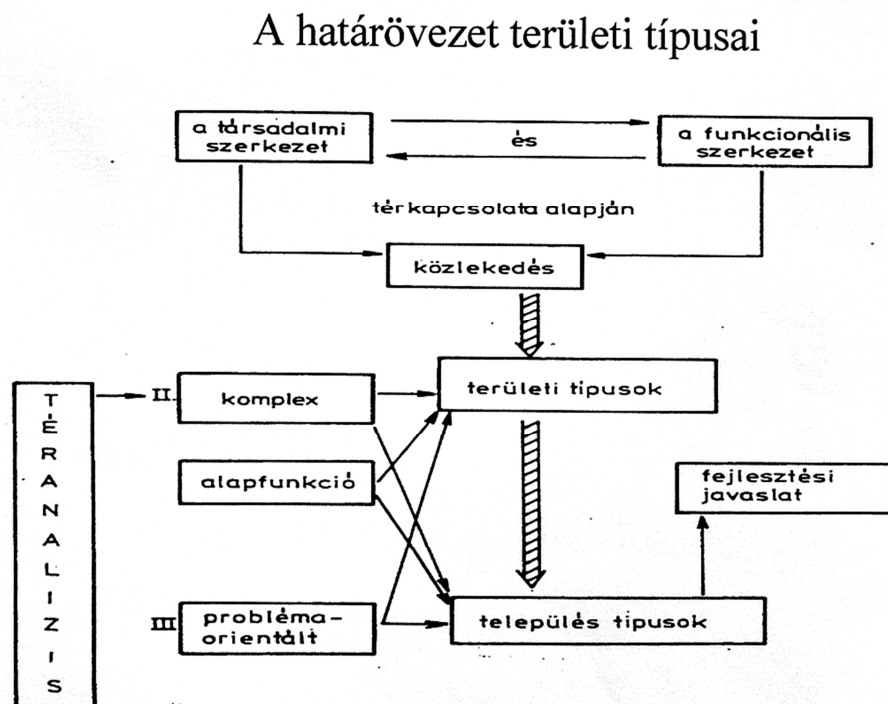
A táj és az ember bonyolult és sokirányú kapcsolat-rendszerének vizsgálatát, a maga sokrétőségben és komplexitásában való feltárását a 20. században kísérelték meg geográfusaink

Kutatási témáink főleg természetföldrajzi tájegységek alapján indultak (pl.: A Duna-Tisza köze földrajza). A viták eredményeként kihangsúlyozódott a természetföldrajzi és gazdaságföldrajzi kutatások erőteljes elkülönülése.

A gazdaságföldrajzi kutatások központi kérdése a gazdasági körzetek (rajonok) kialakulása, léte volt, amely főleg az 1960-as években bontakozott ki. Általánosan elfogadottá vált, hogy a körzetesítésnek a gyakorlati tervezési munkákat kell segítenie. (Vörösmarti A, 1961.) A gazdasági körzetkutatásnak ehhez a szakaszához erőteljes ideológiai töltet kapcsolódott, ami adott történeti-társadalmi helyzetünk velejárója volt.

A JATE Gazdaságföldrajzi Tanszékén folytak kiterjedt kutatások, s gazdag vizsgálati anyagot gyűjtöttek össze, főleg a Dél-Alföldre, de az Alföldre is, sőt az ország területére is. A régiók (gazdasági körzetek) kutatása mindig célirányos, erősen társadalom-centrikus, de alapvető cél a földrajzi folyamatok egyenkénti, komplex elemzése, a főbb összefüggések feltárása, a természet és a társadalom (ember és környezete) kapcsolatának idő-és térbeli vizsgálata, a földrajzi környezet feltárása, tényezőinek minősítése. A statisztika a gazdaságföldrajznak épp úgy fontos segédtudománya, mint a közgazdaságtannak, vagy szociológiának. A statisztikai adatok tükrözik a társadalmi folyamatok alakulását. Az infrastrukturális viszonyok - energiaeosztás, vízellátás, kereskedelem, lakásellátottság, területrendezés, szolgáltatások, egészségvédelem, kultúra, oktatás, közigazgatás, vagyis minden olyan tényezőnek a vizsgálata idetartozik, ami a termelés, elosztás, fogyasztás zavartalan mozgásterét biztosítja, amelyeket a statisztika nyomon követ. (Berényi I. 1988.)

1. ábra

Berényi I. 1986.

A regionális vizsgálatok nem korlátozódnak a hatótényezők számbavételére, mivel a már kialakult régiók aspektusából kutatják a társadalmi-gazdasági-infrastrukturális-természeti szférák kölcsönhatás-rendszerét. Vagyis a regionális kutatások időben meghatározottak, csak attól kezdve értelmezhetőek, amikortól a termelőerők fejlődési folyamata eljutott abba a fázisba, amelyben olyan térségek különültek el egymástól, amelyeknek sajátos fejlődési ívük, struktúrájuk, jövőjük, bizonyos komplexitásuk van. (Tóth J. 1988.)

Az utóbbi évtizedekben újra fellendülő szociálgeográfiai vizsgálatok egy-egy településre, településcsoportra, településkörzetre, vagy régióra vonatkoztak, másrészt egy-egy aktuális témakör ágazati feldolgozását végezték (iparföldrajz, idegenforgalmi földrajz, etnikai kérdések, határ menti térségek kutatása).

Az 1990-es évek átalakuló társadalmi-gazdasági folyamatai a földrajztudomány számára is komoly kihívást jelentettek. Folytak etnikai és politikai földrajzi kutatások, az átalakuló társadalmi-gazdasági viszonyok feltárására és a területre gyakorolt visszahatásának vizsgálatára, és ez napjainkban sem könnyű feladat. Míg a korábbi évtizedekben a tervezést elősegítő, támogató kutatások voltak igen jelentősek, napjainkban inkább a nemzetközi projektekhez való kapcsolódás keresése a jellemző. A politikai rendszerváltás kedvező helyzetet teremtett

az országok közötti regionális együttműködésre. A fejlődés folyamatrendszere a nemzetközi régiók esetében politikummal mélyen átitatott.

1.1 Sajátos szerkezetű térségek

Az egyenlőtlen, helyesebben eltérő adottságokkal rendelkező területeken fejlett- illetve elmaradott területek alakulnak ki. A hátrányos helyzetben lévő területek jelentős része periférikus fekvésű - országhatár és megyehatárok mentén, illetve közelében helyezkednek el. A huzamos ideig változatlan határokon csak bizonyos helyeken lehet átjutni - így tapasztalhatjuk ezt még két megyehatárnál is (a szomszédos megye területén lévő településekhez gyakorta nem vezetnek át kiépített közutak) -. Még inkább így van az országhatárok esetén. Igaz persze az is, hogy nem kizárólagos ez a megállapítás, nem minden határ közeli térség elmaradott (Szeged, Pécs, Gyula). Tagadhatatlan azonban, hogy egy speciális helyzetben lévő térségről van szó.

A speciális területek eltérő jellegéből következik, hogy kutatásuk multidiszciplináris, hiszen problémáik szerteágazóak lehetnek. Az agglomerációkban pl. a települések szervezetének, tagolódásának, kapcsolatainak, az infrastruktúrának, a szociális problémáknak bonyolult szövevénye van jelen, amelyek kutatására egyetlen tudományág képtelen. A területi fejlődésnek (lehetnek elmaradottak vagy speciális jellegűek) törvényszerűségei vannak, amelyek hatnak a folyamatokra és természetesen azok eredményeire is.

1.2 A határmentiség

A periféria és határ mentiség nem jelent szükségszerűen egybeesést, de mindenképpen sajátos helyzetű területek egy fajtáját jelenti.

A közigazgatás és a sajátos jellegű térségek kapcsolata ritkán megegyező, holott ezen térségek problémáinak megoldása jóval kedvezőbb feltételek között történhetne, ha a közigazgatási rendszerekben megfelelő módon tükröződnének,

A határ mentiség fogalmát Berényi I. (1988) sem tekinti a periféria jelleg szinonimájának, még pedig azért nem, mert az ország határ menti területeinek kedvező, vagy kedvezőtlen sajátosságait, a területi struktúrában bekövetkezett változásokat főként „külső” hatás eredményének tekinti. A periféria-hatás ugyanakkor egy funkcionálisan összetartozó terület központjától való távolsággal alakul ki, a funkciók számának és intenzitásának csökkenésével. Berényi szociálgeográfiai aspektusból kiindulva a helyzet értékelésében a lokalitásra gyakorolt hatást, ill. ennek vizsgálatát tartja fontosnak. A határ mentiség ugyanis a különböző társadalmi

csoportokat eltérően érinti, döntéseikben eltérő súllyal szerepel (hasonló pl. (Erdösi F. 1988) álláspontja is).

1.2.1 Határ határok

A politikai határok szorosan kapcsolódnak a nemzetállamok létrejöttéhez (Jeggle U. 1994.). A nemzeti államok határai a saját nemzetiségnek a Föld felszínére vetített elképzelése, amely azonban csak mint zárt, nem pedig mint nyitott egység jelenik meg. A nemzeti államok kezdeteikkor rögzített, általános érvényű határok jönnek létre. Amennyiben nem voltak képesek az enklávék elfogadására, inkább beletörődtek az etnikai kisebbségek létébe, szembesülni kényszerültek a későbbiekben az etnikai alapú konfliktusok jelentkezésével. A fogalom megközelítésekor fontos kiindulópont a tudományág - azaz politikai geográfia, szociológia, etnográfia -, sajátossága, valamint az, hogy milyen területek között húzódik ez a határ, két kultúrát, vagy rész-kultúrát választ-e el.

Politikai földrajzi értelmezésben az államok határa az elkülönülés és az együttműködés lehetőségét egyaránt magában hordja. A határ mentiség sajátos térbeli és politikai fekvést jelent. A határ menti települések fejlődését, fejlesztési lehetőségeit erőteljesen befolyásolja az államhatárokról alkotott kép és az államok közötti történelmileg kialakult viszonyrendszer. Az országhatárok és a határ menti területek, zónák történetileg kialakult állapotot, helyzetet jelentenek abban az értelemben, hogy érintkező felületet képeznek az államok között. Az államok sokszínű napi politikai gyakorlata és együttélése jelzi, hogy a közös határok eltérő jellegű és minőségű lehetőségeket hordoznak magukban.

A politikai földrajz az államok térbeliségének és együttélésének kutatása során kidolgozta a határtant (limológiát). A különböző elméleti kiindulások következtében ez a politikai földrajzi határtan meglehetősen összetett, ellentmondásos. Sajátos, nemzeti érdekeket, ill. törekvéseket kifejező irányai, nemzeti iskolái vannak. A francia politikai földrajz határ elméletét jelentős részben a „természetes határok”-ra való törekvés motiválta, s így a francia hatalmi törekvéseket szolgálta. A német politikai földrajz határelméletét a „népiség” hatja át, meghatározó az etnikai határok és az államhatárok kölcsönhatásának vizsgálata. Az angol politikai földrajz határelméletére a „birodalmi jelleg” nyomja rá bélyegét és az úgynevezett pártatlan döntőbíráskodásra való törekvés és igény. Az amerikai határelméletet a „hasznosság”, ill. a „hatalmi egyensúly” határozza meg (Hajdú Z. 1998.). A határok vizsgálata sokféle megközelítésben folyhat. Az organikus államelméletben a határ és a határtérség az állam periférikus szerve.

A határ jogilag és földrajzi megközelítésben is vonal, de tartalmában és hatásában zóna, kisebb-nagyobb kiterjedésű térség, ahol az államok kölcsönhatása érvényesül. Nemes Nagy J. négy pontban foglalja össze a határ-fogalom jellemzőit: elválasztó térelem (barriére), szűrőzóna (filter), perem- és ütközőzóna (frontier), összekapcsoló térelem (kontaktuszóna). A politikai földrajz vizsgálja az országhatárok alakulásának elméleti, történeti, funkcionális kérdéseit, ennek keretében foglalkozik a határ menti területek, határterületek (borderland, border zóna, border region, frontierzóna, Grenzenraum) fejlődési és fejlesztési kérdéseivel és tipizálásával. A határ menti területek sok esetben eltérő kultúrák, nyelvek, vallások, etnikumok találkozási övezetei. A találkozás, a keveredés, az együttélés segítheti az egymás mellett élő népek gazdagodását, kultúrájuk előnyeinek kihasználását. A nyitott határok hozzájárulnak a szomszédos államok népességének megismeréséhez, a zárt határok bizalmatlanságot fejeznek ki.

1.3 Régió - regionalizmus

A régió nem más, mint a települések meghatározott köre (Dövényi Z. 1980.) s a közöttük lévő intenzív kapcsolatok összessége. Felfogható úgy is, mint a centrum és vonzáskörzetek közötti kapcsolatok rendszere. A régión mindenki - igaz, hogy különböző értelmezésben és ideológiai tanalommal - végül is egy adott területet ért. Éger Gy. szerint itt ugyanaz a szó jelent egy elméleti kategóriát és egy - jóllehet az előzőre épülő - szellemi és/vagy politikai mozgalmat.

A regionalizmus - mint elméleti kategória - nem más, mint egy embercsoportnak egy-egy tájegységhez, mint földrajzi kerethez való kötődése (Éger Gy. 2000.) . A megközelítések és értelmezések ugyanazon fogalom esetében is - különböző szaktudományok területéről érkezve és különböző ideológiákba ágyazottan - ugyancsak eltérőek lehetnek. Ebben egyetérthetünk Éger Gy-vel. A földrajzosok, a történészek, az etnológusok, a közgazdászok, és a szociológusok között gyakran vannak viták, félreértések a szakmájuk szerinti fogalmak egy az egyben történő átvétele esetén.

A régió szociológiai-szociálpszichológiai-antropológiai jelenséggént kezelve nem azonos a hagyományos földrajzi definícióval, hanem emberi-társadalmi kategória, amelyben kiindulópont a társadalom és a térszervezés közötti kapcsolatrendszer. Ebből következik, hogy a régió nem állandó statikus kategória, hanem dinamikus társadalmi jelenség, mely állandóan változik, átalakul, vagyis folyamatként értelmezhető. Az a folyamat, melynek során egy bizonyos régió a társadalom térbeli szerveződésének részeként fejlődik, a régió intézményesülése. Ez a folyamat négy szinten különül el: 1. a területi keretek kialakulása, 2. a fogalmi keret létrejötte, 3. az intézményes forma megteremtődése, 4. intézményesülés, a regionális rendszer és a regionális tudat megléte.

A regionális identitás a régiófejlődés része. Egy régió intézményesülési folyamatának legteljesebb formája a nemzetállam kialakulása. Ez esetben jelen van a terület, határ, név, nyelv, szimbólumok, intézmények.

A történelem kihívására válaszoló új típusú regionalizmus kialakulásához megfelelő intézményes feltételek teljesülése szükséges. Ilyen pl. „az igazgatás terén kell elérni, hogy a határok különböző oldalain a helyi igazgatási egységek kompatibilisek legyenek egymással.” (Glatz F. 1994.) A regionalizmus három típusát különbözteti meg (Lang W. 1994.): 1. nemzeti keretű; 2. transznacionális (határokon átnyúló), 3. nemzetközi regionalizmus (ez a II. világháború után kibontakozó és egyre erősödő mozgalom, legmagasabb formája az európai integráció folyamata).

A nemzeti karakterű regionalizmus léte, sajátosságai kialakulóban vannak, feltárására folynak vizsgálatok. Az egyes régiók egymás közötti kapcsolatai azon alapulnak, hogy a kialakuló specializáció révén nemcsak az egyes ágazatok, hanem az azok területi allokációját megtestesítő térségek (régiók) között is rendszeres áru- és tevékenységcsere alakul ki. A régióvá válás, a régiók kialakulása mint a határon átnyúló európai fejlődés egyik jelentős tényezője, így közös érdek, hogy összefüggéseiben értelmezzük a határ mentiséget.

1.3.1 Duna - Körös - Maros - Tisza Regionális Együttműködés

Az 1995. decemberi szegedi „Hármas találkozó” témája, a Szeged-Temesvár-Újvidék alkotta térség gazdasági együttműködési kérdései voltak. A következő évben szervezett „Eurorégió a Duna-Maros-Tisza tájon” c. konferencia már próbálta összefogni az érintett szervezeteket mindhárom országban, számba véve a már működő kapcsolatokat és a lehetőségeket.

A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió együttműködését a Csongrád megyei közgyűlés 1996-ban fogadta el.

Az Alföld déli részén, a Tisza alsó szakaszának tágabb térségében, a Bácska, Bánát és a Békés-csanádi löszhát környezetében lehetséges egy regionális együttműködés kialakítása. Kedveznek ennek a természeti adottságok, a gazdasági és társadalmi feltételek. Jelenleg még legkomolyabb akadály a országhatárok léte, a közigazgatás, a politikai tényezők.

A területet három részre osztja a magyar-szerb, magyar-román, a szerb-román országhatár. Ennek következménye, hogy a térszerkezeti kapcsolatok megszakadtak, vagy legalább is csökkent az intenzitásuk. Az 1980-as évek végére, a rendszerváltást követően - e térség országaiban - a határ menti területeken is megélénkültek az igények a kapcsolatok

fejlesztésére, szélesítésére. A kapcsolatok kialakulását nagymértékben késleltette a jugoszláv háború, nemcsak politikai, hanem gazdasági, kulturális, társadalmi téren egyaránt.

A határ menti együttműködés az egyes államok külpolitikájának szerves részét képezik. A társadalmi és gazdasági tartalma kapcsolódik az Európai Unió négy szabadelvével, mégpedig: a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad mozgásával. Ehhez kapcsolódik az a háromoldalú együttműködés, amelynek a célja, hogy fejlessze a humán és a gazdasági szféra kapcsolatait, segítse ezáltal a korszerű európai folyamatok kereteibe való integrációt.

A gazdasági fejlettségben aszimmetriák tapasztalhatók, amelynek okai a humán erőforrásokon kívül, a gazdasági tényezők heterogén fejlettségének eltérései. (Herendi I. 2009.)

A térség dominánsan agrár jellegű jelenleg is, ahol a kiszolgáló ipar napjainkban erőteljesen átalakulóban van. Az alacsony termelékenység és tőkehiány miatt a mezőgazdasági művelési ágankénti megoszlásán jellemző, hogy őrzik az Alföld tradicionális mezőgazdasági ágazati megoszlásának (szántó, szőlő, rét, legelő) hagyományait. A mezőgazdasági területeket a háború utáni Vajdaságban ismét megművelik. A szántó és kert területek aránya itt a legmagasabb a régióban. A magyarországi megyékben a művelhető területek csökkentek, csak úgy, mint az agrár-foglalkoztatottak aránya.

2. A HATÁR MENTI KUTATÁSOK FŐBB TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

Az elméleti kérdések rövid bemutatása megtörtént. Az empirikus vizsgálatok eredményeit az alábbiakban mutatjuk be a határ mentiség és a sajátos helyzetű települések esetében.

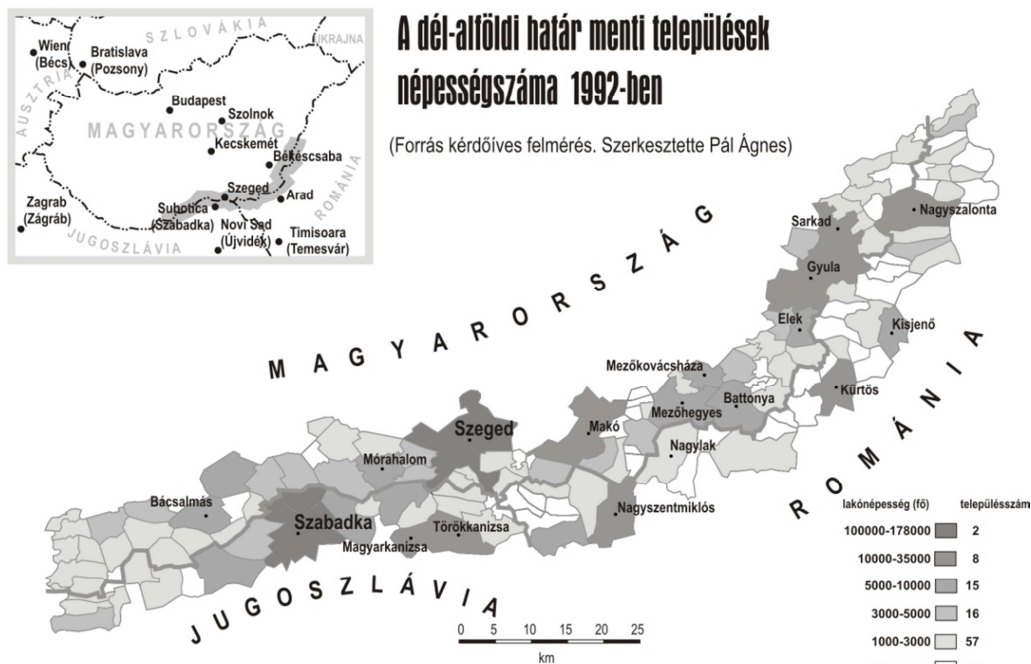
2.1 Lokális vizsgálatok

Helyzetünkből adódott, hogy a Dél-alföld közvetlen a határ mentén lévő 74 magyar település társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata mellett döntsünk. Mindezen vizsgálatok determinálták a határokon túli szerbiai (vajdasági) 23 és a romániai (partiumi) 44 településének vizsgálatát (ez utóbbiakkal most részletesen nem foglalkozunk).

2. ábra

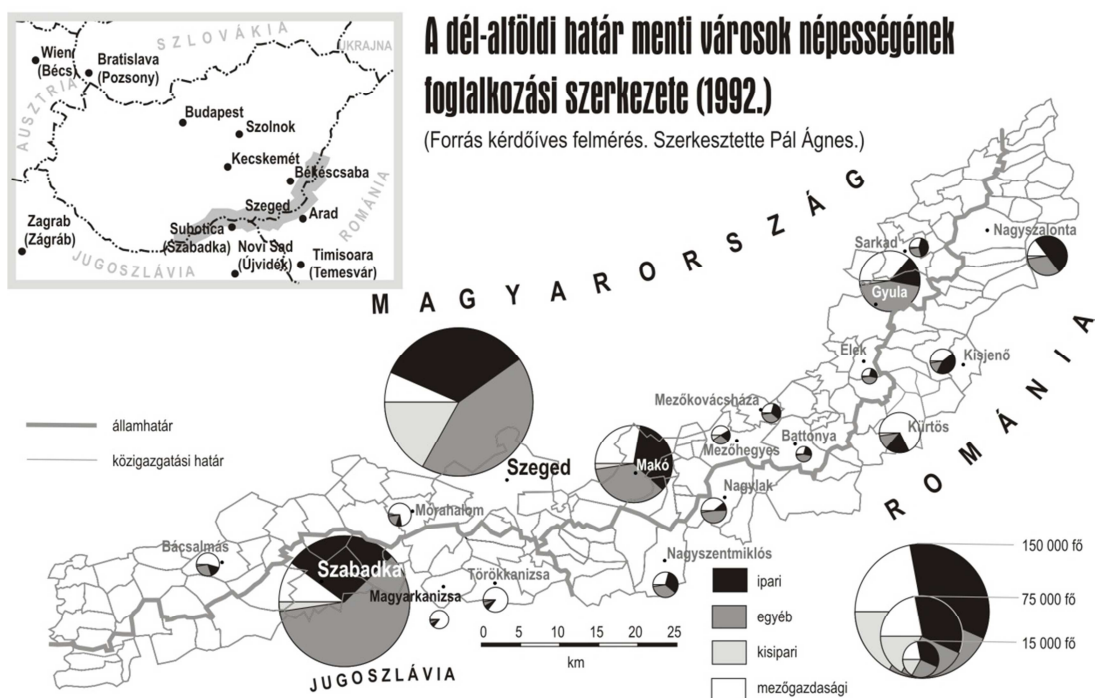

3. ábra.

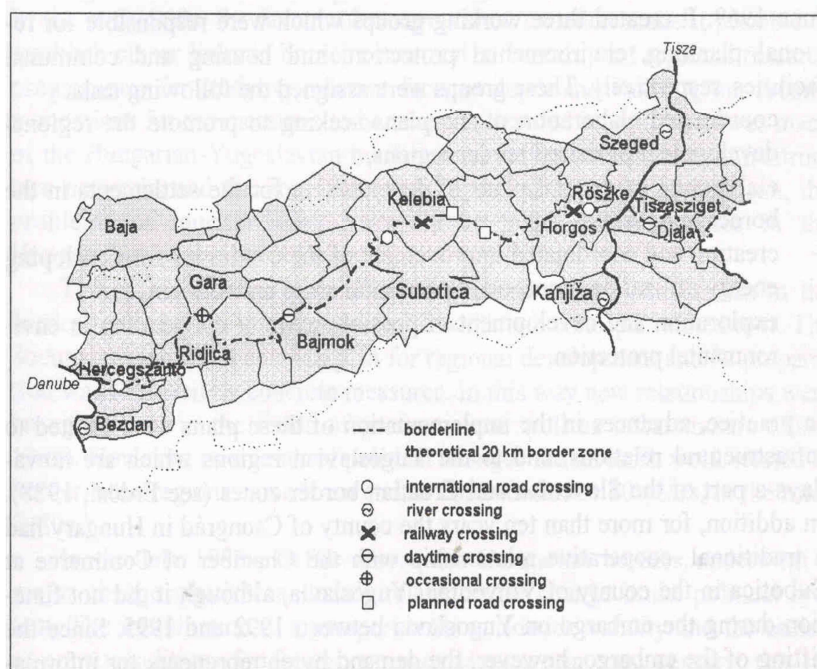

Az általunk vizsgált magyar-jugoszláv-román határt, amely a Duna bal partján fekvő Bezdán-Körösnagyharsány –Vizesgyán településekig húzódik. A hármás határt Rábé fogja össze.

4. ábra.

5. ábra. A magyar-szerb határ menti zóna

Forrás: Socio-economic Processes in the Hungarian-Yugoslavian Border Zone. Szerk.: Nagy, I. (1998).

A települések társadalmi- és gazdaságföldrajzi vizsgálata;

Társadalmi viszonyok

- A népességi viszonyok sajátosságok. A legnagyobb népesség-koncentrációt jelentő

városok aszimmetrikusan helyezkednek el.

- A *migráció* a határmentén több településén az utóbbi években befolyásolta a népességszám emelkedését, illetve csökkenését.
- a megbomlott demográfiai egyensúly következményeként az elmúlt évtizedekben jellemzővé vált az *előregedés*.
- A népesség etnikai-vallási megoszlása, asszimilációja is befolyásolja a határ menti kapcsolatrendszereket.
- Az aktív keresők száma 1992. évhez viszonyítva a magyar oldalon csökkent, a román oldalon növekedett, a szerbiai oldalon pedig stagnált.
- Az aktív keresők foglalkoztatottsági szerkezete átalakult, ezzel a változási folyamattal egyidejű a munkanélküliek számának növekedése elsősorban a városokban és a nagyobb községekben.

Gazdasági viszonyok

- A térség hagyományos munkaadója a *mezőgazdaság* - a melléküzemági tevékenységnek fontos szerep jut.
- Az alacsony hatásfokú *ipar* az utóbbi években *szolgáltatóiparrá* alakulhatott, vagy nem élte túl a változást.
- A *tercier* szektoron belül kiemelkedő szerepe van a gazdasági szolgáltatásoknak.
- A *külföldi* vállalkozók, befektetők már a szocialista rendszer összeomlásának utolsó éveiben megjelentek a térség városaiban.

2.2 A Vajdasági 7 körzet társadalmi és gazdasági vizsgálata

A Vajdaság	területe:	21.506 km ²
	lakossága:	1.979.389 fő
	hivatalos nyelve:	szerb, magyar, szlovák, román, ukrán
	központ:	Novi Sad Újvidék
	státusz:	a Vajdaság Szerbia autonóm tartománya

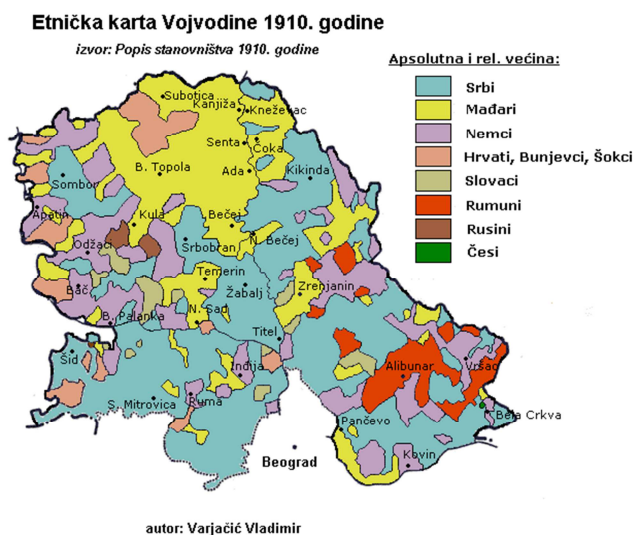
6. ábra. A határmentiség kutatási területe

A határmentiség kutatási területe.

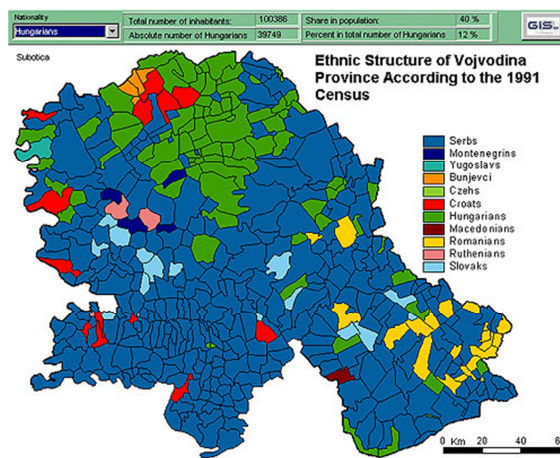
Forrás: Magyarország munkatérképe. Szerk. Pál, Á. (2013)

7a. ábra. A Vajdaság népességének etnikai térképei

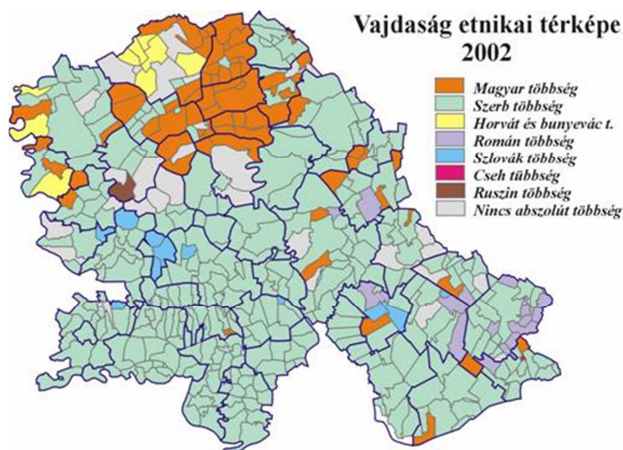
Forrás: http://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Linguistic_map_of_Vojvodina,_Serbia_%28based_on_1910_census%29.png

7b. ábra. A Vajdaság népességének etnikai térképei

Forrás: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Vojvodina-Ethnic-1991.gif>

7c. ábra. A Vajdaság népességének etnikai térképei

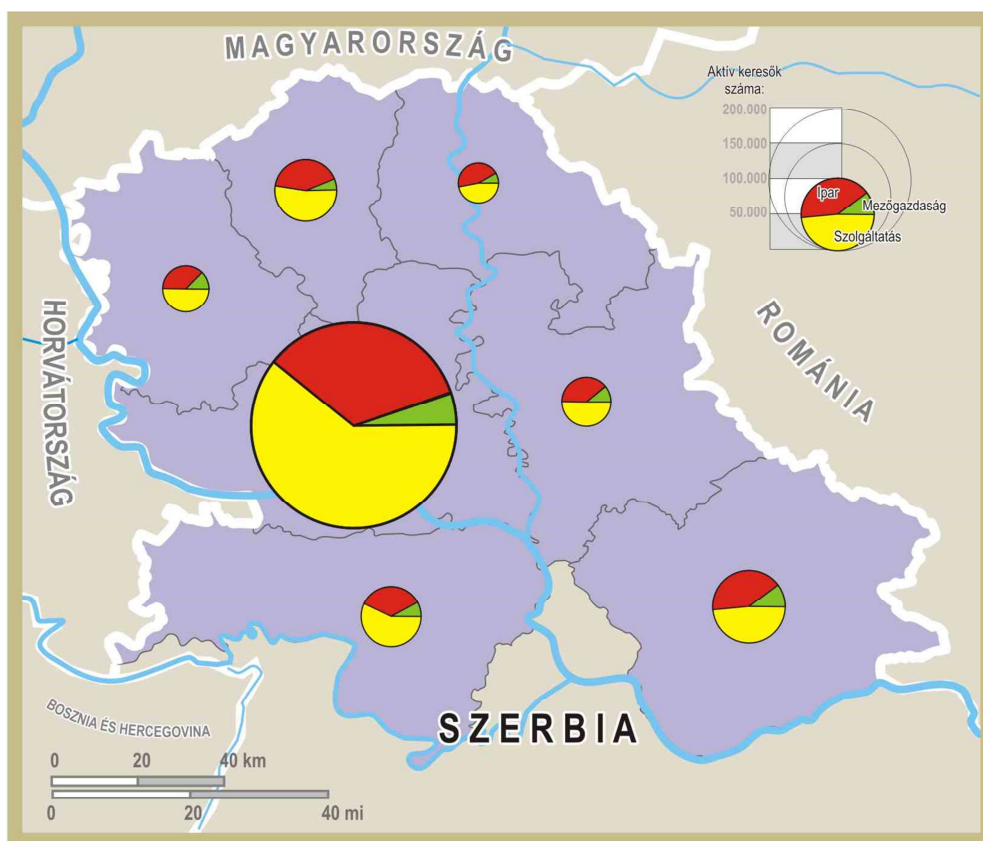

Forrás: http://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Vojvodina_-_Etnicki_sastav_po_naseljima_2002_1.gif

A községek népessége és etnikai megoszlása a történelmi időkben folyamatosan változik. Az 1910-es népszámlálás egyenlő arányú megoszlást mutatott a magyarok, németek és délszlávok között. Mindez 2002-re megváltozott: a népesség 2/3-át a szerb, az 1/3-át a többi nemzeti kisebbség alkotja.

Ma a Vajdaság összlakosságának 14-15%-a magyar, s a Tisza mellékére és a Magyarországgal határos körzetekre (észak-bácskai, észak-bánáti és nyugat-bácskai) koncentrálódik. Városok tekintetében Szabadka elveszítette a magyar lakosság nagy százalékát, ezzel szemben Magyarkanizsa megnövelte, Zenta, Törökkanizsa megtartotta.

8. ábra. Az aktív keresők gazdasági szektoronkénti aránya (%) 2008

Az aktív keresők gazdasági szektoronkénti aránya (%) 2008.

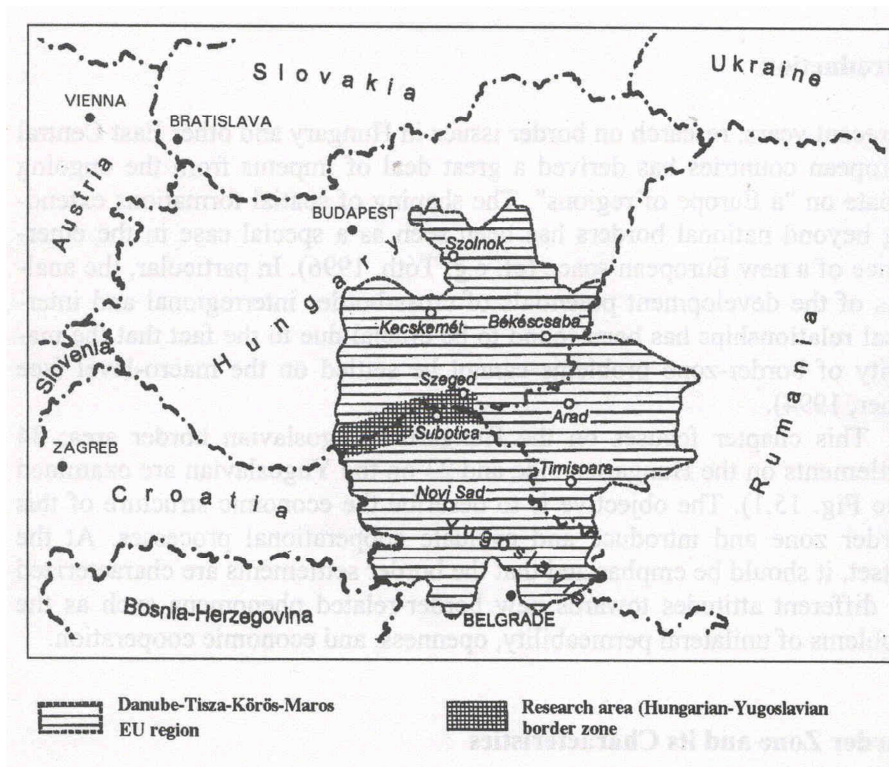
Forrás: Szerbia Statisztikai évkönyve, 2008. Szerk. Pál Á. (2008)

A körzetek aktív keresőinek aránya is változott. Jelenleg Dél-Bácskában a legnagyobb, a legkevesebb a Szerémségben a lakosság számához viszonyítva. Gazdasági problémái miatt az 1990-es években mélyponton volt. 2000-től reformok, szegénység csökkentő programok változtatják Vajdaság gazdaságát.

2.3 A Duna – Körös – Maros - Tisza eurorégió létrehozásának lehetőségei a Dél-Alföldön

A régióvá válás régiók kialakulása a határon átnyúló európai fejlődés egyik jelentős tényezője. Közös érdek, hogy összefüggéseiben értelmezzük a határ mentiséget és a regionalizmust. (Nagy I., 2001.)

9. ábra. A tervezett Eurorégió a kutatott terület

Forrás: Socio-economic Processes in the Hungarian-Yugoslavian Border Zone. Szerk.: Nagy, I. (1998)

A nemzeti határok „sorompó jelensége” az elmúlt 3 évszázad történelmi fejlődése következtében keletkezett és ezek a katonai, közigazgatási, szociális és gazdasági politikán keresztül megerősödtek. Emiatt a határ menti területeken élők szemével nézve hátrányok alakultak ki. Indokolt tehát annak az ország határok, határtérségek kialakulásának, átalakulásának, feltárása, amely a nemzetközi politikai és gazdasági körülmények változásának hatására történt.

A határon átnyúló együttműködési struktúrák formái, a kiválasztott témák, a kijelölt feladatok a határ mindkét oldalán élőket érinti –, ezért a határon átnyúló regionális és helyi szintű összefogások voltak. Jól példázzák ezeket a már működő határ menti régiók. A határ menti régiók első csoportjai az 1950-es években alakultak ki, főleg Németország-Svédország-Finnország; Hollandia-Németország; Németország-Franciaország-Svájc határai mentén. Céljuk, hogy a történelmi sorompókat megszüntessék és a periferikus helyzetből fakadó különbségeket, egyenlőtlenségeket mérsékeljék.

Az 1980-as évek végén és az 1990-es évek folyamán kialakult új viszonyok a Közép- és Kelet európai államokban végbemenő politikai változások és ezen államok EU felé történő közeledése – bővítették a határon átnyúló együttműködést.

A régióvá válás, a régiók kialakulása, mint a határon átnyúló európai fejlődés egyik jelentős tényezője. Így közös érdek, hogy összefüggéseiben értelmezzük a határ mentiséget.

Az 1995. decemberi „Hármas találkozó” témája, a Szeged-Temesvár-Újvidék alkotta térség gazdasági együttműködési kérdései volt. A következő évben szervezett „Eurorégió a Duna-Maros-Tisza tájon” c. konferencia már próbálta összefogni az érintett szervezeteket mindhárom országban, számba véve a már működő kapcsolatokat és a lehetőségeket.

A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió együttműködését a Csongrád megyei közgyűlés 1996-ban fogadta el.

10. ábra.

Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió alaptérképe

(Forrás: Euroregion 2002. Szerkesztette Pál Ágnes.)

A jugoszláviai Délvidék (Vajdaság-Bánát) és a romániai Arad-Temes megyéken kívül Hunyad és Krassó-Szörény megyék kapcsolódtak a magyar Bács-Kiskun, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok megyéken kívül (15. ábra).

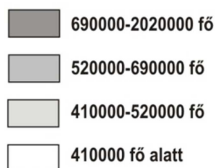
Vizsgálatainkat főként empirikus úton végeztük, de felhasználtunk statisztikai kiadványokat (Szabadka, Nagyvárad, Budapest, Szeged) és irodalmi leírásokat, tudományos cikkeket; készítettünk kérdőíves felméréseket is. A határ menti kutatások száma bár növekszik, a területek bemutatásán túl rámutatnak a kialakult aszimmetriákra is.

Szükség is van a határvidékek társadalmi, gazdasági fejlettségének elemzésére, hogy segítségével a térség versenyképességi esélyeit feltárják és a köztudatba vigyék.

11. ábra.

Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió népessége

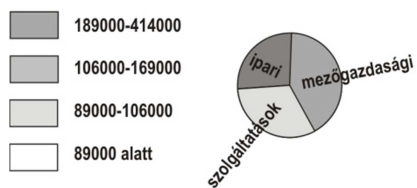

(Forrás: Euroregion 2002. Szerkesztette Pál Ágnes.)

12. ábra.

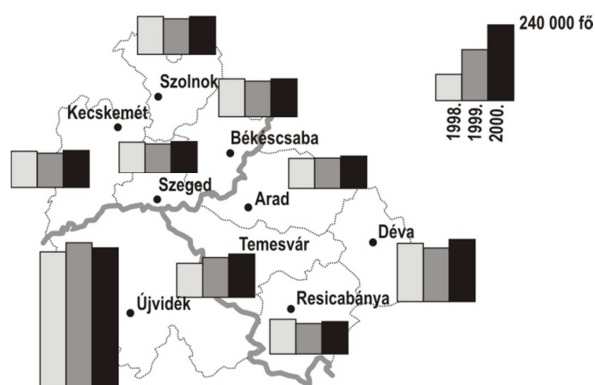

Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió
 a foglalkoztatottak számának alakulása
 és az ágazatokaránya 2000-ben

(Forrás: Euroregion 2002. Szerkesztette Pál Ágnes.)

13. ábra.

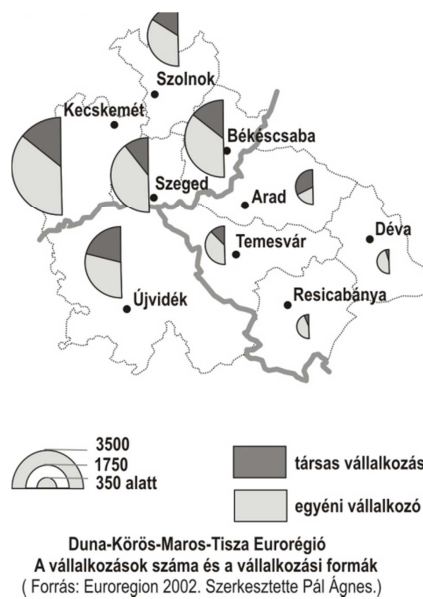
Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió
A munkanélküliek számának alakulása 1998-2000.
(Forrás: Euroregion 2002. Szerkesztette Pál Ágnes.)

A térségben az ipari fejlesztés megrekedt, a hagyományos ipari ágazatok (élelmiszeripar, textil- és textilruházati ipar, bőr-cipőipar, faipar) a privatizálást általában nem éltek túl. A térség ipara megújulásra önerőből képtelen. Még a legkedvezőbb helyzetben lévő élelmiszeripari ágazatok bővítése és versenyképes új iparágak megteremtése is csak tőke bevonással, multinacionális cégek befektetéseivel lenne megoldható. Lassan ugyan, de már megindult ez a folyamat is. Az egyes megyékben különböző vállalati formák települtek le.

A vállalkozásokat elsősorban a magyar térség megyéi vonzzák inkább (de lehet, hogy ehhez inkább kaptunk adatokat). Ezek a vállalkozások elsősorban agrár és kereskedelmi vonatkozásnak, csak kis mértékben végeznek, ipari tevékenységet. Pedig a térség rendelkezne potenciális lehetőségekkel új iparágak (elektrotechnika, műszeripar) megteremtésére.

A gazdasági fejlettséget segítené a tőke megtelepedésén túl a gazdasági kapcsolatok a térségbeni erősítése, gerjesztené a határok nyitottabbá tétele, az átkelések egyszerűsítése, az infrastrukturális fejlesztés, a turizmus. Az informatika erősítése, a környezeti gondok enyhítése (utak, úthálózatok kiépítése, a vasútvonalak újraépítése, a vízi utak megtisztítása, járhatóvá tétele), az oktatás, a kommunikációs összefogások, a helyi kistérségi kapcsolatok (pl. Makó-Nagyszentmiklós) erősítése. Távlati célkitűzése a hosszú távú együttműködések, a versenyképesség erősítése. A meglévő aszimmetriák feloldásában a kisvárosok a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió kialakulásának motorja lehetnének.

14. ábra.

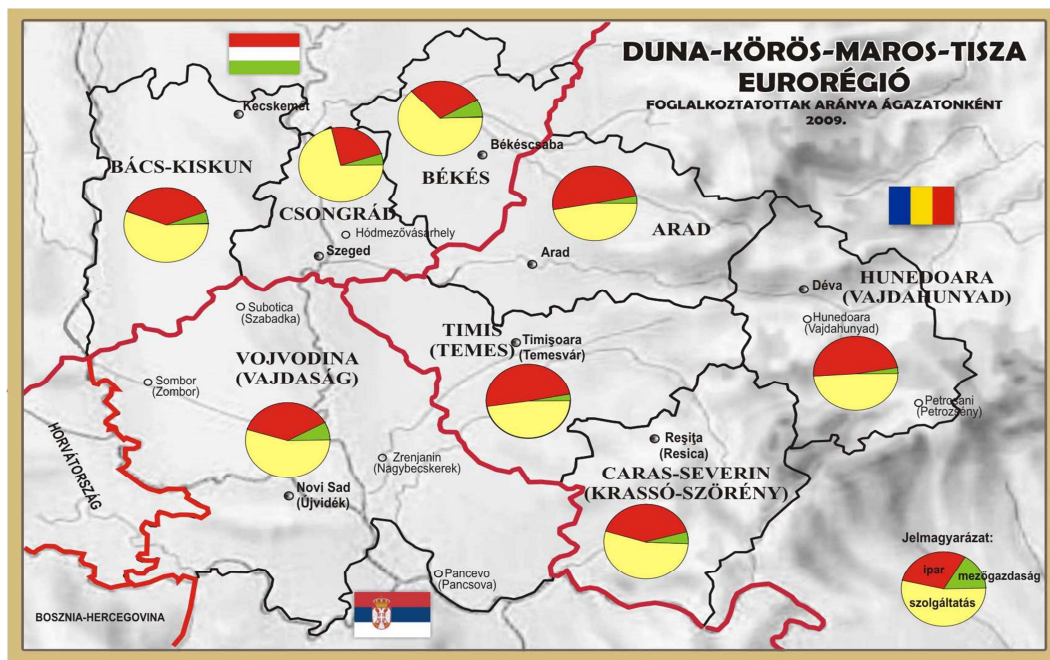

15. ábra.

Forrás: EUROREGION in numbers 2002. Hungarian Central Statistical Office, 2002. Szerk. Pál Á. (2002)

16. ábra.

Szerk. Pál, Á. (2009)

Hasonló vizsgálatokat végeztünk 2010-ben is a Duna-Körös-Maros-Tisza Gazdasági Együttműködés területén azonos mutatókkal; népesség gazdasági aktivitása, a GDP értékének bemutatásával, sőt az életminőség mutató trendje is a rendelkezésünkre állt. Így a későbbiekben a termelési mutatókon kívül az egészségügy, oktatásügy és a jövedelem adataiból mélyreható vizsgálatokat végezhetünk.

17. ábra.

Forrás: Similarities and Differences between Regions Hungarian Dél-Alföld and Romanian Vest, Hungarian Central Statistical Office, Szeged, 2010. Szerk. Pál Á. (2013)

18. ábra.

Forrás: Similarities and Differences between Regions Hungarian Dél-Alföld and Romanian Vest, Hungarian Central Statistical Office, Szeged, 2010. Szerk. Pál Á. (2013)

A három oldalt vizsgálva, a különbségek a határ mentén élő népek szokásaiban, nyelvében, politikai nézeteikben, gazdasági fejlettségében vannak. A kialakult aszimmetriák gátolhatják is, de segíthetik is egy-egy térség versenyképessé válását.

Esetünkben a fejlettebb magyar oldalról és az elmaradottabb jugoszláv, illetve román térségek között. Az alakuló régióban a versenyképesség, mint potenciális lehetőség jelenik meg – s ezt elsősorban nem a „kemény erőforrások” (mezőgazdaság, ipar) formájában, sokkal inkább a „puha erőforrások” (kultúra, népszokások, oktatás) formája képviselik.

3. AZ EURÓPAI UNIÓ NÉHÁNY FÖLDRAJZI KÉRDÉSE

A határ menti együttműködés az egyes államok külpolitikájának szerves részét képezik. A társadalmi és gazdasági tartalma kapcsolódik az Európai Unió négy szabadelvével, mégpedig: a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad mozgásával. Ehhez kapcsolódik az a háromoldalú együttműködés, amelynek a célja, hogy fejlessze a humán és a gazdasági szféra kapcsolatait, segítse ezáltal a korszerű európai folyamatok kereteibe való integrációt.

19. ábra. Az Európai Unió országai 2013.

Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:European_Union_member_states_with_applications.png Szer. Pál Á. (2013)

Néhány földrajzos kérdés:

Hol helyezkedik el az Európai Unió határa? Nyugaton, délen és északon ezt a kérdést egyértelművé teszik a természeti határok, de keleten nem. Talán a közmegegyezésnek megfelelően az Ural-hegység tekinthető határnak mind Európát, mind az Uniót figyelembe véve.

Mi a régió? A tudományok sokasága különbözően határozza meg. A földrajztudomány a maga eszközeivel próbálja meghatározni.

Milyen az Európai közösség „szomszédsága”? A szomszédokkal való viszonyunk a politikai helyzetnek megfelelően változó.

Mindezek a földrajzi kérdések és szempontok befolyásolják Szerbia uniós taggá felvételének időpontját.

ÖSSZEGZÉS

Az eurorégióban jelenleg is erősen periférikus fejlődési vonások érvényesülnek. A kapcsolatrendszerek féloldalasak, így az aszimmetrikus vonások nemhogy megszűntek, hanem helyenként még inkább elmélyültek az utóbbi évtizedekben.

A határ menti kutatások mindenkor és mindenképpen segítik a régiók kialakulását, működését, fejlődését. Mindezen kutatásoknak a jövőben is helyük van a különböző tudományágakban.

Konklúzió:

- A magyar-szerb határral közvetlenül érintkező kistelepülések és kisvárosok gazdasága elmaradott, sem a munkaerő összetétele, sem az információhoz való hozzáférésük, sem pedig az infrastruktúrájuk nem teszik lehetővé az ottani vállalkozások számára külkapcsolataik bővítését, a külföldi tőke számára sem jelentenek vonzerőt.
- A térség két nagyvárosa, Szeged és Szabadka speciális helyzetben van: határ menti fekvésükből - gazdasági erejükénél fogva - előnyt kovácsolnak.
- A kapcsolatteremtésben a határátkelőhely nélküli térségek halmozottan hátrányos helyzetben vannak.
- A határ menti fekvés abban az esetben előnyös, ha egy fejlettebb gazdaságú tér érintkezik relatíve fejlettebbel.
- Bízunk abban, hogy kutatásaink hozzájárulnak a határ menti területek társadalmi-gazdasági felemelkedéséhez, a határok összekötő szerepének növeléséhez.
- A vizsgált települések együttese a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió létrejöttének legfontosabb láncszemei.
- A határ menti területek kutatása remélhetőleg továbbra is segíti az Európai Unióhoz való csatlakozását Szerbiának.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berényi, I. (1988). *A határ menti területek kutatásának szociálgeográfiai aspektusai*. In: Sajátos térségű térségek területfejlesztési problémái. MTA Regionális Kutatások Központja pp. 58-62.
- Boros, L., Hajdú, N., Szabó, M. & Szentgyörgyi, I. (2012) *Kérdések és válaszok az Európai Unióról*. p. 113. Napvilág Kiadó
- Dövényi, Z. (1980). *A közép-békési településeggyüttes kialakulásának és történeti változásának fő tendenciái*. Alföldi tanulmányok, Békéscsaba, pp. 195-212.
- Erdősi, F. (1988). *A határ menti térségek kutatásáról, in: A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 18-30.
- Éger, GY. (2000). *Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában*. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 9-47.
- EUROREGION in numbers 2002. Hungarian Central Statistical Office, 2002, Szeged, p. 79.
- Glatz, F. (1994). *Új regionalizmus? Közép-Európa 1993*. Kritika 1994. 2. szám pp. 34-38.
- Hajdú, Z. (1988). *Az államhatárok és a határ menti területek politikai földrajzi kutatása, in: A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái*. MTA Regionális Kutatások Központja
- Herendi, I. (2009). *Kevesebb tanuló, kevesebb iskola? A kistelepülések kisiskoláit érintő változások*, In: Közép-Európai Közlemények 2009. 4-5. pp. 57-64.
- Jeggle, U. (1994). *Határ és identitás*. Régió, Kisebbségi Szemle 2. szám pp. 319.
- Lang, W. (1994) *Regionen und Grenzen: Auf dem Weg zum neuen Európa*, in: Esterbauer Prentaler, i.m. pp. 147-154.
- Magyarország munkatérképe. Kartográfiai Vállalat, Budapest, 2000.
- Nagy, I. (2001). *Cross-Border Cooperation in the Border Region of the Southern Great Plain of Hungary*, Pécs p. 72.
- Nemes-Nagy, J. (1998). *A tér a társadalomkutatásban*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, pp. 132-144.
- Pál, Á. & Nagy, I. (1998). *Socio-economic Processes in the Hungarian-Yugoslavian Border Zone* pp. 229-242. in. ed. HEIKKI ESKELINEN, ILKKA LIIKANEN, AND JUKKA OKSA, Karelian Institute, University of Joensuu
- Pál, Á. (2003). *Dél-Alföldi határvidékek*. Bornus Nyomda, Pécs, p. 235.
- Similarities and Differences between Regions Hungarian Dél-Alföld and Romanian Vest, Hungarian Central Statistical Office, Szeged, 2010. pp. 121-135, 139-153
- Szerbia Statisztikai évkönyve, Beograd, 2008.
- Tóth, J. (1988). *A speciális térségek terület- és településfejlesztési problémáiról*, in: A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 216-218.
- Vörösmarti, A. (1961). *Vita hazánk gazdasági körzetekre felosztásáról*. MTA Társadalmi-történeti Osztályának Közleménye XI. kötet 1-3. szám pp. 235-244.

**THE EMPLOYEES ATTITUDES IN HOSPITALITY AND TOURISM
AND ABOUT POTENTIAL FOR DEVELOPMENT OF GASTRONOMIC
TOURISM IN VOJVODINA**

**STAVOVI ZAPOSLENIH U UGOSTITELJSTVU I TURIZMU O
POTENCIJALIMA ZA RAZVOJ GASTRONOMSKOG TURIZMA U
VOJVODINI**

Bojana KALENJUK, MSc, Teaching Assistant
Department of Geography, Tourism and Hotel Management
Faculty of Science
University of Novi Sad
Trg Dositeja Obradovica 3, 21000 Novi Sad, Vojvodina, Serbia
Phone: +381 21 453 772
E-mail: bojanakalenjuk@yahoo.com; bojana.kalenjuk@dgt.uns.ac.rs

Dragan TEŠANOVIĆ, PhD, full professor
Department of Geography, Tourism and Hotel Management
Faculty of Science
University of Novi Sad
Trg Dositeja Obradovica 3, 21000 Novi Sad, Vojvodina, Serbia
Phone: +381 21 453 772
E-mail: tesanovic.dragan@gmail.com

Milan BRADIĆ, PhD, assistant professor
Department of Geography, Tourism and Hotel Management
Faculty of Science
University of Novi Sad
Trg Dositeja Obradovica 3, 21000 Novi Sad, Vojvodina, Serbia
Phone: +381 21 453 772
E-mail: milanbradic@gmail.com

Rad je deo projekata III-46009 i III-46005 koje
finanasira Ministarstvo prosvete, nauke i
tehnološkog razvoja R. Srbije, kojem
se ovim putem zahvaljujemo.

STAVOVI ZAPOSLENIH U UGOSTITELJSTVU I TURIZMU O POTENCIJALIMA ZA RAZVOJ GASTRONOMSKOG TURIZMA U VOJVODINI

THE EMPLOYEES ATTITUDES IN HOSPITALITY AND TOURISM AND ABOUT POTENTIAL FOR DEVELOPMENT OF GASTRONOMIC TOURISM IN VOJVODINA

Keywords: gastronomy, food, tourism, Vojvodina

Abstract:

Vojvodina is traditionally a significant producer of food in the region and Serbia. Its geographic location, relief, climate and cultural heritage created many recognizable, authentic dishes, food products and beverages produced in industry or prepared in restaurants which are used for the population feeding and export. Many countries in the world put their food industry into the function of tourism by organizing tasting of food and introducing and specially marking a series of domestic regional dishes in the restaurant's menus, protecting the origins of well-known products, opening museums that are promoting cultural and gastronomic heritage, organizing a number of gastronomic events, organizing tourist cooking schools and undertaking a number of other activities which promote their own food and drink, developing in this way gastronomic tourism. The key factor in the development of this selective tourism forms are employees in the tourism and catering industry of the region, therefore the aim of this paper is to research the attitudes of employees in the hospitality and tourism related to the state and development of gastronomy tourism in Vojvodina. This paper aim is to research the employee's attitudes and knowledge about gastronomy tourism and its potential for development, which would bring great benefit to the region.

Ključne reči: gastronomija, hrana, turizam, Vojvodina

Apstrakt:

Vojvodina je tradicionalno, značajan proizvođač hrane u Srbiji i celom regionu. S obzirom na njen geografski položaj, reljef, klimu kao i kulturno nasleđe, nastala su mnoga prepoznatljiva, autentična jela, prehrambeni proizvodi i pića koja se proizvode u industriji, pripremaju u ugostiteljskim objektima, te služe za ishranu stanovništva i izvoz. Mnoge zemlje u svetu su svoju prehrambenu industriju stavile u funkciju turizma organizujući degustacije, a u jelovnike ugostiteljskih objekata uveli i posebno označili niz domaćih regionalnih jela, zaštitile poreklo svojih prepoznatljivih proizvoda, otvorile muzeje koji afirmišu gastronomsko kulturno nasleđe, organizovali brojne gastronomske manifestacije, organizuju turističke škole kuvanja i preduzimaju niz drugih aktivnosti kojima afirmišu sopstvenu hranu i piće, razvijajući na taj način gastronomski turizam. Ključni faktor u razvoju ovog selektivnog oblika turizma su zaposleni u turizmu i ugostiteljstvu samog regiona, pa je cilj ovog rada da sagleda stavove zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu vezane za stanje i razvoj gastronomskog turizma u Vojvodini. Zadatak rada je da istraži stavove i znanja zaposlenih o gastronomskom turizmu i njegovim potencijalima za razvoj, koji bi regionu doneo višestruk korist.

UVOD

U dosadašnjim razvojnim politikama i konceptima koji su se odnosili na razvoj turizma, gastronomiji i ishrani domaćeg stanovništva i turista, nije davana odgovarajuća razvojna uloga nasuprot njenoj osnovnoj ulozi (Kalenjuk i sar., 2012a), koja se odnosi na zadovoljenje fizioloških potreba ljudi. Regionu u kojima tehnološki talas i globalizacija

nisu značajno uticali na promene u načinu proizvodnje hrane i pića, ali i kulturi njihove potrošnje postali su povoljni za razvoj selektivnog oblika turizma koji je u svetu poznat pod nazivima turizam hrane (Hall et al., 2003), kulinarski turizam (Wolf, 2004; 2006), gastronomski turizam (Hjalanger and Richards, 2002) ali i gurmanski (Hall and Mitchell, 2002) i degustacioni turizam (Boniface, 2003).

Ovi oblici predstavljaju poseban oblik turizma čiji je cilj dovođenje ili odvođenje turista motivisanih hranom i pićem na različite načine. Tako su hrana i piće postali važan alat u turističkoj industriji (Hall and Mitchell, 2000) koja je da bi se dalje razvijala i rasla, morala da ponudi nešto različito kao što su domaća i nacionalna jela i pića kao odraz kulture jednog naroda (Tešanović and Koprivica, 2007).

Ovi oblici turizma se realizuju posećivanjem i degustacijama kod primarnih ili sekundarnih proizvođača hrane i pića, prisustvom festivalima hrane i pića i konzumacijom autentičnih jela i pića u različitim ugostiteljskim objektima. Sve popularniji oblik gastronomskog turizma je aktivnost turista koji pohađaju različite višednevna škole autentičnog regionalnog kuvanja (Hall and Mitchell, 2006).

Ignatov i Smith (2006) navode da gastronomski-kulinarski turizam može da se definiše kao putovanje tokom kojeg kupovina ili potrošnja regionalne hrane (ili pića) ili posmatranje i proučavanje proizvodnje hrane (od poljoprivrede do škola kuvanja), predstavlja važan motiv ili aktivnost (Ignatov and Smith, 2006). Gastronomski turisti posećuju mesta koja im nude jedinstvena gastronomska iskustva, vole da uđu u kuhinje domaćina, da se raspituju o tipičnim jelima, da saznaju gde mogu da se nabave namirnice i začini iz jela posećene destinacije (Kalenjuk i sar., 2012b). Trenutno postoji rastuća tražnja za turizmom radi hrane i vina, pa tako gastronomski turizam postaje krucijalni sektor turističke industije. Popularnost turizma radi hrane i vina je u svetu poznata nekoliko decenija (Santich, 2004), ali kod nas tek od nedavno, u odnosu na razvoj vinskog turizma.

Vojvodina je tradicionalno, značajan proizvođač hrane u Srbiji i celom regionu (Tešanović et. al., 2013), sobzirom na njen geografski položaj, reljef, klimu kao i kulturno nasleđe, nastala su mnoga prepoznatljiva, autentična jela, prehrambeni proizvodi i pića koja se proizvode u industriji, pripremaju u ugostiteljskim objektima te služe za ishranu stanovništva i izvoz. Mnoge zemlje u svetu su svoju prehrambenu industriju stavile u funkciju turizma organizujući degustacije, a u menije i jelovnike ugostiteljskih objekata uveli i posebno označili niz domaćih regionalnih jela, zaštitile poreklo svojih prepoznatljivih proizvoda, napravili muzeje koji afirmišu gastronomsko kulturno nasleđe, organizovali brojne gastronomske manifestacije koje okupljaju čak, milione ljudi,

organizuju turističke škole kuvanja i preduzimaju niz drugih aktivnosti kojima afirmišu sopstvenu hranu i piće, razvijajući na taj način gastronomski turizam.

Cilj ovog rada je da sagleda stavove zaposlenih u ugostiteljstvu i turizmu vezane za stanje i razvoj gastronomskog turizma u regionu.

Zadatak rada je da istraži stavove i znanja zaposlenih o gastronomskom turizmu i njegovim potencijalima za razvoj u Vojvodini.

METODE ISTRAŽIVANJA

Istraživanje stavova zaposlenih u turizmu i ugostiteljstvu o potencijalima za razvoj gastronomskog turizma u Vojvodini obavljeno je anketiranjem. Od ukupno 150 anketa koje su poslate u institucije koje se bave edukacijom u turizmu i ugostiteljstvu, turističkim organizacijama i agencijama i ugostiteljskim objektima, od septembra 2012. godine do marta 2013. godine, uspešno je popunjeno i vraćeno 127.

Anketa je sadržala 26 pitanja, prvih šest pitanja u anketi pružaju mogućnost da se sagleda bliže struktura anketiranih (polna, starosna i obrazovna struktura), kao i da se na osnovu pitanja o njihovom radnom mestu u objektima i institucijama, njihovom radnom iskustvu i visini mesečnih primanja, potvrdi kompetentnost njihovih stavova o razvoju gastronomskog turizma u Vojvodini.

Pitanja su kroz diskusiju obeležavana velikim latiničnim slovom „P“.

Podaci dobijeni anketiranjem su obrađeni primenom programskih paketa za statističku analizu i obradu podataka SPSS 20.0. (Statistical Package for Social Sciences – Statistički paket za društvene nauke).

U cilju utvrđivanja osnovnih karakteristika posmatranih promenljivih (pojava), kao i njihovog opisa, u istraživanjima su određivani sledeći pokazatelji deskriptivne statistike (Brace et al., 2009):

- relativna frekvencija – struktura;
- prosečna vrednost ($\bar{X}$);
- ekstremne vrednosti (minimum i maksimum);
- standardna devijacija (σ)
- koeficijent varijacije (Cv) i
- medijana (Me) i
- modus.

REZULTATI RADA I DISKUSIJA

ODREĐIVANJE KOMPETENTNOSTI ISPITANIKA

Analiza prvih sedam pitanja treba da da podatke o kompetentnosti ispitanika. Od ukupno 127 anketiranih osoba 69 je muškog, a 58 ženskog pola, odnosno anketirano je 54,3 % muškarca i 45,7 % žena.

Takođe od ukupnog broja anketiranih 88 njih, ili 69,3 % su osobe do 35 godina, 27 ih je staro od 35-50 godina (21,3%), a najmanje je zastupljena populacija starosti preko 50 godina i to sa 9,4%, odnosno anketirano je 12 osoba ove starosne grupe (tabela 1).

Tabela 1. Starosna struktura anketiranih

Starosna dob	Apsolutna frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna frekvencija (%)
do 35	88	88	69,3
36-50	27	115	21,3
preko 50	12	127	9,4

Srednju školsku spremu ima 25 anketiranih (19,7 %), završenu višu školu ili fakultet ima 35 anketiranih (27,6 %), dok je u anketi najveća zastupljenost osoba sa magistraturom ili doktoratom i to 52,8 %, odnosno ispitano ih je 67 (tabela 2).

Tabela 2. Obrazovna struktura anketiranih

Stepen obrazovanja	Apsolutna frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna frekvencija (%)
Srednja škola	25	25	19,7
Viša škola, fakultet	35	60	27,6
Magistratura, doktorat	67	127	52,8

Obavljanje delatnosti na određenom radnom mestu u turizmu i ugostiteljstvu može uticati na stavove anketiranih o razvoju gastronomskog turizma u Vojvodini. Na osnovu odgovora na četvrto pitanje u anketi uočava se da od 127 anketiranih, 18 ih je zaposleno u državnoj ili pokrajinskoj instituciji koja se bavi turizmom i ugostiteljstvom. Ova grupa ispitanika u strukturi učestvuje sa 14, 2% (tabela 3). Drugu grupu čine zaposleni u

turističkim organizacijama i agencijama. Njih je u anketi učestvovalo 29 ili 22,8 %. Najviše anketiranih zaposlenao je u ustanovama za obrazovanje mladih u turizmu i ugostiteljstvu (44) u srednjim školama i fakultetima, a u strukturi su oni zastupljeni sa 34,6 %. Zaposleni u ugostiteljskim objektima koji se bave pružanjem usluga prvenstveno hrane i pića, ali i smeštaja su u anketi zastupljeni sa 28,4 %, odnosno anketirano je njih 36.

Tabela 3. Struktura radnih mesta anketiranih

Radno mesto	Apsolutna frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna frekvencija (%)
Državna/pokrajinska institucija	18	18	14,2
Turistička agencija/organizacija	29	47	22,8
Ustanove za obrazovanje	44	91	34,6
Ugostiteljski objekti	36	127	28,4

Informacija o visini primanja anketiranih osoba (pitanje pet u anketi) indirektno može uticati na formiranje stavova o razvoju gastronomskog turizma. Naime, anketirani sa za njih nezadovoljavajućim nivoom primanja, mogu u cilju povećanja nivoa svojih primanja, uzeti učešće u razvoju gastronomskog turizma u Vojvodini. Odgovori na ovo pitanje pokazuju da od 127 anketiranih 33 ih ima primanja do 50 000 dinara, a 94 ih je sa primanjima iznad ovog iznosa (tabela 4). Potencijalno bi 26 % anketiranih moglo poboljšati svoje prihode angažovanjem na poslovima razvoja gastronomskog turizma, što naravno ne isključuje 74 % anketiranih čija primanja su veća od 50 000 dinara da se takođe angažuju u ovoj oblasti.

Tabela 4. Struktura mesečnih primanja anketiranih

Mesečna primanja	Apsolutna frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna frekvencija (%)
od 21 000 – 50 000 din	33	33	26,0
preko 51 000 din	94	127	74,0

Ono što sigurno ima veliki direktan uticaj na stavove o razvoju gastronomskog turizma jeste radno iskustvo anketiranih, u oblasti turizma i ugostiteljstva. Na osnovu njihovih odgovora na ovo pitanje, uočava se da je njih 46 relativno kratko zaposleno u ovoj oblasti (manje od 5 godina). Od 5 - 10 godina radnog staža u turizmu i ugostiteljstvu ima 30 %

anketiranih, odnosno njih 38, dok 33,8 % ili 43 radi u ovoj oblasti duže od 10 godina (tabela 5).

Tabela 5. Struktura radnog staža anketiranih

Radni staž	Apsolutna frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna frekvencija (%)
do 5 godina	46	46	36,2
od 5 – 10 godina	38	84	30,0
preko 10 godina	43	127	33,8

Odgovori na sedmo pitanje u anketi pokazuju da je velika većina anketiranih (97) upoznata sa pojmom gastronomsko-kulinarski turizam. Njih 30 nisu upoznati ili nisu sigurni šta ovaj oblik turizma predstavlja (tabela 6). Upravo podatak da je 76,4 % anketiranih čulo za gastronomski turizam opravdava očekivanja da su njihovi odgovori na preostala pitanja u anketi dobra osnova za formiranje stavova o razvoju gastronomskog turizma u Vojvodini.

Tabela 6. Struktura odgovora o poznavanju oblika kretanja turista pod nazivom gastronomski turizam

Odgovori na pitanje " da li ste čuli za gastonomski turizam"	Apsolutna frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna frekvencija (%)
Ne	17	17	13,9
Nisam siguran	13	30	10,2
Da	97	127	76,4

Analiza odgovora anketiranih na prvih sedam pitanja pokazuje da su anketirne osobe reprezentativne da iznesu svoje stavove o razvoju gastronomskog turizma u Vojvodini. Takođe struktura anketiranih je kompetentne što se može konstatovati na osnovu ovih pitanja, jer su zastupljene osobe oba pola, različitih starosnih grupa, različitog nivoa obrazovanja, radnog iskustva, itd., što sve doprinosi objektivnijim stavovima o razvoju gastronomskog turizma.

ANALIZA STAVOVA ZAPOSLENIH

Kako bi se utvrdilo koji to deo Vojvodine ima najviše potencijala za razvoj gastronomskog turizma, u okviru osmog pitanja anketirani su dali svoje mišljenje o tome koji to okrug ima najviše potencijala za privlačenje turista zarad hrane i pića. Od sedam administrativnih okruga Vojvodine, anketirani su mišljenja da najviše potencijala ima Južnobački okrug sa sedištem u Novom Sadu. Od 127 ispitanika njih 47 (37 %) smatra da je ovaj region u odnosu na ostale regione u Vojvodini, najprilичniji turistima (tabela 7). Pored navedenog, anketirani smatraju da je turistima potencijalno privlačan i Sremski okrug, to mišljenje ima 33 anketiranih odnosno njih 26 %.

Tabela 7. Struktura stavova o potencijalima okruga Vojvodine za razvoj gastronomskog turizma

Okruzi u Vojvodini	Apsolutna frekvencija	Kumulativna frekvencija	Relativna frekvencija (%)
Južnobački	47	47	37,0
Severnobački	14	61	11,0
Srednjobanatski	4	65	3,1
Južnobanatski	5	70	3,9
Zapadnobački	13	83	10,2
Severnobanatski	11	94	8,7
Sremski	33	127	26,0

Najmanje potencijala za razvoj gastronomskog turizma, na osnovu mišljenja anketiranih, ima područje Banata, odnosno Srednjobanatski, Južnobanatski i Severnobanatski okrug. Na strukturu ovakvih odgovora uticao je položaj i razvijenost okruga kao što je Južnobački, u kome se posetiocima osim hrane mogu ponuditi i drugi sadržaji, ali i heterogenost planinskog područja na kom se prostire Srem i ponudu koja se značajno razlikuje u odnosu na ostale delove Vojvodine, kako navodi i Radulovački (1996, 2004).

Za analizu postojećeg stanja i mogućnostima daljeg razvoja gastronomskog turizma u Vojvodini polazna osnova su stavovi anketiranih na pitanja o karakteristikama hrane i pića, načinu njihovog predstavljanja turistima i idejama o poboljšanju istih (pitanja 9-22).

Osnovne karakteristike odgovora anketiranih na ova pitanja da te su u tabeli 8.

Tabela 8. Karakteristike stavova anketiranih o razvoju gastronomskog turizma

Pitanja	Prosečna vrednost odgovora	Medijana	Modus	Frekvencija modusa	Koeficijent varijacije (%)
P ₉	4,7	5,0	5,0	97	14,0
P ₁₀	4,4	5,0	5,0	75	19,4
P ₁₁	4,2	4,0	5,0	63	22,7
P ₁₂	3,6	4,0	4,0	55	28,4
P ₁₃	3,7	4,0	4,0	58	26,2
P ₁₄	3,4	4,0	4,0	44	37,5
P ₁₅	3,2	3,0	3,0	37	39,6
P ₁₆	2,9	3,0	4,0	41	37,3
P ₁₇	3,0	3,0	3,0	52	32,7
P ₁₈	2,5	2,0	2,0	46	42,8
P ₁₉	4,6	5,0	5,0	86	15,5
P ₂₀	4,5	5,0	5,0	78	14,4
P ₂₁	4,5	5,0	5,0	74	15,9
P ₂₂	4,5	5,0	5,0	80	18,6

Na pitanje da li Vojvodina poseduje potencijale koji mogu privući turiste orijentisane na hranu i piće (P₉), mišljenje anketiranih je skoro jedinstveno. Vrednosti izračunatih statističkih pokazatelja (prosečna vrednost, medijana i modus imaju vrednost 5) pokazuju da su skoro svi anketirani saglasni da Vojvodina poseduje potencijale za razvoj gastronomskog turizma. Ujednačenost stavova anketiranih je ispoljena i u odgovoru na pitanje da li je kuhinja Vojvodine raznovrsna (P₁₀). Stav anketiranih je da se u potpunosti slažu da je kuhinja u Vojvodini raznovrsna, kao što navode Hadži-Zarić (2010) i Dodić (2011).

Do blage diferencije u odgovorima dolazi kod pitanja o autentičnosti kuhinje Vojvodine. Manji broj anketiranih je mišljenja da kuhinja u Vojvodini nema autentične elemente, ili nemaju jasno definisan stav po ovom pitanju. Najveći broj anketiranih, njih 63, u potpunosti se slaže da kuhinja Vojvodine poseduje autentične elemente (modus ima vrednost 5).

Na pitanje da li hrana i piće u Vojvodini privlače pažnju turista (P₁₂, P₁₃), anketirani imaju podeljeno mišljenje. Skoro polovina anketiranih se ne slaže ili nema jasno definisan

stav po ovim pitanjima, dok se druga polovina uglavnom slaže da hrana i piće privlače pažnju turista koji posećuju područje Vojvodine (vrednost modusa 4). Na pojavu razlike u stavovima kod ovih pitanja ukazuje i nešto veća vrednost koeficijenta varijacije datih odgovora, nego u prethodnim pitanjima (tabela 8).

U Vojvodini se održava veliki broj manifestacija koje imaju za cilj promociju određenih vrsta hrane ili pića. Odgovori anketiranih na pitanja da li ove manifestacije privlače veliki broj turista (P₁₄, P₁₅), ukazuju da oni nemaju jasan stav o tome da li ovakve manifestacije privlače turiste ili ne, pogotovo kada je reč o piću (vrednosti modusa 4 i 3).

Neopredeljenost anketiranih, odnosno ne postojanje jasnog stava, prisutno je i u pitanjima o tome da li ugostiteljski objekti u Vojvodini mogu da udovolje zahtevima turista kada su domaća jela i pića u pitanju (P₁₆, P₁₇) čime su se bavili Tešanović i sar. (2010). Iz njihovih odgovora na ova i prethodna dva pitanja se takođe može uočiti da su oni mišljenja da su pre svega nacionalna pića u Vojvodini nedovoljno zastupljena kako kroz manifestacije za njihovu popularizaciju, tako i kroz ponudu u ugostiteljskim objektima.

Najviše razmimoilaženja u stavovima kod anketiranih, javlja se u odgovorima na pitanje da li Vojvodina ima značajan broj proizvoda sa geografskom zaštitom porekla (P₁₈). Na to ukazuje vrednost koeficijenta varijacije, koja iznosi skoro 43 %. I pored toga, najveći broj anketiranih (njih 46) smatra da u Vojvodini ne postoji dovoljan broj proizvoda sa geografskom zaštitom porekla, što je dokazano u predhodnom istraživanju.

S druge strane, anketirani su u svojim odgovorima pokazali saglasnost u stavu da adekvatan plasman autentične hrane i pića može imati snažan efekat na prepoznavanje određene destinacije (P₁₉) kao što su to objasnili Okumus i sar. (2007). Od ukupno 127 anketiranih, njih 86 se u potpunosti slažu da odgovarajući način plasmata autentičnih vrsta hrane i pića utiče da turisti po tome prepoznaju određenu destinaciju.

Veliki broj anketiranih (njih 78), potpuno se slaže (vrednost modusa 5) da autentična hrana i piće mogu imati veliki uticaj na privredni razvoj okruga odakle potiču (P₂₀). Ova grupa anketiranih je takođe potpuno saglasna da hrana i piće u turizmu mogu uticati na promociju i razvoj drugih turističkih proizvoda i usluga na lokalnom i regionalnom nivou (P₂₁).

S obzirom da odgovori anketiranih na neka pitanja ukazuju da oni smatraju da gastronomski turizam u Vojvodini još uvek nije dovoljno zastupljen i da postoje mogućnosti za njegov razvoj, sledeće pitanje se odnosilo na to da li bi oni uzeli učešće u afirmaciji hrane i pića zarad privlačenja turista u Vojvodinu (P₂₂). Dve trećine anketiranih

(njih 80) je potpuno spremno da se angažuje u promociji hrane i pića i time doprinese privlačenju većeg broja turista u Vojvodinu.

Da je 80 od 127 anketiranih spremno da se angažuje na afirmaciji hrane i pića, pokazuju i odgovori na preostala četiri pitanja (tabela 9).

Tabela 9. Struktura odgovora o brendovima Vojvodine i njihovoj zaštiti porekla

Pitanje	Da	Ne
P ₂₃	97	30
P ₂₄	88	39
P ₂₅	80	47
P ₂₆	68	59

Vrednosti frekvencija iz tabele 9. pokazuju da je 97 anketiranih nabrojalo poljoprivredne, prehrambene i gastronomske proizvode koje smatraju brendom Vojvodine (P₂₃). Takođe 88 anketiranih je navelo koja su to pića koja po njihovom mišljenju predstavljaju brend Vojvodine (P₂₄).

Kako su odgovori na prethodna pitanja u anketi pokazali da anketirani smatraju da u Vojvodini nema dovoljan broj zaštićenih proizvoda, 80 anketiranih je dalo predloge koji bi se to još proizvodi mogli zaštititi (P₂₅).

Takođe pošto je stav anketiranih da dosadašnja afirmacija hrane i pića u Vojvodini, nije na zadovoljavajućem nivou, njih 68 je dalo sugestije šta treba učiniti da se ta afirmacija poboljša u cilju razvoja gastronomskog turizma u Vojvodini (P₂₆).

ZAKLJUČAK

Na osnovu uvida u stranu literaturu o razvoju gastronomskog turizma u svetu i sprovedenog anketnog istraživanja među zaposlenima u turizmu i ugostiteljstvu u Vojvodini, kao glavnih nosioca uspešnog razvoja turizma, od čijih stavova i znanja zavisi njegov razvoj, došlo se do značajnih zaključaka.

Zaposleni u turizmu i ugostiteljstvu na teritoriji Vojvodine su svesni svih mogućnosti i potencijala koje region ima za razvoj gastronomskog turizma, ali i svih nedostataka, koji se moraju korigovati, kao što je ponuda autentičnih jela unutar ugostiteljskih objekata i broj zaštićenih proizvoda, uz bolju afirmaciju u različitim turističkim aktivnostima, što bi regionu doneo višesturuku korist.

SUMMARY

The current development policies and concepts that are related to the development of tourism, gastronomy, that is, feeding locals and tourists, did not have adequate development role as opposed to its primary role, which refers to the satisfaction of physiological needs of people. Regions where wave technology and globalization did not influence the changes in the way of production of food and drinks, neither their culture of consumption, have become favorable for the development of selective form of tourism, which is internationally recognized as food tourism culinary tourism, gastronomic tourism, gourmet tourism and degustation tourism.

These forms represent a special form of tourism with the aim of bringing in or taking away tourists motivated by food and drink in different ways. Thus, the food and drinks have become an important tool in the tourism industry which is to be further developed and grew, had something different to offer, such as local and national dishes and drinks as a reflection of the culture of the people.

Gastronomic tourism is realized by visiting and tasting at the primary or secondary producers of food and beverages, visiting festivals of food and beverage and consuming authentic food and drinks in a variety of catering establishments. An increasingly popular form of gastronomic tourism is an activity of tourists who attend different schools for several days of authentic regional cooking.

Gastro - culinary tourism can be defined as a journey in which the purchase or consumption of regional foods (or drinks), or observation and studying of food production (from agriculture to culinary school), is an important theme or activity. Gastronomic tourists visit places that offer them a unique culinary experience, they prefer to enter the host's kitchen, to ask about the typical dishes, to find out where they can purchase food and condiments for meals of visited destinations. Currently there is a growing demand for tourism for food and wine and culinary tourism is becoming crucial sector of tourism industry. Popularity of tourism for food and wine in the world has been known for several decades, but here only recently, in relation to the development of wine tourism.

Vojvodina is traditionally a major producer of food in Serbia and the region. In view of its geographical location, relief, climate and cultural heritage, it created many recognizable, authentic dishes, food and drinks that are produced in industry, prepared in restaurants and serve to feed the population and for export. Many countries in the world have their food industry put into function of tourism by organizing tastings and in menus of restaurants have also introduced a series of specially marked local regional dishes, protected origin of their own known products, created museums that promote gastronomic cultural heritage, organized a number of gastronomic events that gather even millions of people, organize a cooking school for tourists and undertake a number of other activities which promote their own food and drink, thus developing culinary tourism.

The key factor in the development of this selective tourism forms are employees in the tourism and catering industry of the region, therefore the aim of this paper is to research the attitudes of employees in the hospitality and tourism related to the state and development of gastronomy tourism in Vojvodina.

This paper task is to research the employee's attitudes and knowledge about gastronomy tourism and its potential for development, which would bring great benefit to the region.

Research on the views of employees in the tourism and hospitality industry (employees in public institutions, tourist agencies and organizations, restaurants and institutions for education of young people in the tourism and hospitality industry) about the potential for the development of culinary tourism in Vojvodina was conducted by survey. Of the 150 surveys that were sent to institutions dealing with education in tourism and hospitality, tourism organizations and agencies, and restaurants, from September 2012 to March 2013, it was successfully completed and returned 127. The survey included 26 questions, the first seven questions provide an opportunity to examine the structure of respondents (gender, age and educational structure), and based questions about their work in facilities and institutions, their experience and the amount of monthly income, to confirm competence of their views on the development of culinary tourism in Vojvodina.

Survey data were analyzed with statistical software packages for data analysis and processing SPSS 20.0. (Statistical Package for Social Sciences - Statistical Package for Social Sciences).

Analyzing the answers to the first seven questions indicates that the respondents are representative to express their views on the development of culinary tourism in Vojvodina. Also, structure of the respondents is competent that can be stated on the basis of these questions, because they represented people of both sexes and different age groups, different levels of education, work experience, etc., all of which contribute to more objective views on the development of culinary tourism.

Based on overview of the international literature on the development of culinary tourism in the world and the survey conducted among employees in the tourism and hospitality industry in Vojvodina as the main carrier of the successful development of tourism, from whose attitudes and knowledge depends on its development, there are significant conclusions.

Employees in the tourism and hospitality industry in Vojvodina are aware of all the possibilities and potential that the region has to develop culinary tourism and all the defects that must be corrected as offer authentic dishes within

establishments and number of protected products, with better recognition of various tourist activities, which would bring the region many benefits.

LITERATURA

- Brace, N., Kemp, R., & Snelgar, R. (2009). *SPSS for Psychologists*, fourth edition, Palgrave Macmillan.
- Dodić, B. (2011). *Gastronomsko blago Srbije*. Mladinska knjiga, Beograd.
- Hadži-Zarić, G. (2010). *Kulinarska geografija*. Cicero, Beograd.
- Hall, C.M., & Mitchell, R. (2000). We are what we eat. *Food, Tourism and Globalization. Tourism, Culture and Communication*, 2(1), pp. 29-37.
- Hall, C.M., & Mitchell, R. (2002). The changing nature of the relationship between cuisine and tourism in Australia and New Zealand: from fusion cuisine to food networks. In: A.M. Hjalager and G. Richards (Eds.). *Tourism and Gastronomy* (pp. 188-206). London: Routledge.
- Hall, C.M., & Mitchell, R. (2006). Gastronomy, food and wine tourism. In: *Buhalis Dimitrios, Costa Carlos, Tourism Business Frontiers - Consumers, products and industry*. Elsevier Ltd, Oxford.
- Hall, C.M., Sharples, L., Mitchell, R., Macionis, N., & Cambourne, B. (2003). *Food tourism around the world: Development, management and markets*. Oxford: Butterworth- Heinemann.
- Hjalager, A.-M., & Richards, G. (2002). *Tourism and Gastronomy*, Routledge, London.
- Ignatov, E., Smith, S. (2006). Segmenting Canadian culinary tourists. *Current Issues in Tourism*, 9(3), pp. 235–255.
- Kalenjuk, B., Đerčan, B., & Tešanović, D. (2012a). Gastronomski turizam kao faktor regionalnog razvoja. *Ekonomika*, 3/2012, 136-146.
- Kalenjuk, B., Tešanović, D., Rudić, L.J., Korbatfinski, M., Gagić, S., & Vuksanović, N. (2012b). Gastronomski potencijali severne Bačke u funkciji gastronomskog turizma. *Zbornik radova Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo*, 41, PMF, Novi Sad, 337-349.
- Okumus, B., Okumus, F., & McKercher, B. (2007). Incorporating local and international cuisines in the marketing of tourism destinations: the cases of Hong Kong and Turkey. *Tourism Management*, 28(1), pp. 253–261.
- Radulovački, L.J. (1996). *Ishrana Srba u Sremu*. Matica srpska, Novi Sad.

- Radulovački, L.J. (2004). *Obroci i uobičajena jela Srba u Sremu. Rumena jabuka – etno i agro turizam Vojvodine*, KID PČESA, Novi Sad, 167-175.
- Santich, B. (2004). The study of gastronomy and its relevance to hospitality education and training. *International Journal of Hospitality Management*, 23, pp. 15-24.
- Tešanović D., & Koprivica M. (2007). Influence of quality definition of regional gastronomic products on formation of touristic offer of Serbia. *International Participation Conference, Recognisable national gastronomy-tourist potential*, Bled, Slovenia, pp. 217-223.
- Tešanović, D., Vuksanović, N., Kalenjuk, B., Vukić, M., & Gagić, S. (2013). Danube tourist ships as an opportunity for export of agricultural and food products, *Economics of Agriculture*, Belgrade, 60/1(1-216), pp. 179-194.
- Wolf, E. (2004). *Culinary tourism: A tasty economic proposition*. Portland, OR: International Culinary Tourism Association.
- Wolf, E. (2006). *Culinary Tourism: The Hidden Harvest*, Kendall/Hunt Publishing, Dubuque.

Original scientific paper

**CULTURAL PROJECTS FROM ACROSS THE BORDER
SPATIAL FEATURES OF TENDERING VERTICUM OF THE
NATIONAL CULTURAL FUND'S PUBLIC EDUCATION COLLEGE
BETWEEN 2007-2011**

**KULTURÁLIS PÁLYÁZATOK A HATÁRON TÚLRÓL A NEMZETI
KULTURÁLIS ALAP KÖZMŰVELŐDÉSI SZAKMAI KOLLÉGIUM
PÁLYÁZÁSI VERTIKUMÁNAK TERÜLETI JELLEMZŐI 2007-2011
KÖZÖTT**

Mária KÖLCSEYNÉ BALÁZS

Address: Hungary, 5600 Békéscsaba, Bartók Béla út 61-65.

Phone: +36305674450

E-mail: kbm@t-online.hu

**CULTURAL PROJECTS FROM ACROSS THE BORDER
SPATIAL FEATURES OF TENDERING VERTICUM OF THE
NATIONAL CULTURAL FUND'S PUBLIC EDUCATION COLLEGE
BETWEEN 2007-2011**

**KULTURÁLIS PÁLYÁZATOK A HATÁRON TÚLRÓL A NEMZETI
KULTURÁLIS ALAP KÖZMŰVELŐDÉSI SZAKMAI KOLLÉGIUM
PÁLYÁZÁSI VERTIKUMÁNAK TERÜLETI JELLEMZŐI 2007-2011
KÖZÖTT**

Keywords: public education, financing culture, call for proposals, settlement, region

Abstract:

In my study I investigate the spatial characteristics of applications received during a five year period between 2007-2011 by National Cultural Fund's Public Education College.

In the recent study, within my research topic I deal especially with the tendering activity and effectiveness of settlements populated by Hungarians beyond the border, mainly based on quantitative data.

Considering the five-year period - according to my hypothesis - the tendering activity has become one method of "staying alive" to the cultural institutions and organizations. However, the proposal writing potential and innovative capacity, which is necessary for efficient resource acquisition, is not necessarily accessible everywhere, especially in small communities and from several aspects disadvantaged regions.

Regarding Serbia, exploring these experiences may help calling in EU funds.

Keywords: közművelődés, kultúrafinanszírozás, pályázat, település, térség

Abstract:

Kutatásom során a Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégiumához a 2007-2011 közötti ötéves időszakban beérkezett pályázatok területi jellemzőit vizsgálom.

Jelen tanulmányomban a kutatási témámon belül kiemelten foglalkozom a határon túli magyarok települések pályázati aktivitásával, eredményességével, főként a kvantitatív adatokra építve.

Az ötéves időszakot tekintve – hipotéziseim szerint – a pályázati aktivitás a kulturális intézmények, szervezetek „talpon maradásának” egyik módjává vált, ugyanakkor nem feltétlenül adott mindenütt, különösen a kistelepüléseken, illetve a több szempontból is hátrányos helyzetű térségekben az a pályázati potenciál és innovációs készség, ami az eredményes forrásszerzéshez jutáshoz szükséges.

Szerbiát tekintve az Európai Unió források lehívásához segítséget nyújthat a tapasztalatok feltárása.

INTRODUCTION

For a long time – as I was and still I am active in community culture – I am dealing with the issue of financing culture. First, because both the institutions and NGOs are trying to align resources of community initiatives behind their activities in some way and I am also an active participant in it as a tender writer. On the other hand, examining a different aspect, I believe that financing of culture, as well as education funding, is a social investment that definitely returns in longer term.

'The economy is part of wider culturein short term, niche culture depends on economy, ... financing and operating cultural sector. In longer term, the economy and the broader culture are defined by a narrow culture.' (Koncz, 2004.)

I narrowed my investigation on spatial characteristics of applications received during a five year period between 2007-2011 by National Cultural Fund's (NKA hereinafter) Public Education College. Within this, the present study shows especially the tendering activity of Serbian municipalities, particularly processing and analysis quantitative data.

For me, the topic is especially relevant because in addition to the proposal writing practice, lately I had the possibility to teach proposal writing and project management skills on several occasions – partly on accredited courses and non-formal education too. During these courses, I personally experienced that the needs and intent of fund acquiring is associated with the lacking of knowledge, often mystification and sometimes rejection of application methods.

I had the possibility to learn about the applications of NKA Public Education College from another approach. As a delegate of the Association of Hungarian Adult Educators I was involved in the evaluation of tenders as a board member between 2009-2011.

OBJECTIVES AND METHODS

The concept of this study is the following:

I present quantitative characteristics of the applications received by NKA Public Education College in the investigated period. Concentrating on Serbia – with the comparative analysis of some key data – I present the spatial characteristics of the period 2007-2011 and of course touch upon the effects influencing and affecting public education. Although collectively I mention as Serbian applications, on the NKA's calls for proposals all Hungarian abroad organizations were invited to submit project plans, so obviously the research aims at this segment.

Since the data collection is finished, but the majority are still waiting for analysis, I intend to present my study goals and methods outlining further research directions.

Research objective and hypotheses:

My goal is to study the funds acquiring potential of community education, concentrating on analyzing the spatial aspects of the applications received during the five year period between 2007-2011 by NKA Public Education College. In addition - though it is not directly pertinent to the study of regional differences, I planned to analyze the calls for

applications and applications received, setting in focus innovation, novelty, and ability to react.

Hypotheses are as follows:

- The most disadvantaged regions have poor skills in involving sources.
- More than 50% of distributable funds was used by cities (mainly by county seats), small municipalities submit applications in small numbers, and they are often inefficient.
- Involving grants are essential for the professional activities of institutions and organizations
- Project ideas are given to organizations, but the quality of the applications submitted justifies the encouragement and support of proposal writing courses
- Public education's statistical indicators show a correlation with the number and quality of applications in the examined settlements

RESULTS

Serbia, including Vojvodina's relevant data

According to census data of 2011, the country's total population is over 7 million, and within that the number of people declaring its nationality to Serb is nearly 6 million. The remaining one million is formed of 22 ethnic groups. 3.43% of the population not stated its nationality or have unknown affiliation. Considering the total population of Serbia, Hungarian minority is the biggest one in the country with 3.53%. Traditionally Hungarians are living in Vojvodina (251.136 people), very few of them in Central Serbia (953) and Belgrade (1.810 people).

In Vojvodina, in 107 municipalities (about 1/5th of the settlements) the proportion of Hungarians is 20%, within this in 72 locations are in absolute majority. (Skilled has the future; Editor: Dr. Gábrity Molnár Irén, 2008)

Table 1. The largest settlements inhabited by Hungarians in Vojvodina

Name	Hungarian inhabitants	Total population	Ratio
Szabadka	34 983	99 981	34,99%
Zenta	15 860	20 302	78,12%

Table 1 (continued). The largest settlements inhabited by Hungarians in Vojvodina

Name	Hungarian inhabitants	Total population	Ratio
Óbecse	11 725	25 774	45,49%
Nagybecskerek	11 605	79 773	14,55%
Újvidék	11 538	191 405	6,03%
Topolya	9582	16 171	59,25%
Magyarkanizsa	8825	10 200	86,52%
Ada	8744	10 547	82,91%
Temerin	8187	19 216	42,61%
Csantavér	6632	7178	92,39%

Source: <http://vajdasag.rs>

'Vojvodina has deep cultural tradition' – draft the authors of 'Skilled has the Future', and display that more than 400 amateur cultural associations cherish folk art traditions of local people, nationalities, national and ethnic minorities. 12 professional theaters, 14 amateur theater troupes, 30 museums, 25 cinemas, 36 radio stations, 6 television stations enrich the cultural opportunities and 311 academic, school and public libraries contribute to it with their activities. (Skilled has the future; Editor: Dr. Gábrity Molnár Irén, 2008)

National Cultural Fund

About the National Cultural Fund in brief - based on the NKA's website historical retrospective

The National Cultural Fund (NKA) was created by the Hungarian Parliament in 1993 adapting the Act. XXIII of 1993 with a complex set of objectives:

- From its special resources the Fund provides support primarily on creating, preserving, and promoting domestic and cross-border distribution of national and universal values.
- This organization working 'within reach' but also independently from the State, provides support on realizing cultural programmes through tendering procedure by operating a socialized system of Board of Trustees.
- As a separate fund, this important element of financing culture is not exposed to annual budgetary debates and pressures. (Briefly about the NKA)

The NKA temporarily lost the status of a separate state fund between 1999-2006, and was integrated in a subhead of the central government ministries chapter as a chapter handled targeted appropriations but since 2006 was once again a fund. The main source of income of the NKA has changed several times. Since the dissolution of the cultural contribution, the 90 percent of taxation of the lottery gambling game provides the basis for it. (Act. XXIII of 1993 on the National Cultural Fund)

The organizational structure of the National Cultural Fund during the examined period

The power to dispose of public funds was allocated to the competence of the Minister of Culture by the Act. XXIII of 1993 on National Cultural Fund. The Minister shall establish the National Cultural Fund Commission for adoption of principles, managing and coordinating decisions. Permanent and temporary professional colleges decide about the use of the Fund's resources. The Fund is managed by the NKA's Directorate functioning as a fiscal body, which is responsible for the legitimacy of the preparation and implementation of Commission's decisions, as well as completing tasks related to the Public Finance Act, and managing the NKA. (Act. XXIII of 1993 on National Cultural Fund, Deed of Foundation of National Cultural Fund Directorate)

This was the way how the NKA was functioning during the examined period, and works today too. Although there have been significant transformations, which mainly affected the professional colleges and the application method.

Between 2007-2011, 17 permanent professional colleges carried out their work. Their members could enter into the advisory boards as delegates of social and professional organizations and by designation of the Minister. The membership charge took 4 years.

National Cultural Fund's and Public Education College

In the study period 2007-2011 one of the 17 technical college was the College of Public Education (hereinafter CPE), in which I was curator for three years. The membership term was originally 4 years, but with the reorganization of the NKA on the 1st January 2012 all appointed curators' mandate ended and colleges also changed considerably. The continuity of the colleges' values during the examined period were provided by a rotating system, which enabled the exchange of members so that they never simultaneously changed everybody, but always had members who were representing the permanency and training

new members on working methods and evaluation principles. The work of colleges was led by its Presidents, and was not always visible, but one of the Directorate's employee, who was acting as secretary of the college, assisted in significant organizational and administrative background tasks.

Among the nine -member college members there were director of educational institution, managing director of nonprofit Ltd, NGO's official, local cultural referent. During the examined period two consecutive President directed the college's work, Csatlósné Komáromi Katalin, director of the Community Center in Sárospatak, and she was followed by Dr. Koncz Gábor, who was director of Hungarian Culture Foundation.

The National Cultural Fund Committee prepared its strategy in 2010, and to join in this, the professional colleges, including public education college, also formulated their own strategy. The strategic objectives focused on the three main tasks (these were also in the center of the objectives of the National Cultural Fund Committee), creation, dissemination and preservation of culture. Among the priorities there was reducing regional disparities, encouraging and supporting domestic and cross-border cultural collaboration, supporting cultural-community socialization issues among the children and youth, promoting professional innovation, supporting human resource services to promote professional development of public education. (Strategy of the National Cultural Fund's Public Education Vocational College, 2010).

Available resources of National Cultural Fund's Public Education College

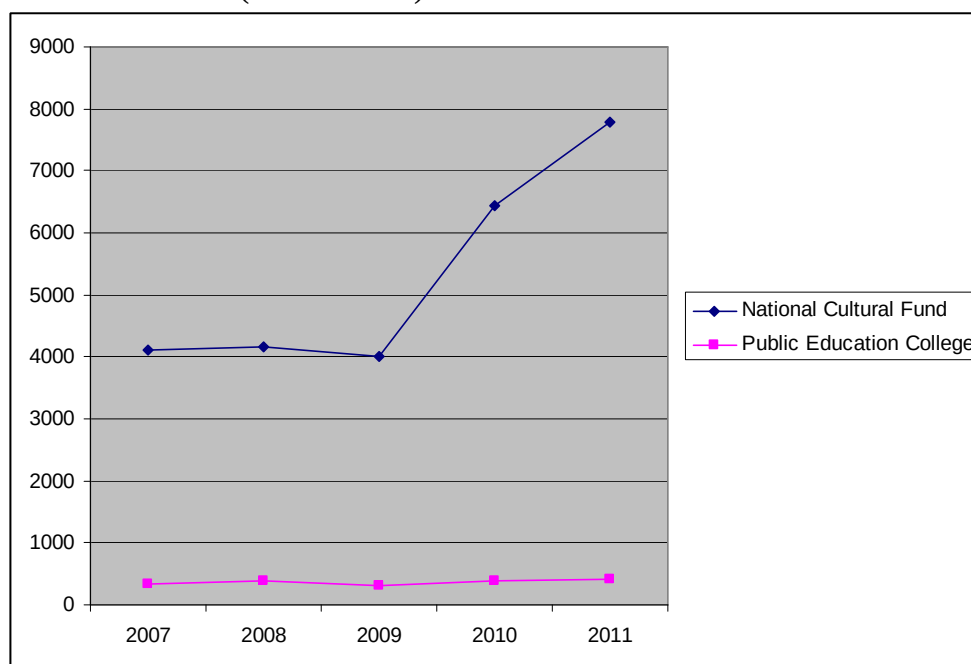
In terms of available resources in the examined period it is seen that the annual funding was increasing in 2008 and declining in 2009 if we compare it with 2007. Although it is clear that the NKA sources in 2010 and 2011 show a significant increase, but the available sources of Public Education Vocational College have not increased in the same proportion. (table 2; figure 1)

Table 2. Available resources of National Cultural Fund and Public Education College between 2007-2011 (million HUF)

	2007	2008	2009	2010	2011
National Cultural Fund	4.117,1	4.155	4.003	6.435	7.784
Public Education College	330	380	323	377	406

Source: Table compiled under the annual reports available on www.nka.hu

Figure 1. Changes of available resources of National Cultural Fund and Public Education College between 2007-2011 (million HUF)

Source: Table compiled under the annual reports available on www.nka.hu

Number of applications received by the National Cultural Fund and Public Education College during examined period

Total number of applications received in all colleges of the National Cultural Fund during the examined period of uneven, undulating (table 2). The reasons for the changes were probably caused by the fluctuation of NKA resources, changes in calls' requirements, but it is more likely that the socio-economic changes, institutional closures and contractions that occurred as a result of the economic crisis, also contributed to the low

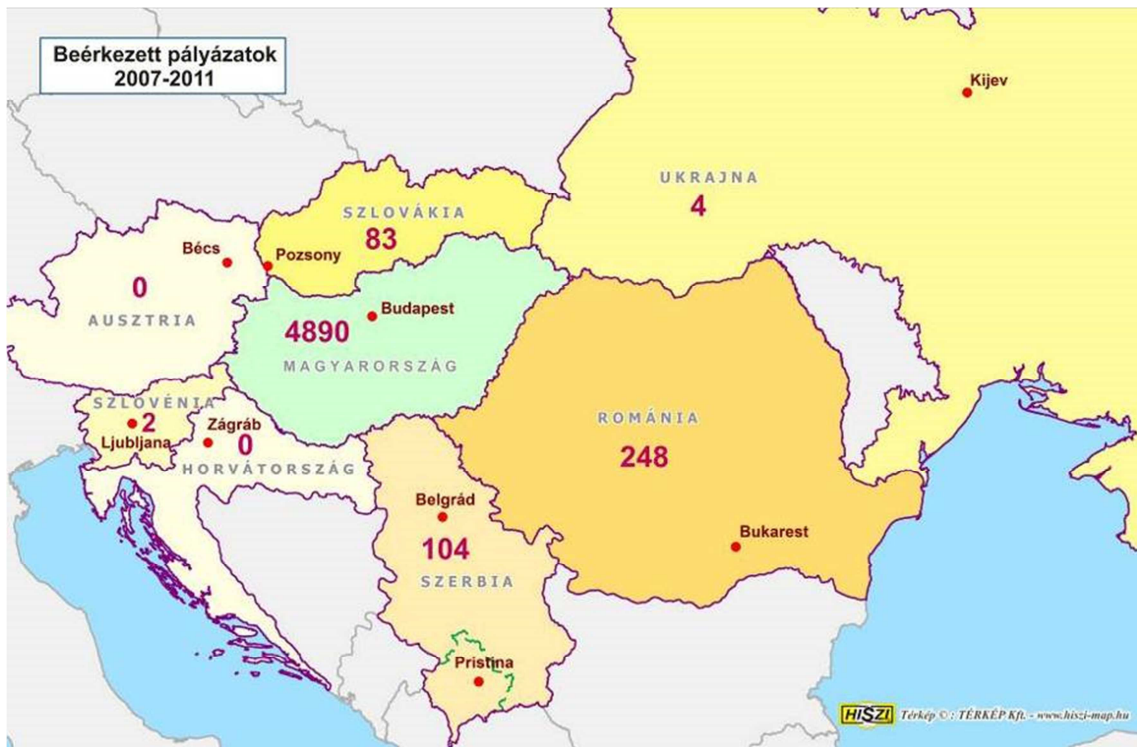
points. Narrowing of resources in the institutional or civil sector have a greater incentive on applications, so it may justifies the increase as well. It deserves a separate research, but the significantly transformed institutional system could make it more difficult. It is important to note that the applications involved in my research are pre-financed, application fee was not required by the National Cultural Fund during the examined period; it was introduced only in 2012. This means that in theory, all resources were available for all organizations.

Table 3. National Cultural Fund and Public Education College, number of applications received during examined period

	2007	2008	2009	2010	2011	Total
NKA KSZK	1288	875	1142	992	1034	5331
Hungary	1184	821	1042	902	941	4890
Rumania	54	29	58	52	55	248
Serbia	21	15	25	20	23	104
Slovakia	26	10	16	17	14	83
Slovenia	1	-	-	1	-	2
Ukraine	2	-	1	-	1	4

Source: Table compiled under the annual reports available on www.nka.hu

Figure 2. National Cultural Fund and Public Education College, number of applications received during examined period

Source: Illustration edited by Térképtér Kft. based on data shown in table no.3.

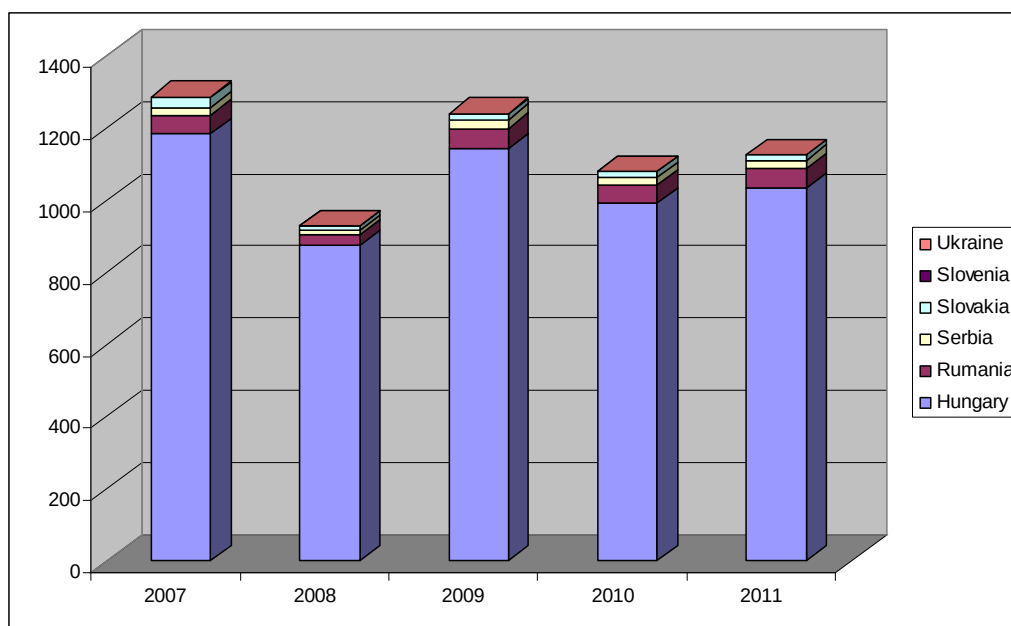
DISCUSSION

Applications submitted by Hungarians living in Serbia

Number and rate of applications

If we show on a chart the number of applications submitted during this period will be seen that the share of applications from across the border in each of the five years is between 8-10% (fig. 3). Not shown on the chart Austria and Slovenia, as from these countries did not receive applications for public education during the period. Insignificant proportions of the submitted applications were recieved from Ukraine and Slovenia. Romania represented the largest percentage among applications beyond the borders, which is more than twice the rate of subsequent applications from Serbia(fig. 2). It is true that there is a significant difference regarding the number of Hungarians living in these two countries. About 6.1% of Romania's population (1.227.600 people) declared itself Hungarian on the annual census in 2011. (MTI July 4, 2013)., while Hungarians in Serbia are only the 3.53% of the population (253 899 people).

Figure 3. National Cultural Fund Public Education College, number of applications received during examined period

Source: Figure compiled under the annual reports available on www.nka.hu

During the examined period Hungarian institutions and organizations in Serbia submitted a total of 104 proposals, and thus 60% (63 applications) were considered worthy for support by the Board of Trustees. All these projects were submitted by 30 organizations of 15 municipalities. If we take into account only the 107 municipalities in Vojvodina where the proportion of Hungarians is above 20%, it can be seen that a total of 14% of the municipalities used this opportunity (fig. 4).

Figure 4. Municipalities submitting applications to National Cultural Fund and Public Education College in the examined period

Source: the annual reports edited by Térképtér Kft.

Complicating factors in submission of applications from beyond the border

Although it was possible to submit applications without application fee for pre-financed sources cross-border organizations also could have difficulties.

To contract a financial management body was an essential requirement to submit application. Since municipalities submitting applications are located within 100 km of the Serbian-Hungarian border, I assumed that to contract their financial administrator they use their extant cross-border organizational relations. After studying the applications received, it was not what I experienced. Approximately one-third of organizations undertaking financial performance is registered office of in the South-Plain region, one-third in Budapest, and the rest one-third countrywide.

My experience as a curator confirms that cross-border candidates often had difficulties in understanding the range of potential candidates in the applications as far as the institutional network and classification of organizations are not identical in the two countries.

Complete attachment of obligatory legal documentation was also difficult because these documents of institutions and civil organizations not necessarily correspond to each other

in the two countries. Sometimes the Board helped with a fair decision to technically excellent, relevant and appropriate applications which had only this imperfection.

Classification by purpose of the applications received

The National Cultural Fund's Public Education College displayed every year in the tenders the willingness to support traditional activities (events), amateur art activities and their tool demand and also cultural journals. It was important to support the renewal of the profession (professional publications, education and training). Cultural equality (cultural institutions and organizations of disabled people could present joint application), advertising, and public relations (preparation of spots on institutional activities and groups) appeared as innovative elements during this period. The last two calls only appeared in one year (2011).

The 50% of Serbian proposals aimed at implementing the events, and another 36% applied for support on amateur art activities and cultural communities. Nearly 9 % of applications were submitted to maintain Hungarian cultural journals beyond the border. These calls appeared annually, and with minimal changes in their requirements contributed to make the planning easier and strengthen tendering intention. At the same time there were not applications submitted from Serbia on the novel calls. (Table 4)

Table 4. National Cultural Fund Public Education College, number of applications received during examined period

Supporting events	53
Supporting value creating activities of amateur art communities	11
Cultural activities of small communities	27
Edition of professional publications	0
Supporting advertising and propaganda	0
Supporting cultural equality	0
Supporting tool purchase	2
Education, training, vocational training	2
Supporting journals – traditional and internet – with public education profile – edition of Hungarian journals	9
Other	2

Source: Table compiled under archive calls for proposals and recieved applications available on www.nka.hu

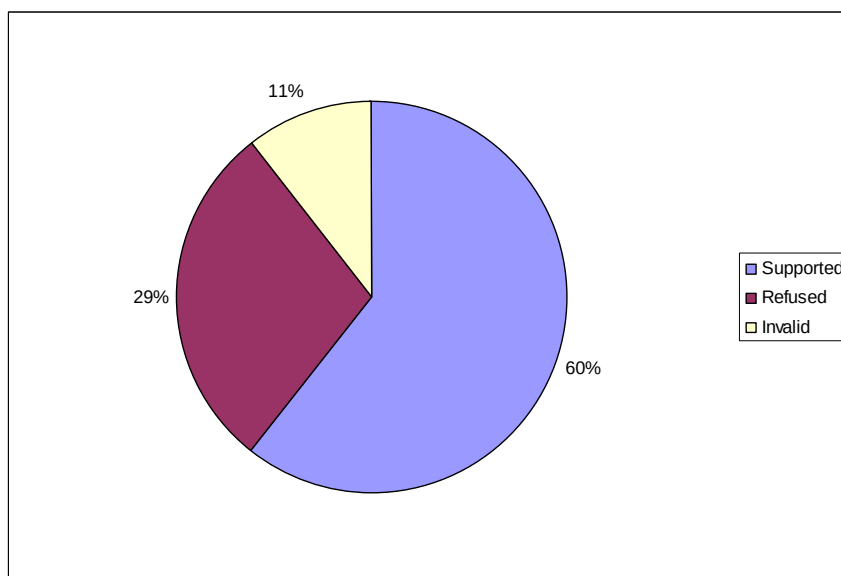
The effectiveness of the applications received

Among the 104 applications received 11% (11) were invalid, 29% (30) were refused, and 60% (63) were supported (fig. 5).

The reason for invalidity is due to the complicating factors as indicated previously, not adequate interpretation of eligible applicants and deficiencies of legal documentation. With applications submitted with financial organizer, it was necessary to attach legal documentation from both the applicant and the responsible entity which could include double error possibility.

In most cases, the reason for rejection was the lack of resources, since the demand in the applications received multiply exceeded the distributable source of the college.

Figure 5. Effectiveness of Serbian applications

Source: Table compiled under recieved applications

Referring to approved applications approximately the 29% of the support claimed was provided by the Board of Trustees (Table 5). This ratio is equal to, and sometimes better than the intensity of Hungarian counties (e gin case of Békés county it was 25.8%). Based on the Public Education College's strategy principles, the Board of Trustees paid attention to the fact that even they reduced by the amount the project could be implemented, if this is not possible, then they only supported one element of the project. Grant provided per application were 516.555 HUF.

Table 5. Support intensity

Total amount needed to achieve	233.619.396 HUF
support claimed	110.281.447 HUF
support provided	32.543.000 HUF

Source: Table compiled under recieved applications

CONCLUSION

Summary - Experience used during the EU integration

EU funding is a complex process because there are many different types of programmes which are managed by different bodies. More than 76% of the EU budget is managed by the Member States. The EU has strict rules for funding in order to exert tight control over the use of resources, and to prevail transparency and accountability in the spending of funds. (<http://europa.eu/>)

To obtain EU funds and get acquainted with the application methods, submission of simpler (in requirements and also documentation) Hungarian applications, realization of projects, accounting for grants and receive monitoring provides good practice.

During the reporting period about the applications received from Serbia in general can be formulated as follows:

Related to the low willingness to apply and small number of applications considering possibilities, we should raise that the first and most important is the exploitation of application possibilities. Regular monitoring of applications has special importance too.

Among the applications submitted to the National Cultural Fund Public Education College traditional and annually organized events are dominant, innovative, new initiatives are not, or only very small numbers were revealed. This may be due to the primary of conservation values but in the future is definitely thought-provoking phenomenon in my opinion.

The diversity of cultural and public education applications are good example of the sector and further on can appear as a comparative advantage in relation to EU Member States.

Reviewing the proposals received can be stated that the technical and financial elaboration of the proposals varies widely, many of them are brief, schematically formulated project and rough, not fairly detailed budget. In the future, brief, concise, straightforward presentation of project may be considered as positive, but in the case of EU

projects the budget justification and underpinning are specially emphasized, and thus particular care should be taken on planning and making it visible.

Organizations must put emphasis on demonstrating the organization's activities for the decision makers. Not replace the presentation of the activities with the annual work plan, from which may not be clear the organization's wealthy past, appearance of traditional and novelty items in activities structure or the references.

Relatively high proportion of invalid applications is a warning signal. If the applicant organization fulfills the terms and conditions defined in the calls and guidelines precisely, has the chance to get source to accomplish its project. The prescribed presentation of required attachments and documents is indispensable.

SUMMARY

In Hungary the National Cultural Fund as an independent fund supports cultural institutions, organizations and their projects via tenders. The National Cultural Fund was created by the Hungarian Parliament in 1993.

In the study period 2007-2011 it has 17 permanent colleges and one of them was the Public Education College. The Public Education College received 5,331 applications between 2007-2011, of which nearly 92% from Hungary and the other, approximately 8% came from the Hungarian-inhabited settlements of neighboring countries.

The National Cultural Fund set a triple target system: the establishment, preservation and dissemination of national and universal cultural values in Hungary and beyond our borders.

Since 2010, the dissolution of the cultural contribution, the 90 percent of taxation of the lottery gambling game provides its basis of revenues.

At the end of the period the sources of the Public Education College show a small increase, from 330 million to 406 million, although it doesn't mean a consistent growth.

Between 2007-2011 the number of applications received by the college is uneven, undulating, this might be caused by changes in the system of conditions.

One part of the tenders appeared in the following topics (which can be considered as traditional ones) year by year: supporting events, the expansion of the operating conditions of small communities and assist in the organization of vocational camps. Another part of the tenders was for purposes of events, trainings, courses and publications. And the third part was to encourage innovation, not a recurring grant targets such as cultural equality, institutional advertising and public relations. The number of applications received by the College was the highest in the first group, and the lowest in the third one.

The number of applications submitted by the Serbian Hungarian institutions and organizations during the five years was a total of 104. Much higher, more than double was the number of applications submitted by the Hungarians in Romania, although in Romania, according to the latest census data, the proportion of Hungarians is over 6%, compared to 3.53% in Serbia.

The 14% of Serbian settlements populated by Hungarians took the advantage of presenting applications. All applications from Vojvodina were submitted by 30 organizations of 15 settlements. This is quite low considering the 107 municipalities in Vojvodina, where the proportion of Hungarians is above 20%.

Today, they have to pay application fee to the National Cultural Fund, but this has not yet had in the study period, so it could not appear as a retentiveness. But it made definitely difficult the application for cross-border organizations that in Hungary they had to have financial administrator.

Among the 104 applications received 11% (11) were invalid, 29% (30) were refused, and 60% (63) were supported.

Referring to the approved applications approximately the 29% of the support claimed was provided by the Board of Trustees

Related to the low willingness to apply and small number of applications considering possibilities, we should raise that the first and most important is the exploitation of application possibilities. Regular monitoring of applications has special importance too.

Reviewing the proposals received can be stated that the technical and financial elaboration of the proposals varies widely, many of them are brief, schematically formulated project and rough, not fairly detailed budget. Occasionally, a list like work plan or programme plan replaces the presentation of the applicant organization. This and similar failures in the future, in the case of EU funds may signify an error in uncompletion of documents and may cause the rejection of the application.

Prior to EU integration the less bureaucratic and easier to tender opportunities, such as the National Cultural Fund in Hungary provided good practicing field to call in EU funds.

ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarországon a Nemzeti Kulturális Alap független pénzalapként támogatja pályázati úton a kulturális intézményeket, szervezeteket, azok projektjeit. Az alapot 1993-ban hozta létre a magyar Országgyűlés.

A vizsgált időszakban 17 állandó kollégium működött, közülük egy a Közművelődési Szakmai Kollégium.

A Közművelődési Szakmai Kollégiumhoz 2007-2011 között 5331 db pályázat érkezett be, melynek közel 92%-a Magyarországról, a további megközelítőleg 8% pedig a környező országok magyar lakta településeiről érkezett.

A Nemzeti Kulturális Alap hármas célrendszer tűzött ki: a nemzeti és egyetemes kulturális értékek létrehozását, megőrzését, terjesztését Magyarországon és a határainkon túl.

2010-től, a kulturális járulék megszűnése óta, az alap bevételeit az ötös lottó szerencsejáték játékadójának 90 százaléka biztosítja.

A Közművelődési Szakmai Kollégium forrásai a vizsgált időszak végére kisebb emelkedést mutatnak, 330 millióról 406 millióra növekedtek, bár ez nem egyenletes növekedést jelentett.

2007-2011 között a kollégiumhoz beérkezett pályázatok száma egyenetlen, hullámzó, ezt valószínűleg a feltételrendszer változása is okozhatta.

A kiírások egy része évről-évre hagyományosnak is tekinthető témakörökben jelent meg, mint a rendezvények támogatása, a kisközösségek működési feltételeinek bővítése, a szakmai táborok megszervezésének segítése. Egy másik csoportot alkotnak a szakmai célú események, képzések, továbbképzések, kiadványok. S a harmadik csoportba az innovációt ösztönző, nem rendszeresen visszatérő támogatási célok tartoznak, mint kulturális esélyegyenlőség, intézményi reklám és PR. A kollégiumhoz beérkezett pályázatok száma az első csoportban a legmagasabb, s a harmadikban a legalacsonyabb.

A szerbiai magyar intézmények és szervezetek által benyújtott pályázatok száma a vizsgált öt év alatt mindösszesen 104 db. Ennél jóval magasabb, több mint kétszeres a romániai magyarok benyújtott pályázatainak száma, igaz, Romániában a legutóbbi népszámlálási adatok szerint 6% feletti a magyarok aránya, míg ez Szerbiában 3,53%.

A szerbiai magyar lakta települések 14%-a élt a pályázási lehetőséggel. Az összes vajdasági pályázatot 15 település 30 szervezete nyújtotta be. Ez a vajdasági 107 település, ahol a magyarok aránya 20% fölötti, számához képest alacsony.

Napjainkban már pályázati díjat kell fizetniük a Nemzeti Kulturális Alap pályázóinak, ám ezt a vizsgált időszakban még nem kellett, így ez nem szerepelhetett visszatartó tényezőként. Az azonban mindenképpen nehezítette a határon túli szervezetek pályázását, hogy magyarországi pénzügyi lebonyolítót kellett felkérniük.

A beérkezett 104 db pályázat 11%-a (11 db) érvénytelen, 29%-a (30 db) elutasított, és 60%-a (63 db) támogatott.

A támogatott pályázatok esetében az igényelt források megközelítőleg 29%-át ítélte meg a kuratórium.

Az alacsony pályázási kedv, a lehetségeshez képest kevés számú Szerbiából beérkezett pályázat okán érdemes felvetni, hogy az első és legfontosabb feladat a pályázati lehetőségek kihasználása. Ehhez elengedhetetlenül fontos a rendszeres pályázatfigyelés.

A beérkezett pályázatok tekintve megállapítható, hogy a pályázatok szakmai és pénzügyi kidolgozottsága széles skálán mozog, sok a röviden, szinte vázlatosan megfogalmazott projekt, az elnagyolt, részletesen ki nem fejtett költségvetés. Esetenként felsorolásszerű munkaterv, rendezvényterv helyettesíti a pályázó szervezet bemutatását. Az ilyen és ehhez hasonló hiányosságok a későbbiekben, az EU-s források esetében hiánypótolhatatlan hibát is jelenthetnek, amelyek elutasított pályázatot eredményezhetnek.

Az EU integrációt megelőzően a kevésbé bürokratikus, egyszerűbben benyújtható pályázati lehetőségek, mint a Nemzeti Kulturális Alap Magyarországon jó gyakorlóterepet biztosíthatnak az EU-s források lehívásához.

REFERENCES

Applications received between 2007-2011 by the National Cultural Fund Public Education Vocational College

Calls for proposals of the National Cultural Fund Public Education Vocational College of.
www.nka.hu Downloaded: 05/09/2013

Gábor Koncz, G. (2010). *The beginning of economic research on public education in Hungary, from 1974 to 1989.* (PhD thesis, Debrecen, 2004.) Napkút Kiadó, Budapest

Gábrity Molnár, I. (Ed.) (2008). *Skilled has the Future. The background of adult education in North Bácska school network.* Regional Science Association, Subotica

Act. XXIII of 1993. on the National Cultural Fund

Directoriate of the National Culture Fund www.nka.hu Downloaded: 05/09/2013

The census of Romania. <http://kitekinto.hu/karpat-medence09/02/2012/> Downloaded: 10/03/2013

Vojvodina <http://vajdasag.rs> Downloaded: 03/10/2013

The National Cultural Fund in brief. www.nka.hu downloaded 08/10/2011

EU funding. <http://europa.eu> Downloaded: 10/03/2013

FACTORS OF SUCCESS IN CASE OF LOCAL SOCIETY

Melinda MOLNÁR, PhD, associate professor
Szent Istvan University
Faculty of Economic and Social Sciences
Address: 2103 Gödöllő, Páter K. u.1.
Phone: +36-28/522-000
e-mail: nagyne.molnar.melinda@gtk.szie.hu

FACTORS OF SUCCESS IN CASE OF LOCAL SOCIETY

Key words: adaptation, local condition, image

Abstract

The objective of this study is to survey the general success factors of settlements. One can study the following aspects through some example in detail: the local conditions, the innovator seed, to what extent is the management of the settlement authentic, how the relations are synchronised between the innovation seed and the management of the settlement, how the plans for future are embedded in the mind of the local people, how active the local community is, whether there are any positive shadow-effects, what is the accessibility of transportation as well as the internal and external image.

INTRODUCTION

It is generally believed that successful settlements can come into being where the citizens are also prosperous and successful; thus where the growth, the improvement of the quality of life appears also in the life of the community and of the individual. In this case the citizens are obviously content; they can create the properly multilateral and complex expression of interest (Bódi-Bóhm, 2000). However, this scenario cannot be considered as a standard. Interpreting the success of settlements as the set of individual successes is a bit simplifying and idealistic. The individual successes do not always provide clear communal values. There is not in every case a long-term sustainable development behind such a success.

The Interpretation of the Success of Settlements

Success cannot be reduced to one sole factor. Although in the first place the public opinion interprets the success of the settlements from an economical viewpoint. In fact the success of a settlement is depending on several economical-social factors. The field-research done in settlements also prove this. This essay is based on these research, which were made by Village seminar which exist at the Szent István University, Faculty of Economics and Regional Sciences (Gödöllő, Hungary). The author and her students have been conducting surveys since 2007 in the rural settlements in Kárpátok-basin.

Every factor that influences the local condition of existence and the quality of life has an effect on the development of the settlement, thus also on its success (Ludescher G., 2010). Behind the successful settlements stands a stable economy and community. According to Bartik (1995) and Čapkova (2005) the emphasis is on the positive quality of life besides having a sustainable development.

Adaptation

The settlements and the surrounding social, economical sphere are constantly changing. Among the continuously changing conditions those settlements can be truly successful which are able to adapt to their environment. Adapting to the environment can be interpreted in a political, economical, social, technological, nature-geographical and legal sense. The PESTEL analysis is based on the research concerned with the adaptation to the six factors. With this analysis we can get a good general survey about the acting factors. It helps us also in regional planning, because with its help the wanted development goals can be determined more precisely. However, this analysis does not explain, how one can be truly successful through the viewpoint of the examined acting factors. What kind of means can be used for this?

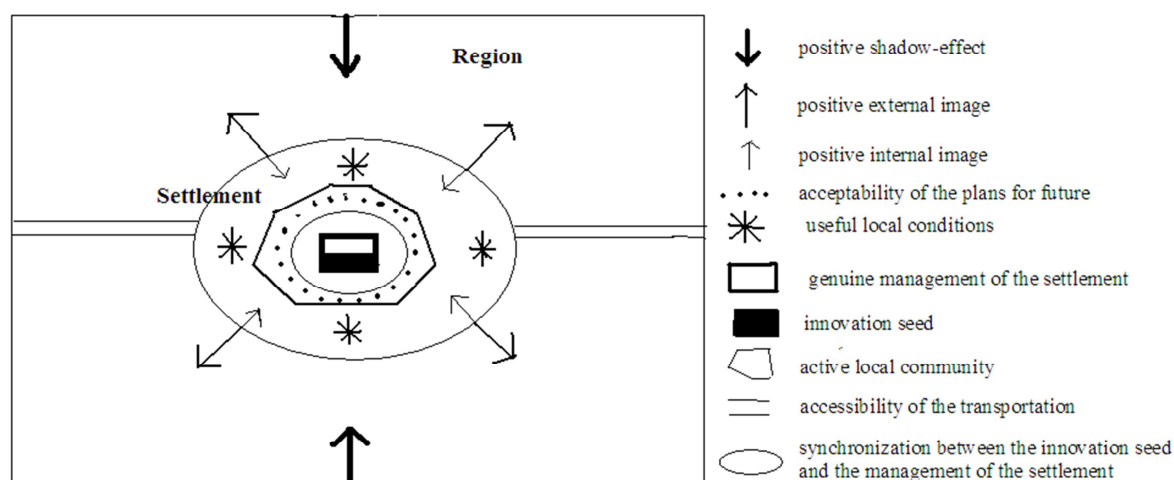
The settlements as autonomies due to their far-reaching role-system possess means of different characteristics, which can strengthen or even weaken each other's effects. One part of the instruments used by the settlements are unique (e.g. local taxes, local communities, etc.), whereas other instruments (e.g. administrative legal regulation) work alike everywhere. The success of a settlement depends also on finding their effective means and how well they use it.

Factors of success

On the basis of our field experience the following factors can be seen as the factors contributing to the success of the well-working settlements:

- Useful local conditions
- Innovation seed (initiative force)
- Genuine management of the settlement
- Synchronization between the innovation seed and the management of the settlement
- Acceptability of the plans for future in the mind of the local people
- Active local community
- positive shadow-effect
- accessibility of the transportation
- positive internal image
- positive external image

Figure 1 Factors of Success

Source: own editing, 2013

The **useful local conditions** are such material things, regional circumstances, human resource-elements, which represent unique values in every settlement. To put it into other words, these sources are the settlement's material, mental and spiritual values. The wealth of the settlement can be counted among the *material values*, including the national wealth and the private means. Due to its nature the national wealth for the most part is nowadays charged with problem-solving and often with mortgage, thus it is difficult to mobilize it. Regarding the private means it can be said that they can be accessed usually only with the approval of the owner. Nevertheless, both kinds of these properties contain the possibility to create value. The typical method of the economical development of the wealth is converting it into money, the burdening, taking into the collective business (PPP constructions). But changing the development possibilities belongs also here, by this means overestimating wealth (e.g. regrading agricultural territories, or the alteration of the building possibilities). Similarly, the settlement's revenues can be regarded as material values, which secure the funds of everyday functioning, but along the proper scheme sources can be detached for other value-creating goals. The local communities' mental capacity and relations capital can be seen as *mental values*. Among the settlement's mental treasures are for instance the local architectural values, but the local historical values, which were accumulated by the local population can also be counted here. Thus to prosper locally explicit and also tacit knowledge is essential. The settlement's *spiritual values* are also counted as significant treasures. The genius loci manifest itself alike in the

architectural environment, in the cleanness of the settlement but also in the speech of the people, their relation to each other and to the guests.

However, the useful local conditions in themselves make no settlement successful. For this result it is necessary to have such an active initiative force, **innovation seed**, which undertakes to implement the local values in the service of the settlement. It is a lucky situation, when there is **synchronization between the innovation seed and the genuine management of the settlement** thus they cover each other. This means that shaping the directions of future-serving changes, innovations and the acceptability of the plans for future in the mind of the local people meet in the work of the local management of the settlement thus strengthening each other. It is less lucky and leads often to failure (for instance to by-elections) when the innovation seed and the local management do not support each other. Similarly, crisis can be caused when the social acceptance of the managed innovations is locally modest, namely it **has no adequate approval in the local society**.

It is a very important, successful determining value of a settlement, to have a “seed” which unites and moves the community and if people representing various interests, values can connect to this. An **active local community seed** is thus needed. The community’s internal structure, dynamics is a value, which can turn into a strategic resource when helping in mobilizing the local economical, social resources. Activities of a narrow core group cannot result in a lasting success if there is no adequate support from the wider community. The communal activity serves properly the success of the settlement only where the whole of the local community or at least the majority of it is supportive.

The so-called “**shadow-effect**”, when evaluating it as the factor determining success we start from the examination of a larger region determining the settlement’s success. Our starting-point is that a settlement can be successful if that region, where it exists, is strengthening its efforts, secures support, and it has partners in geographical proximity to exploit the opportunities (Piskóti, 2012). Nevertheless, the shadow-effect works not only in a positive sense but also in a negative one. We can experience this when the settlement possesses extraordinary potential but the medium, with which they are in geographical connection, holds it back, does not let it develop.

Usually the **accessibility of transportation** is also an important factor of success. It is a fundamental advantage if the economical centres are easily and quickly accessible (with public transport and/or individual transport). The accessibility of the economical centres is a key issue not only for the role of employment in the centre but because the economical

centre also secures the educational, cultural, health, etc. provision belonging to the higher quality of life.

A settlement can only be successful for long term if it has its own **internal image**. Namely if people living in the given region has a positive image from their own settlement. Positive image can be built from several factors. This needs adequate community building, well-defined goals; with which everyone can identify themselves. The management of the settlement has to be fully aware of the fact how citizens see their own settlement, what they regard as their strength, their weaknesses, and what are the outside dangers and opportunities.

The **external image** is also significant from the viewpoint of the settlement's success. It is important that the settlement should be generally known, preferably with a positive content. It cannot be expected from every settlement to have such popularity similar to frequently visited settlements by tourists. Nevertheless, it is important that every settlement should build its external image according to their conditions/opportunities, and to communicate it properly to appropriate group. The external image of the settlements is transmitted partly with conscious communicational activity, partly with the not necessarily controlled common talk. When shaping the external image with conscious communication the aim is to create the settlement's own image, and to learn how to display itself, make it attractive and arouse interest in others.

CONCLUSIONS

The aim of this study is to throw light upon the following: the success of the settlements is due not only to economical factors. One part of the success factors does not belong to the economic factor, but it can determine the quality of life. Success cannot be reduced to one sole factor.

The settlements and the surrounding social, economical sphere are constantly changing. Among the continuously changing conditions those settlements can be truly successful which are able to adapt to their environment. On the basis of our field experience the following factors can be seen as the factors contributing to the success of the well-working settlements: useful local conditions, innovation seed (initiative force), genuine management of the settlement, synchronization between the innovation seed and the management of the settlement, acceptability of the plans for future in the mind of the local

people, active local community, positive shadow-effect, accessibility of the transportation, positive internal image, positive external image.

The settlements are value-carriers. Of course not every valuable condition is a key of the success. There is no recipe for the success of settlements. On the particular spot, at the particular time every settlement has its own way to reach its success.

A HELYI TÁRSADALOM SIKERTÉNYEZŐI

ÖSSZEFOGLALÁS

E tanulmány célja az, hogy fölhívja a figyelmet: érdemes szakítani azzal a paradigmával, hogy egy település akkor és csak akkor sikeres, ha jól működő gazdasága van. A sikeresség ugyanis nem pusztán gazdasági tényezőkre vezethető vissza.

Általában az a közfelfogás, hogy sikeres települések ott jöhetnek létre, ahol jómódúak, sikeresek a polgárok is; ahol tehát a közösség és az egyén életében is megmutatkozik a gyarapodás, az életminőség javulása (Bódi-Böhm 2000). Ugyanakkor a települések sikerességének egyéni sikerek halmazán keresztüli értelmezése kissé leegyszerűsítő és idealisztikus. Abban azonban általános az egyetértés, hogy a sikeres települések mögött stabil gazdaság és közösség áll. A hangsúly a pozitív életminőségen és a fenntarthatóságon van (Bartik 1995, Čapkova 2005). Mivel a települések és az őket körülvevő társadalmi, gazdasági tér egyedi, és ráadásul szüntelenül változik is, ezért a siker a konkrét helyen, a konkrét időben minden településen más és más.

A sikerhez az önkormányzatok a szerteágazó szereprendszerükből adódóan több eltérő karakterisztikájú, egymás hatását erősíteni és gyengíteni egyaránt képes eszközrendszerrel rendelkeznek. A kérdés az, hogy megtalálják-e, és jól használják-e a hatásos eszközöket. A nyolc éve a Szent István Egyetem keretei között faluszemináriumi keretben zajló, a Kárpát-medencében folyó, falvakat célzó terepi kutatásaink alapján körvonalazódni látszanak a jól működő települések sikerességéhez hozzájáruló tényezők. E tanulmányban rendszerbe foglalva a következőket emelem ki:

- *jól körülhatárolt hasznosítható helyi adottságok*

Ezek olyan tárgyi (anyagi), táji, humánerőforrás-tartalmak, melyek minden település esetében egyedi értéket képviselnek. Sokfélék lehetnek: anyagi, szellemi, szakrális értékek is.

- *innovátor mag (kezdeményező erő)*

Olyan személyek köre, akik aktív kezdeményező erőként lépnek fel, akik képesek felvállalni a helyi értékek érvényre jutását a település szolgálatában.

- *hiteles településvezetés*

Olyan településvezetés, akik a település egészét szolgálják, függetlenül attól, hogy felhatalmazásukat nem a falu egészétől, csak egy részétől kapták.

- *az innovátor mag és a településvezetés közötti szinkron*

Ez azt jelenti, hogy az innovátor mának és a településvezetésnek egymást egyértelműen erősíteni kell: a változások, újítások jövőt szolgáló irányainak kialakítása és a település jövőstratégiájának kidolgozása során szükségszerűen együtt kell működniük.

- *a jövőtervek „beágyazása” a helyi közösségbe*

A jövőtervek beágyazása a helyi közösségbe azt jelenti, hogy a siker érdekében az újításokat, ötleteket széles körben a helyi társadalommal el is kell tudni fogadtatni.

- *tevékeny közösség*

Olyan közösség helyben, melyhez a különböző érdekeket, értékeket képviselő emberek is kapcsolódni tudnak.

- *pozitív „shadow-hatás”*

Kiindulópontja, hogy egy település nem lehet sikeres, és gazdaságilag sem eredményes akkor, ha az a térség, ahol elhelyezkedik, nem erősíti a törekvéseit, nem biztosít szélesebb értelemben vett kereteket, támogatást számára, s nincsenek a szomszédban partnerei a megnyíló lehetőségek kihasználására.

- *kedvező közlekedésföldrajzi elérhetőség*

A kedvező közlekedésföldrajzi elérhetőség különösen a mindennapi életet meghatározó gazdasági erőközpontok, ellátóközpontok vonatkozásában fontos. Az elérhetőség ugyanis befolyásolja a foglalkoztatást; háttérstruktúrát biztosít a magasabb életminőséget teremtő oktatási, kulturális egészségügyi stb. ellátórendszerekhez.

- *pozitív belső imázs*

Az igazán sikeres települések életében az ott élő emberek képe a saját településükről pozitív. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a mindenki pozitív vélekedése a cél. De törekedni kell arra, hogy mindenki megtalálja a helyét; egészséges, nem negatív jelzőkkel leírható kötődéssel rendelkezzen.

- *pozitív külső imázs*

A pozitív külső imázs a siker azon eleme, mely azért felel, hogy a település tudatos kommunikációs tevékenységgel megteremtse a saját arculatát, megtanulja önmagát megjeleníteni, mások számára önmagát vonzóvá, érdeklődést felkeltővé tenni.

Azok a települések tudnak igazán sikeresek lenni, amelyek képesek alkalmazkodni a politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, természeti és jogi környezetükhöz. Ezeknek a tényezőknek a változása ugyanis újra meg újra próbára teszi az alkalmazkodóképességet. Így a siker is időről időre ártékelődik.

REFERENCES

- Bartik, T. J. (1995). Economic Development Strategies. *Upjohn Institute Working Paper* No. 95-33. Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research. Retrieved September 17, 2013, from http://research.upjohn.org/up_workingpapers/33
- Bódi, F.- Böhm, A. (2000). A sikeres és sikertelen településekről. (About Successful and Unsuccessful Settlements.) In Bódi F.- Böhm A (Eds.), *Sikeres helyi társadalmak Magyarországon* (Successful Local Society in Hungary) (pp. 7-32.). Budapest: Agroinform Kiadóház.
- Čapková, S. (2005). Local Government and Economic Development. — Čapková, S. (Ed.), *Local Government and Economic Development* (pp. 1-19.). Budapest: Open Society Institute.
- Ludescher, G. (2010). *A vállalkozások és a közösségek szerepe a rurális térségek megújulásában.* (Function of the enterprises and communities in connection with regeneration of the rural areas.) Pécs: IDResearch Kft./Publikon Kiadó.
- Molnár, M. (2012). *Terület- térségmarketing.* (Regional marketing.) ISBN 978-615-5183-79-9 Debrecen: Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma.
- Piskóti, I. (2012). *Régió és településmarketing.* (Regional and Settlement marketing.) Budapest: Akadémiai Kiadó.

Professional paper

**HUNGARIAN EXPERIENCES OF THE EUROPEAN UNION CO-
FUNDED SUPPORT SYSTEM**

**AZ EURÓPAI UNIÓS TÁRSFINANSZÍROZÁSÚ PÁLYÁZATI
RENDSZER MAGYAR TAPASZTALATAI**

Eszter BAKSA

University of Pécs, Faculty of Humanity, Department of Political Science

Address: H -7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

Phone: +36-30-289-2879

e-mail: baksa.eszter@ecoprofin.hu

AZ EURÓPAI UNIÓS TÁRSFINANSZÍROZÁSÚ PÁLYÁZATI RENDSZER MAGYAR TAPASZTALATAI

HUNGARIAN EXPERIENCES OF THE EUROPEAN UNION CO- FUNDED SUPPORT SYSTEM

Keywords: European Union, co-financing, tender, support, European Regional Development Fund, European Social Fund, Cohesion Fund, Structural Funds

Summary:

Hungary joined to the European Union in 2004, it has been receiving from Structural Funds (European Regional Development Fund and European Social Fund), and Cohesion Fund. The goal of my study is to show the support system from these funds.

Since 2004 when Hungary has joined to the European Union the National Development Plan 1st, the New Hungarian Development Plan and the New Széchenyi Plan show due experiences to the Serbian joining from the advantages and disadvantages about tender system, give advice and improved points to the joining member. The Hungarian participants (tender offices, examiner institutions, round of applicants from non-profit and for-profit sector) and the tender system could be interesting for Serbia, because we have some problems in many places than the neighboring state, and our answers give good or bad examples for them. The making of the operative programs and the regional development with this co-fund system effect on social problems, if we use that money in appropriate places.

The past 9 years have shown the consumptions of sources, the published data by National Development Agency becomes measured the sources of regional applications within the seven statistical-planning region of Hungary. In my study firstly I have searched about non-refundable grants for the sector of small- and medium-sized enterprises, separating the results of the National Development Plan, the New Hungary Development Plan and the New Széchenyi Plan.

In my study I would like to search answers for how utilized the co-foundation by the Hungarian member state, what is the direct and indirect results of these support and which direction provides for the acceding member states – such as Serbia.

I wish that my study will contribute to evolve together the goals and priorities for the stability of the European Union, and measure the potential risks for member states and support participants as well. The members of European Union have to release social consultation by operative programs between 2014 and 2020 to follow the partnership principle, to develop the most appropriate co-funding system for social and economic sector from input opinions. The Hungarian institutional system will operate new institutional structure in the following planning period, the existing legislations – 1600/2012. (XII. 17.) government decision, and the 1814/2013. (XI. 14.) government decision – the Managing Authorities of National Development Agency will consist of particular ministries, so the applicants will have to adapt the new call for proposals and the new institutional structure. The changing of institutional system purposes that the call for proposal system become more simple, the small- and medium-sized enterprise sector will give more non-refundable grant and less administrative load.

In my study I show the history of regional co-fund supports, the Hungarian institutional system from 2006, and regional grants which can be resort Hungarian enterprises, present the National Development Plan, the New Hungarian Development Plan, the New Széchenyi Plan and the expectations for the period between 2014 and 2020.

Kulcsszavak: Európai Unió, társfinanszírozás, pályázat, támogatás, Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap, Kohéziós Alap, Strukturális Alapok

Összefoglaló:

Magyarország 2004-ben csatlakozott az Európai Unióhoz, melynek hatására részesülhetett a Strukturális Alapok (Európai Regionális Fejlesztési Alap és az Európai Szociális Alap), valamint a Kohéziós Alap támogatásából. Tanulmányom célja az ezen alapokból származó támogatási rendszer bemutatása.

A 2004-es magyar csatlakozás óta a Nemzeti Fejlesztési Terv I., az Új Magyarországi Fejlesztési Terv és az Új Széchenyi Terv megvalósítása már kellő tapasztalatokat ad ahhoz, hogy a szerb csatlakozáshoz kapcsolódóan a

pályázati rendszer előnyeiről és hátrányairól beszámoljak, a lehetséges javítandó pontokat a leendő új tagállam részére átadom. A magyar szereplők (pályázat kiírók és elbíráló szervezetek, a pályázók köre mind a non-profit mind pedig a vállalkozási szektorban), valamint a pályázati rendszer megismertetése érdekes lehet Szerbia számára, hiszen szomszédos országgént néhány területen azonos problémákkal szembesülünk, az ezekre adott válaszok jó vagy éppen rossz példát mutathatnak számukra is. Az operatív programok kialakítása és a pályázatok segítségével történő térségi fejlesztés nem csak a gazdasági növekedésre, hanem bizonyos társadalmi problémák kezelésére is hatással lehet, amennyiben azokat a megfelelő helyen és módon használják fel. Az elmúlt 9 év már kellő betekintést enged a források felhasználásába, a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség által is közzétett adatok alapján mérhetővé válik a támogatások regionális felhasználása a Magyarországon kialakított 7 statisztikai-tervezési régiókon belül. Tanulmányomban elsősorban a kis- és középvállalkozói szektor vissza nem térítendő támogatásait vizsgáltam, elkülönítve a Nemzeti Fejlesztési Terv, az Új Magyarországi Fejlesztési Terv és Új Széchenyi Terv eredményeit.

Tanulmányomban arra keresem a válaszokat, hogy vajon a magyar tagállam ezeket a támogatásokat hogyan hasznosította, milyen eredményei lettek a támogatásoknak közvetlen és közvetett formában, ez pedig milyen irányokat mutathat a később csatlakozó tagállamok – köztük Szerbia – részére.

Bízom benne, hogy az általam leírtak hozzájárulnak ahhoz, hogy közösen kialakíthassuk az Unió hosszú távú stabilitásához is hozzájáruló célokat és prioritásokat, valamint felmérjük a lehetséges kockázati tényezőket, mind a tagállam, mind pedig a pályázati szereplők szempontjából. Az Európai Unió tagállamaira jelenleg az a feladat vár, hogy a 2014-2020 közötti nemzeti operatív programokat társadalmi egyeztetésre bocsájtásuk és a partnerség elvét követve a beérkező vélemények szerint kialakítsák a társadalom és a gazdasági szektor számára leginkább megfelelő pályázati programokat. A magyar intézményi rendszer az elkövetkező tervezési időszakban új intézményi struktúra keretei között fog működni, a hatályos jogszabályok – az 1600/2012. (XII. 17.) Kormányhatározat, valamint a 1814/2013. (XI. 14.) Kormány határozat – szerint a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség Irányító Hatóságai az adott szaktárcákhoz kerülnek, így a pályázóknak nem csak az új kiírásokhoz, hanem az új intézményi struktúrához is alkalmazkodniuk kell. Az intézményi változások azt a célt szolgálják, hogy a pályázati rendszer egyszerűsödjön, a kis- és középvállalkozói szektor több forráshoz jusson és ehhez kevesebb adminisztratív terhet viseljen.

Tanulmányomban bemutatom a regionális támogatások történetét, a magyar intézményi rendszert 2006-tól napjainkig, valamint a regionális támogatásokat, melyeket a magyar vállalkozások igénybe vehetnek, ezen keresztül pedig bemutatom a Nemzeti Fejlesztési Tervet, az Új Magyarországi Fejlesztési Tervet és Új Széchenyi Tervet, valamint a 2014-2020 közötti időszakra terjedő várakozásokat. Az eredmények tekintetében a szemléltetés módszerét alkalmazva diagramokat használtam.

BEVEZETÉS

Magyarország XXI. századi gazdaságában jelentős befolyása volt az Európai Unió társfinanszírozásával létrejövő projekteknek. A rendszer lényege, hogy az Európai Unió „helyzetbe akarja hozni” a jövedelemtermő vállalkozásokat, hogy azok a nagy európai piacon is meg tudják állni a helyüket, növelni akarja a szociális biztonságot és javítani az infrastruktúrát, hogy országunk az Európai Unió szárnyai alatt közösen tudjon növekedni. Mivel Magyarország már 2004 óta tagja az Európai Uniónak, így Szerbia csatlakozása előtt hasznos tapasztalatokat adhatunk az eddigi pályázati rendszerrel, a támogatások felhasználásáról. Tanulmányomban elsősorban a kis- és középvállalkozói (KKV) szektor lehetőségeire koncentrálok, miközben bemutatom a csatlakozás óta fennálló pályázatkezelő szervek struktúráját is.

Európai uniós források

Az Európai Uniótól érkező támogatásokat két módon érhetjük el:

- Közvetlen források, melyek közvetlenül a brüsszeli központból érkeznek, vagyis a pályázatokat Brüsszelbe kell benyújtani, ezek általában nagyméretű, nemzetközi összefogást igénylő projekttervek.
- Közvetett forrásokról akkor beszélünk, ha az adott tagállam rendelkezik a támogatási pénzek szétosztásáról, a tagállam által létrehozott szervezethez kell a pályázatot benyújtani, a nemzeti nyelven.

Tanulmányomban a közvetett forrásokra koncentrálok, melyek 2004-től állnak Magyarország rendelkezésére (korábban az Előcsatlakozási Alapokból részesültünk támogatásokból, ezekről ebben a tanulmányban nem lesz szó).

A regionális támogatások története

A Római Szerződésben a regionális támogatási politika még nem szerepelt a közösségi célok között, de már ekkor törekedtek arra, hogy a harmonikus gazdaságfejlődés megvalósuljon. Ebben az időszakban a tagállamok – kivéve a dél-olasz területeket – szinte azonos gazdasági fejlettségi szinten álltak. A regionális támogatási politika közösségi szabályozását a Werner-tervben lefektetett monetáris unió koncepciója hívta életre, alapját pedig a mediterrán országok csatlakozása (Görögország – 1981, Portugália és Spanyolország – 1986) és az ezáltal kialakult gazdasági különbségek megnövekedése adta. (Horváth Z., 2007.)

1975-ben hozták létre az Európai Regionális Fejlesztési Alapot (ERFA), amelynek feladata a gazdasági és társadalmi különbségek csökkentése a Közösségen belül. Az Alap felállításának célja volt, hogy kiegészítse a már korábban létrehozott Európai Szociális Alapot (ESZA) és az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalap (EMOGA) Orientációs Részlegének tevékenységét. E három Alapot, kiegészítve az 1993-ban létrehozott Halászati Orientációs Pénzügyi Eszközzel (HOPE) adják összefoglalóan a Strukturális Alapokat (SA).

Az Európai Unió 2004. május 1-jei bővülésével a Strukturális Alapok átalakítása vált szükségessé. Az Unión belüli fejlettségi különbségek megnövekedtek, a gazdasági különbségek szembetűnőek lettek. A közösségi GDP 75%-át el nem érő régiók jogosultak a Strukturális Alapokból támogatásra, a 2004-es adatok alapján pedig a tizenkét legutóbb csatlakozott tagállamban a lakosság 88%-a nem érte el ezt a szintet.¹

¹ Ez alól kivétel: Prága, Pozsony, Budapest, Ciprus, Szlovénia és a lengyel Mazowieckie régió.

1. táblázat. Az EU-tagállamok és a tagjelölt államok egy főre jutó GDP-je 2000-ben és 2006-ban az uniós átlag százalékában (vásárlóerő paritáson)

	2000	2006
EU-27	-	100
EU-25	100	104
Ausztria	127	129
Belgium	116	123
Bulgária	27	37
Ciprus	86	94
Cseh Köztársaság	65	79
Dánia	126	127
Egyesült Királyság	114	118
Észtország	43	67
Finnország	114	117
Franciaország	115	113
Görögország	72	89
Hollandia	121	131
Írország	126	144
Lengyelország	46	53
Lettország	35	56
Litvánia	38	58
Luxemburg	217	280
Magyarország	53	66
Málta	77	77
Németország	113	113
Olaszország	111	104
Portugália	77	75
Románia	25	38
Spanyolország	93	102
Svédország	119	121
Szlovákia	48	63
Szlovénia	73	87
Horvátország	41	50
Törökország	30	29
Macedónia	-	27

Forrás: Horváth, Z., 2007: 407.

A tagállamok között folytatott hétéves pénzügyi keretről szóló vita eredményeképpen 2007-től a négy strukturális alap, a közösség kezdeményezések és a Kohéziós Alap helyett, két strukturális alap, az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) és az Európai Szociális Alap (ESZA), valamint a Kohéziós Alap maradt fenn. Leválasztásra került az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA), mely a közös agrárpolitikához kapcsolódik, így megszűnt az EMOGA Orientációs Részlege. Létrejött továbbá az Európai

Halászati Alap (EHA) a HOPE helyett, mely a közös halászati politikához kapcsolódik ettől kezdve.

Az uniós társfinanszírozással meghirdetett magyar pályázatok – melyeket jelenleg a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség kezel – tehát az ERFA és ESZA alapokból kapják a támogatást. Ahogy az a társfinanszírozás szóból is látszik, mindkét Alap esetében kötelező a magyar költségvetésből is hozzájárulni a projektek pénzügyi megvalósításához. Ez az egymást követő tervezési időszakokban más-más arányban jelent meg. Míg 2004-2006 között az egyes pályázatok esetében az EU-Magyarország arány általánosságban 75-25% volt, addig a 2007-2013 közötti időszakban már 85-15%-ra módosult az arány, vagyis kedvezőbbé vált a magyar költségvetés számára. Ebből is látszik, hogy a Strukturális Alapok felhasználása értelmezhető közpolitikai eszközként, hiszen az adott ország költségvetéséből is hozzá kell járulni a célok eléréséhez, azokhoz a prioritásokhoz, melyeket a mindenkori kormányzat meghatározott.

Az ESZA által finanszírozott pályázatok általában a humán erőforráshoz szorosan kapcsolódó projekteket öleli fel, mint például képzés, oktatás, munkabér, útiköltség. Az ERFA jellegű támogatások minden esetben infrastrukturális és ingatlan beruházásokhoz, tárgyi eszközök vásárlásához kapcsolódik, például építés, bővítés, átalakítás, eszközbeszerzés, szoftver vásárlás.

A jogszabályi háttér azonban szigorú szabályok figyelembevételére és betartására mellett megengedi, hogy a meghirdetett pályázati lehetőségek és az ebből létrejövő projektek esetében az ESZA és ERFA alapok között átjárhatóság legyen. A másik alapról való finanszírozás csak az alábbi feltételekkel valósulhat meg:²

- közvetlen kapcsolatban áll a projekttel, projektcsoporthal,
- ezen tevékenységek szükségesek a projekt sikeres végrehajtásához,
- kizárólag kiegészítő jellegűek lehetnek.

Fő szabályként elmondható, hogy az átjárhatóság maximum 10%-os lehet. Ez a gyakorlatban úgy valósul meg, hogy pl. a TÁMOP-3.1.5-09/A Pedagógusképzés pályázat esetében fő cél, hogy a résztvevő pedagógusok mesterképzésben vegyenek részt, ehhez biztosítják a tanulmányi és utazási költségeket, a kieső bér elszámolását – mindezt ESZA

²

http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CDQQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.nfu.hu%2Fdownload%2F16902%2F%25C3%2581tj%25C3%25A1rhat%25C3%25B3s%25C3%25A1g_%25C3%25BA%25C3%25B3.pdf&ei=6kR0UcVMCszcsby-oGIDw&usg=AFQjCNGBzAUhwmG0KeOt-rD-rg-EA9tt6g&bvm=bv.45512109,d.Yms Letöltve: 2013. október 31.

alapból. Azonban a tanulások hatékonyságához hozzájárul, hogy az intézmény hordozható személyi számítógépeket adjon a pedagógusok részére, a megvásárolt laptopok költségét azonban ERFA alapból finanszírozzák (jelen útmutató esetében maximum a teljes projektösszeg 4%-a erejéig).

A magyar intézményrendszer 2006-tól

A 130/2006. (VI.15.) Kormányrendelet létrehozta a Nemzeti Fejlesztési Ügynökséget (NFÜ) azzal a céllal, hogy az Európai Unió strukturális és kohéziós politikáival kapcsolatos hazai feladatait ellássa. A rendszer lényeg, hogy az NFÜ-ben kapnak helyet az Irányító Hatóságok (IH), melyek koordinálják a különböző Közreműködő Szervezet (KSZ) munkáját, melyek az Operatív Programok (OP) megvalósításában vesznek részt.

2. táblázat. Intézményrendszer 2006-tól

<i>Pályázat kiírója</i> Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) Irányító Hatóságai
<i>Közreműködő Szervezetek</i> MAG ZRT., ESZA N-KFT., stb.
<i>Pályázók</i> (leendő Kedvezményezettek)

Az Európai Unió társfinanszírozásával kiírt pályázatok az NFÜ honlapján (www.nfu.hu) jelennek meg, ahonnan minden esetben letölthetők a pályázati felhívások, útmutatók és csatolandó mellékletek. Ennek lényege, hogy a nyilvánosság biztosítva legyen a leendő Kedvezményezettek és a teljes társadalom számára. A pályázati kiírások megjelenését társadalmi egyeztetés és belső minőségbiztosítás előzi meg, mely az Európai Unió elvárásainak megfelelően szem előtt tartja a **partnerség elvét**, vagyis minden szereplő bevonását, aki az adott politikába érintett. Ennek azonban Magyarország nem volt korábban bevált gyakorlata, így a partnerséget és a szereplők bevonását még gyakorolni kell. Jó irányba mutat azonban az a tény, hogy egyre több hozzászólás és javaslat érkezik az egyes pályázati kiírások tervezetére. A lényeg pontosan az lenne, hogy a társadalom minél szélesebb köréhez érjenek el a felhívások, velük közösen együttműködve alakítsák ki a prioritásokat és az egyes programokat.

A tervezési-statisztikai régiók szerepe a Strukturális Alapok felhasználásának rendszerben

A tervezési-statisztikai régiók létrehozásáról a parlament az Országos Területfejlesztési Konceptiót elfogadó 35/1998. sz. határozattal döntött. (Pálné, 2001: 196.) Ezzel létrejöttek Magyarországon is az ún. NUTS II. szintű régiók, melyek alapjai lehettek a 2004-től induló Nemzeti Fejlesztési Tervnek. A tervezési-statisztikai régiókkal szembeni követelmények:³

- több megye (főváros) területére ki kell terjednie,
- az érintett megyék közigazgatási határaival határolt, egybefüggő tervezési-statisztikai területi egység,
- hosszabb távon stabil egységet alkot,
- biztosítja a rá szervezett információrendszer zavartalan működését.

1. ábra. Statisztikai-tervezési régiók Magyarországon

Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1g_r%C3%A9gi%C3%B3i (letöltve: 2013. november 1.)

Az ország 19 megyéjét és Budapestet ezáltal 7 statisztikai-tervezési régióba sorolták. A Nemzeti Fejlesztési Terv I., az Új Magyarország Fejlesztési Terv és a jelenleg futó Új Széchenyi Terv is ennek megfelelően adott lehetőséget a regionális beruházásokra, regionális támogatások igénybevételére. Ennek jelentősége abban áll, hogy a regionális térkép szerint határozza meg a regionális támogatások mértékét, így 10-50% közötti támogatás érhető el jelenleg a vállalkozások részére.

Regionális támogatások a vállalkozások részére

³ <http://www.regionsofhungary.hu/?q=node/10> Letöltve: 2011. május 13.

Kutatási témakörömben elsősorban a vállalkozásokkal foglalkozok, a KKV (vagyis a kis- és középvállalkozói) szektor és a nagyvállalatok pályázati lehetőségeit vizsgálom. A 2004-től eltelt években az alábbi Operatív Programok alkották a nemzeti fejlesztési terveket:

3. táblázat. Operatív Programok Magyarországon

Nemzeti Fejlesztési Terv	Új Magyarország Fejlesztési Terv	Új Széchenyi Terv ⁴
• Előkészítése 2001-ben kezdődött meg, az Európai Bizottságnak 2003-ban nyújtottuk be • 2004-2006 között 5,1 milliárd euró • Célok: - o a versenyképesebb gazdaság, - o a humán erőforrások jobb kihasználása, - o a jobb minőségű környezet, illetve - o a kiegyensúlyozottabb regionális fejlődés elősegítése.	• 2007-2010 közötti időszakra • 22,4 milliárd euró • Célok: - o Foglalkoztatás bővítése - o Tartós növekedés feltételeinek megteremtése - o Összehangolt állami és uniós fejlesztések: a gazdaságban, a közlekedésben, a társadalom megújulása érdekében, a környezet és az energetika területén, a területfejlesztésben és az államreform feladataival összefüggésben	• Gazdaságélénkítés és munkahelyteremtés 2011-2013 közötti időszakra • Közel 2000 milliárd forint uniós forrás áll Magyarország rendelkezésére • Kitörési pontok: - o egészségipar - o zöldgazdaság-fejlesztés - o Otthonteremtés - o Vállalkozásfejlesztés - o Közlekedésfejlesztés - o tudomány-innováció - o foglalkoztatás
Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program (AVOP)		
Gazdasági Versenyképesség Operatív Program (GVOP)	Gazdaságfejlesztés Operatív Program (GOP)	Vállalkozásfejlesztési Program Tudomány-Innováció Program
Humánerőforrások Fejlesztése Operatív Program (HEFOP)	Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP) Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	Gyógyító Magyarország – Egészségipari Program Foglalkoztatási Program
Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Program (KIOP)	Környezet és Energia Operatív Program (KEOP) Közlekedés Operatív Program (KÖZOP)	Zöldgazdaság-fejlesztési Program Közlekedésfejlesztési Program
Regionális Fejlesztés Operatív Program (ROP)	Dél-Alföldi Operatív Program (DAOP) Dél-Dunántúli Operatív Program (DDOP) Észak-Alföldi Operatív Program (ÉAOP) Észak-Magyarországi Operatív Program (ÉMOP) Közép-Dunántúli Operatív Program (KDOP) Közép-Magyarországi	

⁴ Nem hozott létre új Operatív Programokat, hiszen az ÚMFT időszakkal egy programozási időszakba esik, de neve megváltozott.

	Operatív Program (KMOP) Nyugat-Dunántúli Operatív Program (NYDOP)	
--	---	--

3. táblázat. (folytatás)

Nemzeti Fejlesztési Terv	Új Magyarország Fejlesztési Terv	Új Széchenyi Terv ⁵
	Végrehajtás Operatív Program (VOP)	
	Államreform Operatív Program (ÁROP)	

Forrás: www.nfu.hu Nemzeti Fejlesztési Ügynökség

A 3. számú táblázatból jól látszik, hogy a különböző tervezési időszakokban különböző számú Operatív Programokat alakított ki az aktuális kormányzat az EU egyetértésével. A továbbiakban a Regionális Operatív Programok változását kívánom bemutatni részletesen.

A **Nemzeti Fejlesztési Terv I.** Regionális Operatív Programként (ROP) említi és kezeli azt a támogatási rendszert, ami a tervezési-statisztikai régiókra épül. Ennek megfelelően differenciálja a kistérségeket, leszakadó és stagnáló térségekről számol be.⁶ Az operatív program az alábbi három prioritást jelöli meg:

- A regionális gazdasági környezet fejlesztése
- Települési infrastruktúra fejlesztése
- Regionális humánerőforrás-fejlesztés

A Regionális Operatív program feladata a kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése. A Regionális Operatív Program felelős az ország hét régiójának egyenrangú fejlődéséért, a különbségek megszüntetéséért, vagyis a másik négy program feltételeinek megteremtéséért. A gazdaságfejlesztési és infrastruktúra fejlesztési támogatást az Európai Regionális Fejlesztési Alapból (ERFA), míg a humánerőforrás-fejlesztéshez kapcsolódó támogatást az Európai Szociális Alapból (ESZA) lehetett igényelni. Ez a mai napig így működik.

Azonban éppen itt látható az ellentmondás, ahogy az Európai Unió politikái más területein is fellelhető ez a paradoxon. A Gazdasági Versenyképesség Operatív Program (GVOP) ugyanis hasonló prioritási területeken jelöl meg – bár nem regionális, hanem vertikális szinten. Közös pontok: a kis- és középvállalkozások fejlesztése, valamint a gazdaságfejlesztés. Azonban a GVOP programokat kizárólag ERFA alapból finanszírozták. Ez alapján viszont kérdésessé válik mindkét program, vagyis a ROP és

⁵ Nem hozott létre új Operatív Programokat, hiszen az ÚMFT időszakkal egy programozási időszakba esik, de neve megváltozott.

⁶ Nemzeti Fejlesztési Terv 2004-2006. V. Operatív Programok rövid leírása 5. Regionális Fejlesztési Operatív Program
www.nfu.hu/download/705/v._operativ_programok.pdf Letöltve: 2013. október 31.

GVOP egyidejű léte a vállalalkozási szektor számára, hiszen szembetűnővé vált, hogy a hasonló pályázati lehetőségek közül minden esetben a nagyobb támogatási intenzitással rendelkezőt választották, míg a vele párhuzamosan létező másik operatív program alintézkedéseiben „beragadt” pénzek maradtak.

Az **Új Magyarország Fejlesztési Tervben** a korábbi Regionális Fejlesztési Operatív Programokat a régióknak megfelelő operatív programokra bontották és minden régióban külön prioritásokat jelöltek meg. A prioritások között azonban az alábbi egyezőségek találhatók:

Versenyképesség helyi gazdasági megteremtése, kutatás-fejlesztés és innováció erősítése, a régióban működő vállalkozások hatékonyságának javítása,

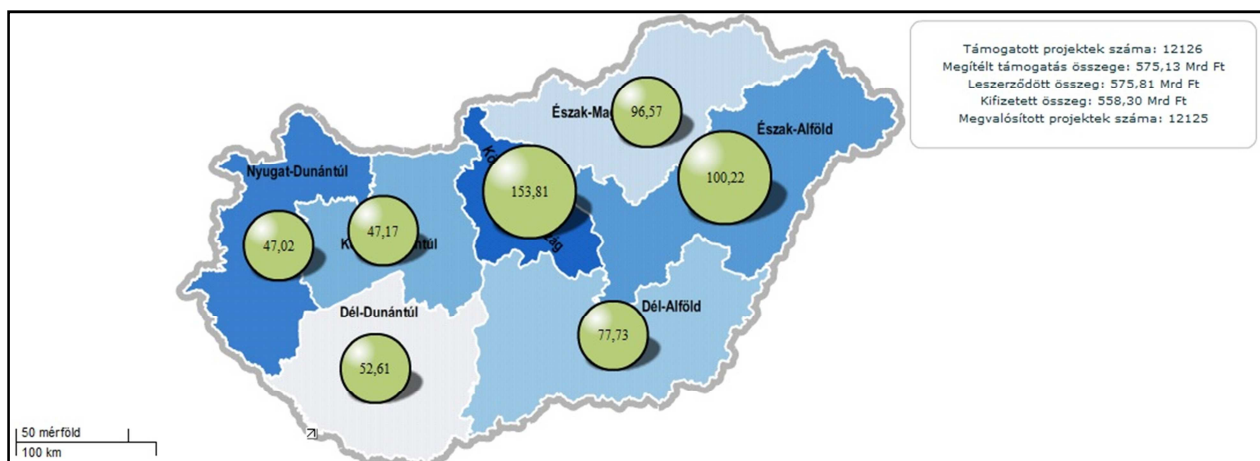
- Turisztikai potenciál erősítése,
- Közlekedési infrastruktúra-fejlesztés,
- Humáninfrastruktúra-fejlesztés, humán közszolgáltatások- és közösségi településfejlesztés,
- Térségfejlesztési akciók,
- Helyi és térségi kohéziót segítő infrastrukturális fejlesztés,
- Városfejlesztés.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv a 2007-2010 közötti időszakra határozta meg a prioritásokat és fejlődési irányokat, ennek megfelelően alakították ki a pályázati rendszert. Az operatív programok elnevezése valóban tükrözte a belső tartalmat, azonban továbbra is megmaradt a párhuzamosság a regionális és gazdaságfejlesztési programok között.

A szubszidiaritás elve itt is fellelhető a magyar intézményi rendszerben, hiszen a különböző régiókban létrehozta a fejlesztési ügynökségeket, melyek a régióban működő vállalkozásokhoz a legközelebbi javaslattevő szervezetek a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség felé.

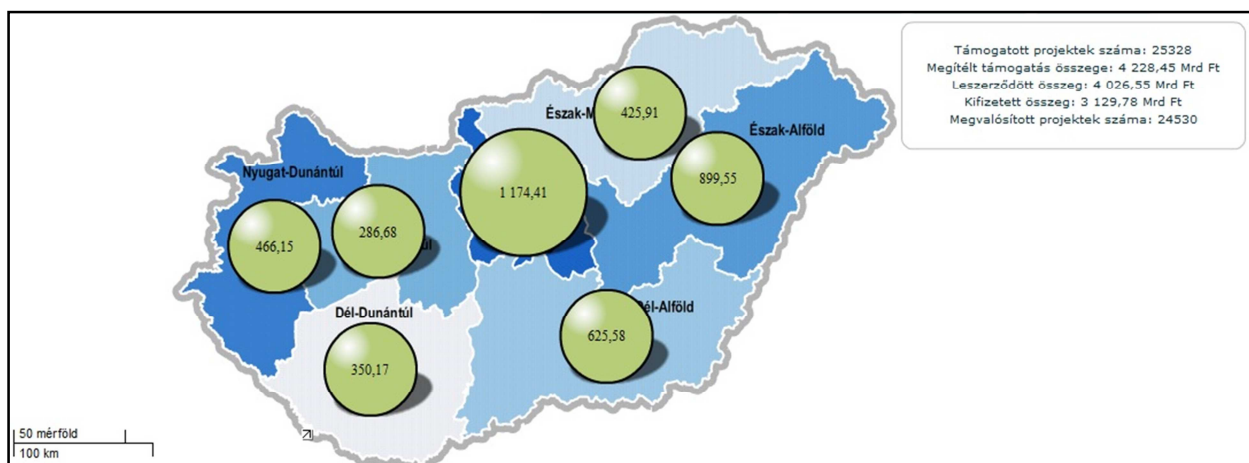
A régiók közötti különbségeket, és a támogatások megítélésében rejlő különbségeket az alábbi ábrák jól szemléltetik (2. és 3. ábra).

2. ábra. Megítélt támogatások az NFT-ben régióként

Forrás: www.terkepter.nfu.hu (Letöltve: 2013. november 17.)

3. ábra. Megítélt támogatások az ÚMFT-ben régióként

Forrás: www.terkepter.nfu.hu (Letöltve: 2013. november 17.)

Az N 487/2006-os határozat melléklete tartalmazza a regionális támogatási térképet az alábbiak szerint (4. táblázat).

4. táblázat. NUTS II. régiók – Regionális beruházási támogatások felső határa

NUTS II. régió	Regionális beruházási támogatás felső határa 2007.01.01 – 2010.12.31	Regionális beruházási támogatás felső határa 2011.01.01 – 2013.12.31
Dél-Dunántúl	50%	50%
Észak-Magyarország	50%	50%
Észak-Alföld	50%	50%
Dél-Alföld	50%	50%
Közép-Dunántúl	40%	40%
Nyugat-Dunántúl	30%	30%

4. táblázat. (folytatás)

NUTS II. régió	Regionális beruházási támogatás felső határa 2007.01.01 – 2010.12.31	Regionális beruházási támogatás felső határa 2011.01.01 – 2013.12.31
Közép-Magyarország		
Budapest	20%	10%
Pest megye	30%	30%

Forrás: N 487/2006 Állami támogatás – Magyarország

A támogatási intenzitások és a megítélt támogatások közötti progresszió azonban nem csak az operatív programok kialakításából eredeztethető, hanem abból az egyszerű tényből, hogy az elmaradott térségekben a „maradék” 50%-os saját erő felmutatására is sokkal kisebb esélyük van a pályázóknak, mint például a nyugat-dunántúli régióban a 70%-os önerő felmutatására. Ennek az egyenlőtlenségnek a kiküszöbölésére hozták létre a fent szemléltetett különböző támogatási intenzitásokat a regionális támogatási térkép alapján.

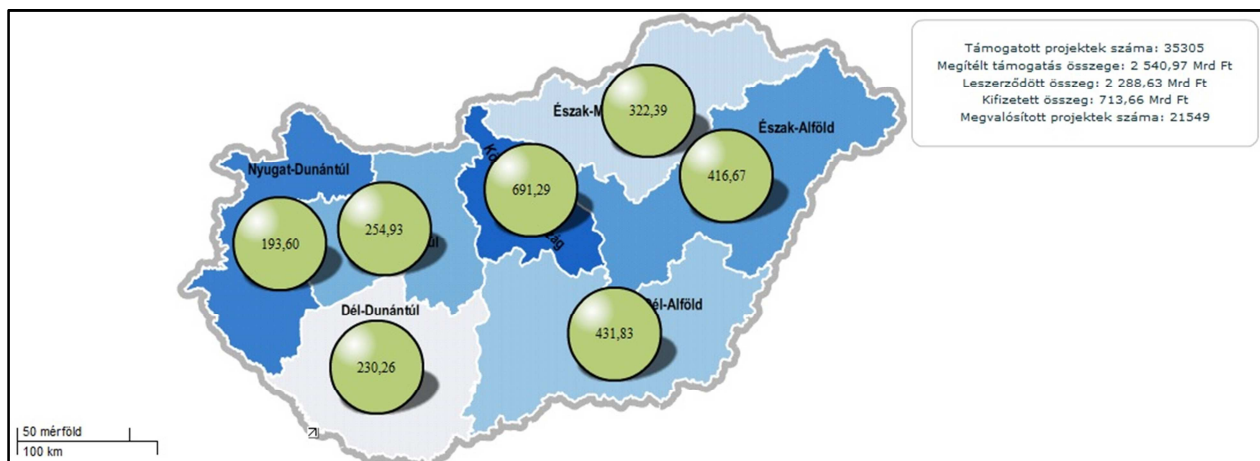
Az **Új Széchenyi Terv (ÚSZT)** az előző tervezési időszakokhoz képest annyiban változott, hogy nem határolja el ennyire egymástól a gazdaságfejlesztési és regionális fejlesztési célterületeket, hiszen a tapasztalatok is azt mutatják, hogy azonos kört céloztak meg ezek a kiírások. Az elhatárolás ugyan az operatív programok leírásaiban megtalálható, a gyakorlatban azonban egy néven – Vállalkozásfejlesztési pályázatok – kezeli az egykori GOP és ROP programokat. Mivel a regionális támogatási térkép alapján a különböző régiókban más-más intenzitással kaphattak támogatást a vállalkozások, ezért számos visszaélés gyanús esetet regisztráltak a közreműködő szervezetek (pl. más településre bejelentett telephelyek, ahol magasabb a támogatási arány, stb.), így ma már az ÚSZT kiírások kockázatosnak tekintik azokat a pályázókat és beadott pályázataikat, akik megvalósítási helyszínül magasabb intenzitású régiót kívánnak megjelölni. Ez azt is jelentheti tehát, hogy a valós igényeket támasztó, és valóban a kistérségben működni kívánó pályázókat / vállalkozásokat kívánják helyzetbe hozni, minél kisebb lehetőséget hagyni a pályázati kiírások kijátszására.

Ugyancsak előnyként értelmezhető, hogy a közreműködő szervezetek száma lecsökkent, átláthatóbbá vált az eljáró, végrehajtó szervek rendszere, így könnyebb a kommunikáció velük (hátrány azonban, hogy más-más szervezeti formában működnek – pl. non-profit kft., zrt. vagy alapítvány -, így gyakran maguk sem tudják eldönteni, hogy ellenőri vagy szolgáltatási funkciókat lássanak el a pályázók felé). Érdemes lenne a

szervezeti rendszert is egységesíteni és a szolgáltató, segítő hálózatok felé terelni a közreműködő szervezetek működését.

Mindeközben azonban ellentétes folyamatok is kibontakoznak: a korábbi automatikus, vagy normatív támogatások helyett – ahol a szubjektív értékelési szempontok nem jelentek meg, csupán objektív kritériumok alapján dőlt el egy pályázat sorsa, jellemzően a 20 millió forint alatti támogatások esetében – egyre többször tapasztalható az „emberi beavatkozás”, akár a pályázati kiírással ellentétesen, pl. tisztázó kérdések kiküldése olyan információkra vonatkozóan, melyek nem képeznék részét a pályázati dokumentációnak és a döntéshozatali folyamatnak. Ennek alapján elmondható, hogy korábban az Operatív Programok voltak párhuzamosak egymással, és így tették átláthatatlanná a rendszert, most azonban a döntéshozatali mechanizmusba engednek egyre kevesebb betekintést a közreműködő és elbíráló szervezetek.

4. ábra. Megítélt támogatások az ÚSZT-ben régióként⁷

Forrás: www.terkepter.nfu.hu (Letöltve: 2013. november 17.)

A **2014-2020 közötti időszakban** valószínűleg Budapest kikerül a támogatható térségek közül, hiszen GDP-je több lesz, mint az EU-átlag 75%-a. Ez a folyamat már most is érezhető volt, hiszen a Budapestre vonatkozó 2013. végéig tartó keret már 2012. nyarára kimerült, a forrásokat lekötötték. A Közép-Magyarországi régióban feltehetőleg az oktatást, képzést, kiemelkedően innovatív projekteket fogják csak az uniós társfinanszírozott pályázatokkal támogatni. Ezzel egyidejűleg az Operatív Programok prioritásai hasonlóak lesznek az előző időszakokhoz, azzal a különbséggel, hogy valószínűleg az ESZA alapból finanszírozott projektek száma csökken, míg helyüket az

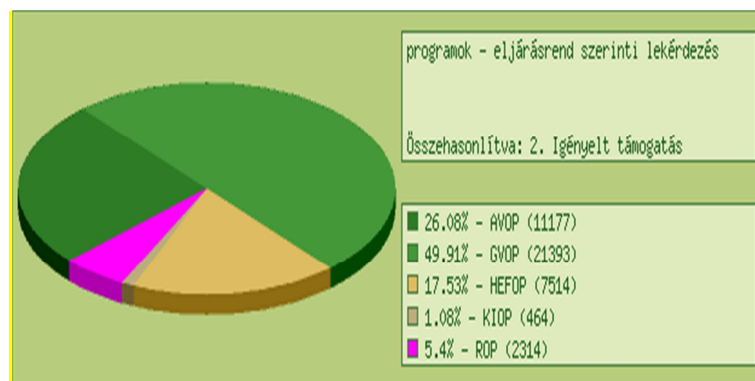
⁷ 2013. november 17-ig elérhető adatok alapján

ERFA finanszírozott projektek veszik át. A szaktárcák jelenleg az előkészítő munkálatokat végzik.⁸

EREDMÉNYEK

A 5., 6. és 7. ábra jól szemlélteti, hogy minden fejlesztési tervben a legnagyobb szerep a gazdaságfejlesztésre, a gazdasági szereplők beruházásainak ösztönzésére jutott. A napjainkban előkészített, 2014-2020-ra szóló programok célja is, hogy ezeket a forrásokat a legnagyobb mértékben a KKV szektornak juttassák. Ezek hasznosságának és a gazdaságfejlesztésben elért valós eredményének mérése azonban még várat magára, annyit azonban már most is ismerünk, hogy a 100 legnagyobb támogatást elnyert cégnél összességében 2%-kal csökkent a foglalkoztatotti létszám⁹, ami megkérdőjelezi a programok hatékonyságát és azok átgondolását egyre sürgetőbbé és fontosabbá teszi!

5. ábra. Igényelt támogatások megoszlása az operatív programok között az NFT I.-ben

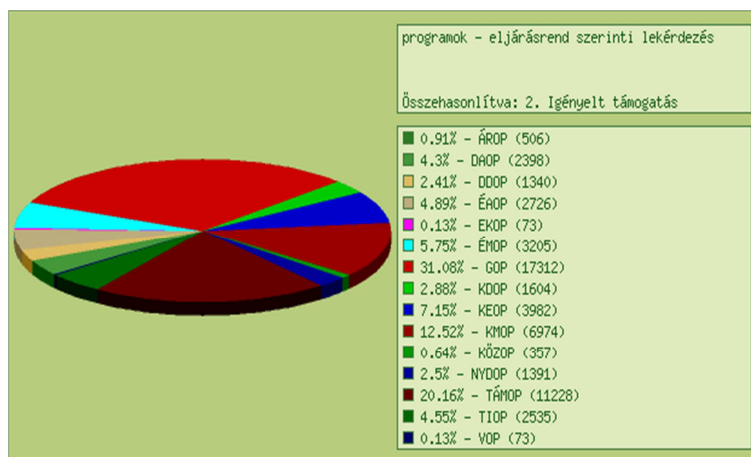

Forrás: <http://www.nfu.hu/jelenteskeszito> (letöltve: 2013. október 17.)

⁸ Magyar Közlöny 2013. évi 47. szám pp. 6364-6366.

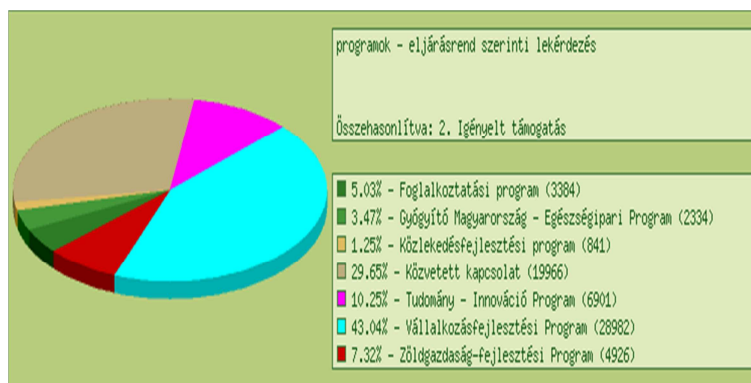
⁹ Figyelő 2013.10.02. http://figyelo.hu/cikk_print.php?cid=dzungelpenzek-es-ingatlanvasarlas-raham (letöltve: 2013. november 1.)

6. ábra. Igényelt támogatások megoszlása az operatív programok között az ÚMFT-ben

Forrás: <http://www.nfu.hu/jelenteskeszito> (letöltve: 2013. október 17.)

7. ábra. Igényelt támogatások megoszlása az operatív programok között az ÚSZT-ban

Forrás: <http://www.nfu.hu/jelenteskeszito> (letöltve: 2013. október 17.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csite A. & Jakobi Á. (2009). *Területi diszharmonia: A 33 LHH kistérség NFT-s és ÚMFT-s fejlesztési forrásszerző teljesítményének néhány sajátossága*. Letöltve: 2013. április 21. Retrieved from http://pannonelemzo.hu/aas_szoveg/file/39_csitejakobi_teruleti_diszharmonia.pdf
- Horváth, G. (2001). *Regionális támogatások az Európai Unióban*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Horváth, Z. (2007). *Kézikönyv az Európai Unióról*. Budapest, HVG Orac Lap- és Könyvkiadó, (Hetedik, átdolgozott, bővített kiadás). pp. 413-425.
- Kóti, É. (2005). A Strukturális Alapok és Magyarország. In: MARJÁN A. (Szerk.): *Az Európai Unió gazdasága. Minden, amit az EU gazdasági és pénzügyi politikáiról tudni kell*. Budapest, HVG Kiadó.
- Nagy, S. G. (2008). *Az európai uniós támogatások hatékonyságának mérése. Hatékonyság és hatásosság az európai uniós támogatások felhasználásánál 2004 és 2006 között Magyarországon az első Nemzeti Fejlesztési Terv keretében*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem doktori disszertáció
- Pálné Kovács, I. (2001). *Regionális politika és közigazgatás*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó.

Az Unió állami támogatásokkal kapcsolatos politikája.
http://www.euvonal.hu/index.php?op=kozossegi_politikak&id=19
Magyar Közlöny 2013. évi 47. szám pp. 6364-6366. www.terkepter.nfu.hu

Professional paper

**REPUBLIC OF SERBIA TOWARDS THE EUROPEAN TERRITORIAL
COHESION AND CROSS-BORDER COOPERATION – WITH SPECIAL
FOCUS ON VOJVODINA**

Zsuzsanna FEJES, PhD, associate professor in law and political science
University of Szeged, Faculty of Law
National University of Public Service, Faculty of Public Administration
Address: H-6720 Szeged, Tisza Lajos krt 47.
Phone: +36 30 5877443
E-mail: zsuzsanna.fejes@gmail.com

REPUBLIC OF SERBIA TOWARDS THE EUROPEAN TERRITORIAL COHESION AND CROSS-BORDER COOPERATION – WITH SPECIAL FOCUS ON VOJVODINA

Keywords: European intergration, Multi-level Governance, Territorial governance, European cohesion policy, European Groupings of the Territorial Cooperation (EGTC), Euroregion

Abstract:

The intensity of the cooperation beyond borders in Central-Europe and South-East-Europe is lower than in Western-Europe because the nationalizing of the states and the homogenization processes are barriers in front of the developing of the border regions. European territorial cooperation is not possible without decentralisation. The European Union has established a new legal instrument, a new form of cooperation of the European territorial cooperation, namely European Groupings of Territorial Cooperation (2007-13; Objective 3, Regulation 1082/2006/EC). It substantially contributes to European integration and to implementation of cross-border strategies. Furthermore, it brings EU policies closer to people; it means European, political, institutional and socio-cultural added value. Successfully strengthened territorial cooperation needs an appropriate legislative framework in terms of local governance, local administrative reforms and capacity building. To overcome obstacles and barriers created by borders due to national law and the different administrative structures and competences is the willingness of local and regional authorities.

Vojvodina has a special location among the regions of Carpathian Basin. Due to its historical, ethnic, cultural and economic heritage, Vojvodina is one of the most valuable towards European Union, so called „gate” of Serbia. The aim of the study is to present the position and possibilities of Vojvodina in the European territorial cooperation from two aspects:

- the new modes of governance, especially the territorial governance, during the core competences of different administrative levels of the European territorial cohesion, taking into account the perspectives of Europeanization (decentralisation and regionalisation) in a heterogenic Union.
- the institutionalisation and the future of the DKMT Euroregion and the Banat-Triplex Confinium EGTC from the aspect Vojvodina, because these co-operations are significant component of the European integration process.

In terms of institutional development the cross-border co-operation calls for partnership and high level of cooperation on behalf of participants and stakeholders that stems from the acceptance and practical adaptation of the principles of multi-level governance and good local governance. EGTCs are generally established to bring together authorities from different administrative levels, including regions, communities or municipalities to act together as one. Through the creation of this legal framework, partners from different countries and different administrative levels can have one common voice in regional, national or international settings and take joint decisions. The conditions of the multi-level governing are primarily determined by the states thus these conditions should be provided by the countries for the local and regional governments to make them possible to join to the European integration and decision-making processes. The conditions of the multi-level governing are primarily determined by the states thus these conditions should be provided by the countries for the local and regional governments to make them possible to join to the European integration and decision-making processes.

INTRODUCTION

Borders are the scars of History (AEBR, 2004, Preamble 3). The wide range of problems and opportunities on both sides of borders in wider Europe makes cross-border cooperation indispensable. The territorial cooperation forms fulfil an increasingly significant role along the internal and external border of the European Union, and during the process of sub-national integration these models gain more and more importance

concerning the development policy, the cohesion policy and the neighbourhood policy of the European Union. This topic is especially current since a process in European integration has already started, in the course of which the former governing system based on national sovereignty is gradually transformed, while the local and regional levels strengthen both their political and decision-making powers.

Cooperation along the borderlines is a tool of the cohesion and regional policy of the European Union. The importance of cooperation systems evolving along the external and internal borderlines of the EU has been increasing since the eastern enlargement (in 2004 and 2007, 2013). In Europe, more than 40 % of the areas are border regions, inhabited by more than one third of the population, which increases the importance of the EU strengthening its economic influence and its subsidy policy in these areas. The purpose of the EU is to improve cooperation between communities along the borderlines, within the whole of Europe (CoR, CdR 89/2009).

New regionalism as a complex phenomenon was a more perfect form of democracy and model for the future of Europe with converging regions (Keating, 1998). It is not only a myth but is based on the empirical reality of the various types of regions. In practice, regions have to face the heterogeneity of the rising economic, social, political and cultural interests. However, the regionalisation process has more or less confirmed the concept of three-level – or tripartite – structure of the EU polity, consisting of the trans-national, national (centralistic) and regional (decentralised) layers with a strong demand for partnership on the regional level that has proven to be a genuine ‘intermediary’ level. Further on, the post-modern EU society has been based on multiple identities and communities, with their own interest representation. Thus only the most perfect regions can become one of these newly borne communities.

Vojvodina has a special location among the regions of Carpathian Basin. Due to its historical, ethnic, cultural and economic heritage, Vojvodina is one of the most valuable towards European Union. so called „gate” of Serbia. Next to the emotional relations, the common culture and identity, the economic and infrastructural traditions prevail, which has long tradition. The historical intension, geographical proximity and the European infrastructural connections have established the cross-border relations. The rivers (Tisza, Danube and Sava) symbolize the belonging, the strong national identity. (Takács, 2008, p. 123)

The aim of the study is to present the position and possibilities of Vojvodina in the European territorial cooperation from two aspects.

Firstly, I examine the new modes of governance, especially the territorial governance, during the core competences of different administrative levels of the European territorial cohesion, taking into account the perspectives of Europeanization (decentralisation and regionalisation) in a heterogenic Union. Distinction of competences can be defined on the ground of the regulation system, such as difference between the modes of governance at the international (the Council of Europe), supranational (the European Union), national and sub-national (regional and local) levels.

Hereafter, I analyse the institutionalisation and the future of the DKMT Euroregion and the Banat-Triplex Confinium EGTC from the aspect Vojvodina, because these co-operations are significant component of the European integration process. For the sake of the proper contents and the effectiveness of national and cross-border cooperation schemes, the cooperation between institutions and local municipalities need to be strengthened both at local, regional, Euro-regional and international levels, also including the extension of the partner contacts ranging from settlements up to regions. In terms of institutional development the cross-border co-operation calls for partnership and high level of cooperation on behalf of participants and stakeholders that stems from the acceptance and practical adaptation of the principles of multi-level governance and good local governance. This process has methodological consequences: appropriately applying the „bottom-up” approach in addition to involving the EU member-states and the non-EU Member states concerned.¹⁰

1. The sub-national co-operations in Central and South-East Europe (CSEE) – with special focus on Serbia

In the Central and South-East European states not only the settlements have become fragmented after constitutional and self-government reforms, but usually their interest representation system has also become poor, asymmetrical and fragmented. The weak mezzo-level or “the missing middle” together with institutional weaknesses can prevent local interests to compensate as real power for the stronger and stronger central administrative, political and economic power. The common lessons from the history of the last decade and analysis which show that regionalisation in these countries can only be

¹⁰ This research was supported by the European Union and the State of Hungary, co-financed by the European Social Fund in the framework of TÁMOP 4.2.4. A/2-11-1-2012-0001 ‘National Excellence Program’.

completed in a general framework of the overall reform of public administration - since the establishment of self-governing, autonomous regions with their own budgeting - will change the entire structure of public administration at all levels and with all players, actors and agencies. Strategic planning, research, expertise for the institutional design of regionalisation is needed but it is not enough. (Soós, 2011, pp. 33-35)

The European Union may support establishing preconditions with a sensitive and differentiating approach to regionalisation policy and instruments in the Union while taking into account the political, legal and societal reality in each part of Europe including the accelerated top-down and not historically developed bottom-up regionalisation in the Central and South-East European.

There are three societal and political preconditions for mature regionalisation:

- nation-wide campaign that advertise it, since the regions are not well known among the population at large;
- historical compromise has to be made with the local power elites in order to avoid their resistance; and
- national political consensus has to be reached as a compromise between the government and opposition on the principles of decentralisation and regionalisation. (Keating, 1998)

The contribution of the local and regional level in cross-border policies is determined by how much the central government broadens their competence in public law. Consequently, the building-up and institutionalisation of cross-border cooperation systems are largely influenced by the differences of legal and administrative systems, bilateral and multilateral agreements signed by central government. During their operation, the sub-national partners act according to the legal system of their own country. And its effect is appreciable mostly at the cross-border co-operations and at the external borders of the European Union.

2. Legal framework of the cross-border governance

2.1. Madrid Convention – Council of Europe

The Council of Europe has always recognised the crucial importance of democracy at the local and regional level. The Conference of Local Authorities of Europe was created within the Council in 1957. After some time it became the Congress of Local and Regional Authorities, bringing together the elected representatives of the local and regional communities. The Congress is therefore a political assembly composed of representatives

holding an electoral mandate as members of a local or regional authority appointed each by a specific procedure. Its 318 full members and 318 substitute members, representing over 200 000 European municipalities and regions, are grouped by national delegation and by political group. Thus the Congress offers an ideal forum for dialogue where representatives of local and regional authorities discuss common problems, compare notes about their experiences and then put their points of view to the national governments. Serbia is represented in the Congress by a delegation of 7 representatives and 7 substitutes.

It helps the Organisation's new Member States in introducing real local and regional self-government. Speaking for Europe's regions and municipalities, it delivers its support in founding the actual units of local and regional self-government while encouraging consultation and political dialogue between the national governments and the territorial entities. The Congress moreover performs a function of keeping watch on local democracy in Europe, by producing "monitoring reports" on the situation in the Member States. In this way, it verifies the effective application of the principles set forth in the European Charter of Local Self-Government, and of the major principles of local democracy. It is also in charge of monitoring local and regional elections and of setting the standards for Europe in electoral matters.

Now that new states with varying political and economic profiles are coming on the scene, a reappraisal and a redefinition of the goals of the Congress is in progress. For instance, the Congress needs to aid effective organisation of local and regional authorities in new democracies by encouraging regional and trans-frontier cooperation. As promoter of local and regional democracy, since its inception it has produced a body of international treaties such as the European Charter of Local Self-Government, which has become the authoritative international treaty in this sphere.

Serbia signed (2005) and ratified (2007) the European Charter of Local Self-Government, which entered into force in 2008. Serbia has signed neither the Madrid Convention (CoE, CETS No. 106), nor its Additional Protocols (CoE, CETS No. 206). The Serbian signature and ratification of the Convention and the Additional Protocols would require the realisation of the effective sub-national cross-border cooperation. The initiatives of the Council of Europe preceded those of the European Union in the field of regional policy and decentralisation.

2.2. European Groupings of Territorial Cooperation – European Union

The lack of unified legal regulation originates from the diversity of the legal systems, and also from the fact that community level regulation settling the legal state of the Euroregions, and securing the acknowledgement of the right of public legal international treaty-making of the local and regional governments, was absent from the legislation of the European Union for a long time. The existing instruments, such as the European economic interest grouping, have proven ill-adapted to organising structured cooperation under the INTERREG initiative during the 2000-2006 programming period. Council Regulation (1083/2006/EC) laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund increases the means in support of European territorial cooperation.

However, the harmonious development of the EU and greater economic, social and territorial cohesion implies the strengthening of cross-border co-operations. The Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) is a response to the lack of legal and institutional instruments, and ensures cooperation facilities for the local and regional authorities and Member States under the *acquis communautaire*. The EGTC is a new European legal instrument designed to facilitate and promote cross-border, trans-national and interregional cooperation. It is applicable in every member state, even in those that have not signed the Madrid Convention and its Additional Protocols or the special bi-, and multilateral agreements.

The new legal instrument supplements the already existing initiatives and forms of cooperation, although the Euroregion and the working community also remain. The EGTC regulation leads to the strengthening of cross-border cooperation in both European and domestic law, providing the opportunity for the partners in the cross-border co-operations to create structures with legal personality. The members of EGTC can be states, local and regional authorities as well as certain public legal institutions, or associations – these latter may be members if they are located on the territory of at least two Member States. The law applicable for the interpretation and application of the convention is that of the Member State in which the official EGTC headquarters are located.

However, measures were necessary to reduce the significant difficulties encountered by Member States and, in particular, by local and regional authorities in implementing and managing actions of territorial cooperation within the framework of differing national laws and procedures. It is appropriate for an EGTC to be given the capacity to act on behalf of

its members, and notably the local and regional authorities of which it is composed. The tasks and competencies of an EGTC are to be set out in its convention. It should be specified that the powers exercised by local and regional authorities as public authorities, notably police and regulatory powers, cannot be the subject of a convention. (Soós and Fejes, 2008, pp. 145-157)

At the same time the Treaty does not allow the inclusion of entities from third countries in legislation based on that provision. From the aspect of Serbia the adoption of a Community measure allowing the creation of an EGTC should not, however, exclude the possibility of entities from third countries participating in an EGTC formed in accordance with this Regulation where the legislation of a third country or agreements between Member States and third countries so allow (Regulation, 1082/2006/EC, Preamble 16).

Regions tried to be active participants on the level of the European Union, but because of the different national executive structures, level under regions can enforce their interest. The co-operations of the new economic and social actors got increasing role through the horizontal tendency of the multi-level governance. Owing to this role lobby groups come on the scene, which form cross-border networks. They have increasing role in the mechanism of the European decision-making as well. It can be described with the notion of governance. The democratic participation forms and the efficient governing concept are closely linked to the expansion of sub-national levels. This process results in public policy networks and new formation of territorial policies. (EUI, 2008, pp. 24-45)

2.3. Vojvodina in cross-borders relations

According to the Statute of the Autonomous Province of Vojvodina, it is an autonomous province of its citizens living in its territory and shall constitute part of the Republic of Serbia. Vojvodina is a region in which multiculturalism, multiconfessionalism and other European principles and values have been traditionally fostered. The Autonomous Province of Vojvodina shall be an inseparable part of the Republic of Serbia. (Statute of the Autonomous Province of Vojvodina, Article 1)

From the point of view of cross-border cooperation the Article 16 is the most essential part, which makes possible the cooperation between regions. According to the Article 16 of the Statute Vojvodina can

- cooperate with territorial communities and other forms of autonomies in other countries, within the scope of foreign policy of the Republic of Serbia and shall be obliged to observe its territorial integrity and legal system.

- conclude interregional agreements in fields falling within the scope of its competence.

Furthermore, Vojvodina

- may be a member of European and international associations of regions.
- may establish its Representation Offices in European regions and Brussels, upon the approval of the Government, for the purpose of promotion and enhancement of its economic, scientific, educational and tourist capacities, in accordance with the Constitution and law.

In these scopes of duties it has signed cooperation protocol and letter of intent with many regions. It has the most intensive trans-border-relations with country of Bács-Kiskun, Vukovár-Serem and the Parliament of Styria.

Additionally, Autonomous Province of Vojvodina is the member of the Assembly of European Regions (AER) since 2002, whose main duty is the union of the European regions, stressing of the European interests and the initiation of the solidarity between the member states of the EU and the third countries. The AER supports the EU programmes, which would like to advance the close-cooperation of the regions of Europe. It helps the decentralisation and democratization process of the administrative system of the South-East European countries. It would like to urge the cooperation between the countries of the area with training programs, initiation of the local and regional actors. With the active assistance in the integration process, the AER would like to serve mediatory role between the EU and the countries which declared their EU-accession. It would like to help the regions of Central-Eastern-Europe and Southeast-Europe to approach to the EU. Through the membership it is possible the quicker joining to the European integration processes and the recognizing of the application the cooperation of European policies and the legislation.

In 2008 Serbia signed the European Partnership Agreement regarding the strengthening of the cross-border relations, which makes possible the participation in the IPA (Instrument of Pre-Accession Assistance) programmes. The experiences in the realization of the INTERREG Community Initiative and the Phare CBC programmes in the period 2004-2006 mean basis to the fulfilment of these programmes. The IPA program set its aim, support the structural and cohesion policy of the pre-accession countries, in the programming period of 2007-2013. In this scope, in the regions placed along external borders the candidate and the potential candidate (Serbia) countries can get aiding.

The European Committee passed the Hungary-Serbia IPA Cross-Border Cooperation Program in 25 March 2008. In the framework of the program, a total of EUR 50.1 million community support is available for seven years. Despite of that the program concerns the programming period of 2007-2013, the first invitation for application in Serbian-Hungarian context was only at the end of 2009.

3. Vojvodina in the European territorial cooperation: Euroregion vs. EGTC

In the repertoire of the European Union established a legal model of the cross-border co-operations, although the real legal harmonization did not occur until now, because the order can be applied in the case of some condition. This is the reason, why remains the traditional institutional forms in the euro-regional cross-border relations in the non-EU member countries; this situation sets the parallelism and queries the success of the unit. The question arises: which form of cooperation is more efficient in the formation of Vojvodina's regional relations - Euroregion or EGTC?

3.1. The DKMT Euroregion

The Danube-Kris-Mures-Tisa Euroregion (hereafter: DKMT) is an organization of the Hungarian-Romanian-Serbian border area which was established in 21 November 1997 with the participation of four Hungarian counties (Békés, Bács-Kiskun, Csongrád and Jász-Nagykun-Szolnok), four Romanian counties (Arad, Hunyad, Krassó-Szörény and Temes) and the Serbian Autonomous Province of Vojvodina.¹¹

A long preparatory work took place before the merger of the institutions of the Euroregion and it led to bilateral cooperation agreements that helped to unify the three different legal, political and public administration systems into one unit. The triple-border area is a sensitive place from the geo and security political point of view and the ethnics are heterogeneous. At the same time the area is unified from natural, economic, geographical and cultural historical point of view.

The South part of The Danube–Tisza Interfluve, Körös River and the Territory of Maros River have a homogeneous natural capability and they were an independent economical

¹¹ The agreements between Temes and Csongrád County and between Arad and Békés County were concluded in 1992; the agreements between Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok Counties and Vojvodina were concluded in 1994 and the Euroregion was established in 1997.

Jász-Nagykun Szolnok, Békés, and Hunyad County exited from the cooperation later.

unit until the World War I. The differences in the structures of the public administration and in the institutions, the different national and political interests and the shortage of the financial sources were the barriers of the cooperation. On the other hand the similarities in the evolution of the culture, language and history, the willing for join to the European processes and the chance for the faster economic growth helped to make the frame of the cooperation. (Nagy, 2009, pp. 472-473)

The Euroregion was established by the mutual recognition of the interests of the leaders of the counties, although the operation of the Euroregion was already slow and problematic at the beginning, the ongoing processes of the Yugoslavian Crisis made the Euroregion temporary unable to work in 2000 and 2001. Vojvodina wasn't able to fulfil its obligations even formally which was undertaken in the cooperation.

The cooperation went through a structural reform in 2003. The Euroregion evolved into an organization with two actors because of the reforms and the new structure: there is a consultative political forum (Assembly) and there is an incorporated working station with legal entity and important financial status (Euroregion Development Agency) next to each other. The founders practice their rights and pass resolutions about ideas of the developing through the meeting of the members which can be implemented by the organization. The reform resulted that the Coordination Committee turned into a part of the classic Euroregion structure which is an organization for ensuring the effectiveness of the preparing for the resolutions and it contains 3 people to help into the operation of the DKMT. On the other hand it was established the DKMT Euroregion Development Agency (later DKMT Nonprofit Public Benefit Limited) which has legal entity, has the authority to manage and prepare the common developing programs. The goal of the structure is to divide the business association with legal entity and the political organization of the regional cooperation.

The territorial development strategy of the DKMT Euroregion was approved in 2005 based on the participation of the civil economic actors and the local government which strategy has considered their interests and it defined the long-time goals of the cooperation. (Statute of the DKMT Euroregion, 2003, 2005, 2009)

The operation of the Euroregion is still not proper these days: in spite of the structural reform, the different political systems, the centralized, bureaucratic competences of the member states are still barriers in front of the cooperation. Although the goals of the cooperation would be able to provide adequate content for the cooperation, the participants don't live with the advantages of the triple-border area.

The last years of the operation of the DKMT prove that the regional relationship overstepped the competent of the founder counties and provinces. The smaller forms of the bilateral and trilateral interregional cooperation should be strengthened and also the cooperation of the micro-regions, cities and municipals and the "gateway" role of the big and middle-sized cities and the transfer functions with the ability to connect municipals should be stronger (Ricz-Gábrity, 2010).

3.2. Banat-Triplex-Confinium EGTC

The establishment of the Banat-Triplex-Confinium Limited Liability EGTC (hereinafter: BTC-EGTC) was started in 10 December 2009 because of the structural problems with the DKMT Euroregion and it was initiated by the local governments of Mórahalom and the Romanian Zsombolya. 37 Hungarian and 37 Romanian municipalities joined to the concept and few self-governments of Vojvodina and municipalities from Bácska and Bánát (would) took part in this concept. The cooperation was established officially in 11 January 2011 based on the aforesaid 1082/2006/EK EGTC regulation of the European Union but without the members of Vojvodina.

The difficulties around the establishment of the EGTC show us the common problems along the peripheral borders of the EU: the EU EGTC regulation cannot be applied directly to the member states which are neighbours with non-EU countries but they would like to cooperate with them. The following conditions should be fulfilled to turn the local governments of Vojvodina into members of the EGTC:

- There should be at least two participants from EU member states,
- It is necessary for the involving of interested partners from third countries that the third country (in this case Serbia) should pass a law in its national legal system which can permit the establishing of the EGTC because the approval from every founder country is compulsory; or
- the member states (Hungary and Romania) and the non-EU member third country (Serbia) should conclude a cooperation arrangement because they can empower their authorities whit that document to shape a cooperation beyond borders. (Convention of the BTC-EGTC, Chapters II-IV)

3.3. The chances of forming an EGTC in Vojvodina, the reform of the EGTC regulation

The "European territorial cooperation" is a special goal in the European cohesion policy between the 2007 and the 2013 financial term which makes the horizontal dimension of the EGTC more important thus the EGTC is the most crucial European instrument for the territorial cohesion. The EGTC is an experimental territory of the multi-level governing system which makes a two-level communication channel that works with the "theory of initiating from the lower level" and it is a mediator for the issues about borders. The diversity of the forms of the cooperation in the EGTC is an essential condition of the multi-level governing and the advantage of this system is that the interested parties can decide that which form of cooperation is more suitable for the improving of their connections beyond borders.

In the case of Vojvodina the chance of establishing the EGTC depends on the partners who would like to cooperate with it because only after the cooperation of two EU member states can the non-EU member state join to the cooperation. This is the first condition which is fulfilled but the other two conditions weren't executed by the central government of Serbia. It can be said that Serbia is still interested in the improving of the Hungarian-Serbian-Romanian trilateral relationships but it is essential for the Vojvodina's connecting to the BTC-EGTC (which is a legal entity) that Serbia should pass a national law and the authorities of the three countries should approve it.

It is an important issue for Hungary that how Serbia (which is a non-EU state) can join to the EGTC like cooperation that were initiated by the EU member states. This is the reason why it would be important for Serbia to pass the Madrid Convention with its Additional Protocols drawn by the Council of Europe, which would provide a uniform institutionalized form for the cooperation with non-EU members which would fill the current gap of law.

However, the amendment of the EGTC regulation proposes a new legal base for the membership of Third Countries which would make the connection of the non-EU Member easier. The regulation makes it possible for EU Member States and non-EU Member States and their legal entities to be a member of the cooperation irrespectively for that the members are legal entities of one or more countries.

In accordance with the amended Article 3a, an EGTC may be made up of members drawn from the territory of only one Member State and of one third country or overseas territory, where that Member State considers such an EGTC consistent with the scope of its

territorial cooperation or bilateral relations with the third country or overseas territory. Namely, there is no need for bilateral agreements between countries which are already connected to the Madrid Convention. However, in the case when the Madrid Convention is not signed, a bilateral agreement is enough between drawn from the territory of only one Member State and of one third country. (COM(2011) 610 final)

In the case of Serbia the EGTC regulation can be passed easier during the integration process to the European Union. This process is urged by the fact that Hungary, Croatia and Romania would like to live with the opportunities of the tenders which is provided by the EGTC cooperation.

CONCLUSION

It can be summarized that the intensity of the cooperation beyond borders in Central-Europe and South-East-Europe is lower than in Western-Europe because the nationalizing of the states and the homogenization processes are barriers in front of the developing of the border regions. The cooperation beyond borders was evolved along the borders inside the European Union in the last two decades.

European territorial co-operation is not possible without decentralisation. The European Union has established a new legal instrument, a new form of cooperation of the European territorial cooperation (2007-13; Objective 3). It substantially contributes to European integration and to implementation of cross-border strategies. Furthermore, it brings EU policies closer to people; it means European, political, institutional and socio-cultural added value. Successfully strengthened territorial cooperation needs an appropriate legislative framework in terms of local governance, local administrative reforms and capacity building. To overcome obstacles and barriers created by borders due to national law and the different administrative structures and competences is the willingness of local and regional authorities.

On the basis of these my conclusion is that the most appropriate models for institutional cooperation could be those applied by the European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC). The EGTC regulation is the first example among EU legal regulations in the course of which a legal instrument grants special rights to local, regional and national public law institutions and civil law organisations of different member states, in order to develop unified structures that can achieve a more efficient cooperation:

- it represents a new alternative to increase the efficiency, legitimacy and transparency of the activities of territorial cooperation
- it signifies decentralized cooperation, and is built on the year long experience of Euroregional cooperation
- it is an instrument of multi-level governance, and contributes to the quality improvement of local and regional cross-border cooperation
- it may be possible for geographical overlaps to be found in case of the various EGTC-s or for the EGTC-s to be arranged around specific tasks, instead of on a territorial basis.

EGTCs are generally established to bring together authorities from different administrative levels, including regions, communities or municipalities to act together as one. Through the creation of this legal framework, partners from different countries and different administrative levels can have one common voice in regional, national or international settings and take joint decisions. (EGTC Monitoring Report, 2012, pp. 101-102) However, the EGTC regulation of the European Union has a paradox nature about Serbia:

- the purpose of the regulation is the balanced and harmonic developing of the inside market of the EU and territorial cohesion but the resources on the local level are less than before and this situation is against democratic processes.
- it makes possible for the sub-national levels to connect to the multi-level governing system and it provides the conditions for the connection to a European level cooperation but using of this opportunities is difficult because the state systems are centralized which shows us the lack of the democratic processes.

The conditions of the multi-level governing are primarily determined by the states thus these conditions should be provided by the countries for the local and regional governments to make them possible to join to the European integration and decision-making processes. However, the EU's commitment and the assistance to international documents need to be matched with the dedication of non-EU governments to implement the necessary political and legal reforms, to establish the required administrative capacity, and to cooperate between themselves.

The European territorial networks at local and regional level can make an important contribution to tolerance and building mutual trust via socio-cultural cooperation. Cross-border cooperation therefore will remain an indispensable factor for facilitating

partnerships between neighbouring countries. Partnerships of this kind can build new good multi-level neighbourly relations on the borders.

REFERENCES

- European University Institute Florence (2008). *Study on the Division of Powers between the European Union, the Member States, and Regional and Local Authorities*. Brussels: The Committee of the Regions. ISBN: 978-92-895-0449-2
- Keating, M. (1998). *The New Regionalism in Western Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Nagy I. (2009). Területfejlesztés és területi együttműködés a Dél-Alföldön. In Nagy G. (ed.), *Dél-Alföld. A Kárpát-medence régiói 10*, Pécs-Budapest: MTA RKK-Dialóg Campus.
- Ricz A. & Gábrity Molnár, I. (2010). Vajdaság régiókapcsolatai a Dél-Alfölddel. In Soós, E. & Fejes Zs. (eds.), *Régió a hármashatár mentén* (pp. 76-93). Szeged: SZTE ÁJK Politológiai Tanszék.
- Soós, E. (2011). *Kohéziós politika*. Szeged: Pólay Elemér Alapítvány.
- Soós, E. & Fejes, Zs. (2008). Hungarian Experiences of Cross-Border Cooperation. *Fundamentum*, 12 (5), pp.123-157.
- Takács Z. (2008). Területi szerveződés és regionalizáció Szerbiában. In Gábrity Molnár I.-Mirnics Zs. (eds.), *Regionális erőnlét. A humán erőforrás befolyása Vajdaságban*. Szabadka: MTT Könyvtár 13.

Documents

- Association of the European Border Region: European Charter for Border and Cross-Border Regions, New version, Gronau, October 7, 2004. Retrieved September 15, 2013, from <http://www.aebr.net>
- Council of Europe CETS No. 106 of 21/05/1980 on European Outline Convention on Trans-frontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities, Madrid
- Council of Europe CETS No. 206 of 16/11/2009 on Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities concerning Euroregional Co-operation Groupings (ECGs), Utrecht
- Convention of the BTC-EGTC, Retrieved October 20, 2013, from http://www.fovarositorvenyszek.hu/sites/default/files/eutert/egyezmények/1banat_egyez.pdf
- EGTC Monitoring Report 2012. Brussels: The Committee of the Region, EU. Retrieved October 20, 2013, from https://portal.cor.europa.eu/egtc/en-US/discovertheegtc/Documents/Monitoring%20Report%202012/EGTC_Monitoring_Report_2012.pdf
- Proposal for Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) as regards the clarification, simplification and improvement of the establishment and implementation of such groupings. European Commission COM(2011) 610 final
- Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC)
- Statute of the Autonomous Province of Vojvodina. Retrieved September 15, 2013, from http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/Engleski/pravni_akti/Statut_APV_en.pdf

Statute of the DKMT Euroregion, 2003, 2005, 2009. Retrieved October 20, 2013, from
<http://www.dkmt.net/hu/index.php?page=euroregio>
The Committee of the Regions Own-initiative Opinion CdR 89/2009 of 17-18/06/2009 on
the Committee of the Regions' White Paper on Multilevel Governance

Professional paper

REGIONS AND REGIONALISM IN SERBIA
RÉGIÓK ÉS RÉGIONALIZMUS SZERBIÁBAN

Éva Szügyi, PhD student

Pécsi Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola,
Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar
Regionális Tudományi Társaság Szabadka.

Address: 24430 Ada, Szerbia, Đure Đakovića 169/c.

Phone: +38163-8592-451

E-mail: eva.szugyi@yahoo.com

RÉGIÓK ÉS RÉGIONALIZMUS SZERBIÁBAN

REGIONS AND REGIONALISM IN SERBIA

Kulcsszavak: decentralizáció, regionalizmus, fejlődés, Európai Unió, integráció

Kivonat

Szerbiát hosszú idő óta a politikai bizonytalanság, a gazdasági instabilitás jellemzi. Az egységes nemzetállam megalkotásának utópiája a történelem folyamán újra és újra megtalálja a támogató tömeget. Ennek ellenére az utóbbi években tanúi lehetünk Szerbia Európa-irányultságának, amely az ország 2009-ben benyújtott Európai Unió csatlakozási kérelmét eredményezte.

A regionális politika cél-, eszköz- és intézményrendszerének kialakítása a nemzeti fejlődési erővonalak alapos ismeretét kívánná meg. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Szerbia az egykori Jugoszlávia legdifferenciáltabb területi szerkezettel rendelkező tagköztársasága volt, valamint a területi elmaradottságnak és hanyatlásnak a háborús viszonyok sajátos jelleget adtak. Szerbiában a felsorolt okoknál fogva a modern területpolitika kialakítása értelemszerűen nem történhet az európai országok többségére jellemző módon. Az ország bonyolult fejlődési pályán halad és számos sajátosságot mutat a gazdasági fejlődés sok szegmensében. Mindemellett a regionális különbségek a mai napig rendkívül élesek. Szerbia regionális átalakulása nem mentes az ellentmondásoktól, továbbá az eddigi szerb regionális politikának több hiányossága is van.

Az utóbbi évtizedekben Szerbiában a regionális fejlődést nem tekintették a társadalmi-gazdasági fejlődés szerves részének. Mindemellett a regionalizációs folyamatokat az éveken át tartó belpolitikai válság, a folyamatos gazdasági hanyatlás és a társadalmi szerkezetváltás jelentősen akadályozta. Az országra jelenleg jellemző a régiók fejlettségi szintjei közti nagyfokú különbség, a nagyszámú fejletlen község, a strukturális egyenlőtlenség és az intézményes problémák.

Keywords: decentralization, regionalism, development, European Union, integration

Abstract

My study summarizes aspects of Serbian regional policy with special focus on regions. The study emphasizes the importance of the issue in the Republic of Serbia in 2010, with the ambition to join the European Union.

In the recent years in Serbia the process of regionalization, the power of decentralization and the strengthening to self-government has become a central issue. In this context, my aim is to give a general preview about initial processes of Serbia's regional development, regionalism and decentralization. The research on the subject is justified by the accession of Serbia to the European Union.

According to the constitutional law in Serbia there are three levels of administration and territorial administration: central (federal), regional and local. With the enactment of the new Law on Regional Development, and the legal framework five NUTS 2 regions were created.

The main questions are: Where is currently the regional organization in Serbia? How and in what measure has the decentralization process been achieved? Is there a "bottom-up" initiative in Serbia or the country is trying to meet the expectations of the European Union?

Regional structural policy, as a part of the economic policy is aimed to reduce regional disparities or spatial inequalities. This is the overall goal of regional policy. I state that this goal was not the overall driving force of Serbia's new regional policy since 2007.

Institutionalization of Serbia's regional policy started in 2007. The Regional Development Strategy of Republic of Serbia 2007-2012 is the first document on regional development, which defines the country's development priorities. The Law on Regional Development (Law on RD) was responsible for creating the legal framework and policy for regional development in 2009 (modified in 2010), and the regulation on NUTS1 regions was also implemented in 2009 (modified in 2010). After long discussions and several modifications, eventually 5 regions (five NUTS 2 and thirty NUTS 3) were established in Serbia in 2010.

The Ministry of Economy and Regional Development is responsible for the institutional coordination of the regional policy. Regional Development Agencies are at the intermediate level of institutional hierarchy. After the

regionalization of Serbia, the Autonomous Province of Vojvodina remained a whole and unified NUTS 2 region with complex and developed regional institutions.

The main function of regions should not be statistical-planning, as Serbia has very unevenly spread geographically defined economic inequalities. In order to balance the negative impacts of globalization and the neoliberal economic policy and because of the ongoing EU integration, the competitiveness of local economies should be strengthened.

It should be noted that Serbia had the largest and most differential spatial structure of the former Yugoslavia, furthermore the war conditions gave special characteristics to the spatial backwardness and setback.

Regional Disparities in Serbia had been massively growing since the 90s – in spite the fact that Vojvodina had tradition and special rights (to autonomy and self determination). Vojvodina's example (institutions, self-determining, self-organisation, regional responsibility) could be a model for Serbia's further praxis of regionalisation, but only with constitutional guarantees, because regions are very irritable and „delicate” entities in a highly politicised and centralised state.

Institutionalisation of regional policy (on regional level) is inevitable to have functional regional development in Serbia. The “bottom up” regionalism does not function and the “top down” regionalisation and the new-created Regional Policy in Serbia is not appropriate to reduce regional inequality.

The current Regional Policy (commended from one center) is not appropriate to reduce regional inequalities in Serbia, even if there is a complete institutional framework (APV). Functional regions (mezo-level) and decentralised political power is needed for Balanced Regional Development.

Currently, the country's development path is complicated and shows numerous sophisticated features in many segments of the economic progression. The statistical-planning role of territorial units would be largely modified if region becomes a functional category and connects to regional economic development. This is an opportunity for Serbia to take a path of effective economic development.

BEVEZETŐ

Szerbia földrajzi helyzete összetett: balkáni, Pannon, Duna-menti és közép-európai ország. Nyolc állammal határos, határainak háromnegyed része szárazföldi, egy negyedét pedig folyók és hegyláncok alkotják. Geostratégiai helyzete sokban változott az elmúlt húsz évben. Helyzete kedvező az európai és az Európán kívüli országokkal való gazdasági kapcsolatok, valamint közlekedési és kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésére. Az európai folyamatokba történő bekapcsolódás, illetve a szomszédos államokkal való kapcsolatépítés hozzájárulhat Szerbia területi és funkcionális szerepének növekedéséhez (Nagy, 2007).

Legjelentősebb természeti erőforrásait a termőföldek, valamint az erdőségek, vizek, a megújuló energia, a biológiai sokféleség, levegő, stb. jelentik.

Szerbia gazdasági térszerkezetére, lakosságára és településrendszerére meghatározólag hat az ország földrajzi helyzete. Határmenti területei elmaradtak a központi területeken szerveződő társadalmi-gazdasági csomópontok miatt. Szerbia természetes népszaporulata folyamatosan csökken, ami leginkább a kisebb, periférián elhelyezkedő, illetve a rurlális térségekre jellemző. Az átlag életkor magas¹².

¹² Az átlag életkor a 2011-es lakossági összeírás alapján 42,2 év. Legalacsonyabb Raska körzetben (Sumádia és Nyugat-Szerbia régió): 38,6 év, míg a legmagasabba Zajecsar körzetben (Dél- és Kelet-Szerbia régió): 46,7 év. Mindkét körzetre jellemző, hogy a lakosságot többségében ortodox vallású szerbek lakják, azzal, hogy Zajecsarban a legnépesebb kisebbséget a szintén ortodox vallású vlachok képezik.

Az országban dúló háborúk, a hanyatló gazdasági helyzet akadályozták Szerbia regionális fejlődését. Az egyes régiók közti fejlettségbeli különbségek kiéleződtek. Az európai országok közül Szerbiában a legnagyobbak az egyes területek közötti fejlettségbeli eltérések.

TÖRTÉNETI VISSZATEKINTŐ

A volt Jugoszlávia szétesése, amelynek egyik oka valójában épp a nagy területi fejlettségbeli különbségek, a fejlett észak és a fejletlen dél közötti egyenlőtlenségek, politikai és etnikai különbségek voltak, több kicsi, egymással konkuráló piacgazdaság létrejöttét eredményezte (Simić, 2009). A nyugat-balkáni országok közötti eltérés regionális fejlettség tekintetében lényegében mindig is jelentős volt, ám a háború után tovább nőtt. Minden országnak megfelelő jelentőséget kellene tulajdonítania ennek a problémának és komplexen kellene kezelnie azt, figyelembe véve, hogy ahol nincs regionális és gazdasági egyenlőség, ott nem lehet szociális és nemzetiségi egyenlőség sem (Đorđević, 2007).

A „nagy Jugoszlávia” összeomlását követően valamennyi tagállamban közigazgatási reform zajlott le. Ennek eredményeként megnőtt a helyi önkormányzatok száma, illetve kialakultak a középszintű adminisztratív egységek. Az utódállamok ugyanakkor jellemzően centralizált, unitárius államok, melyekben a nemzeti szint megerősítése és a helyi önkormányzati szintek számának növelése nem járt együtt a középszintű igazgatás kialakításával. Ezek az államok eltérően értelmezik a területi fejlődés és a szubszidiaritás kérdését.

„Szerbia dezintegrálódásával párhuzamosan az országot „újra kellett definiálni”: meg kellett határozni, hogy a szerb állam a következő időkben milyen jellegű legyen, mekkora területeket öleljen fel, és milyen helyet foglaljon el a világban.” (Juhász, 2003).

Szerbia az egykori Jugoszlávia legnagyobb és legdifferenciáltabb területi szerkezetet mutató tagköztársasága. Az örökölt több évtizedes területi különbségek és a központokban koncentrálódó tőke és foglalkoztatottság gátolta az elmaradott területek fejlődését. A társadalmi intervenciók szelektívek voltak és nem voltak elegendőek, szerkezetileg nem voltak kellőképpen lehatároltak, ami a regionális egyenlőtlenséget növelte.

Szerbiában az asszimetria nem csupán a fejlett és a fejletlen területek között tapasztalható, hanem a városi települések és a falusi települések között, az urbánus és a rurális térségek közt, csakúgy mint a fejlett és az elmaradott községek közt, az adminisztrációs központok és a periférikus községek közt, a korridorok mentén fekvő

községek és azok közt a községek közt, ahol az infrastruktúrális ellátottság nem éri el a 20%-ot, stb.

Szerbia bonyolult fejlődési pályán halad és számos sajátosságot mutat a gazdasági fejlődés szegmenseiben. Az ország regionális átalakulása nem mentes az ellentmondásoktól, a regionális különbségek rendkívül élesek. A területi elmaradottságnak és depresszióknak a háborús viszonyok sajátos jelleget adtak. A modern területpolitika kialakítása nem haladhat az európai országok többségére jellemző úton.

A regionalizmus, a hatalom decentralizációja, a különböző önkormányzati formák létrehozásának és megerősítésének jelentősége az elmúlt években Szerbiában is központi szerepet kapott. Az uniós előírások átvétele, a területi statisztikai adatok gyűjtése, a kohéziós politika intézményrendszerének kialakítása új területi felosztást követelt. Az eddigi szerb regionális politikának azonban több hiányossága is van: a regionális egyenlőtlenségek kérdésénél a szakemberek a fejletlen területek felzárkóztatására törekedtek, asszimetrikus regionalizációs rendszer alakult ki, ami aránytalan regionális fejlődést eredményezett. A regionális fejlődéshez hiányzott a szükséges intézményi rendszer és az összehangolt, egységes regionális politika.

A KÖZÉPSZINTŰ ADMINISZTRATÍV EGYSÉGEK KIALAKULÁSA

Decentralizáció alatt a tervezéssel, döntéshozattal és közfunkciókkal kapcsolatos hatáskör nemzeti szintről valamely, a nemzetitől alacsonyabb szintű szervezetnek, ügynökségnek történő átadását értjük (Vučetić–Janitićević, 2006). Szerbiában a közigazgatási egység községekre, körzetekre, illetve autonóm tartomány(okra) tagolódik.

A történelem folyamán Szerbiában a decentralizáció többször is megjelent (Pálné, 2004). Léteztek zsupánságok, járások, községközi regionális közösségek, melyek a középszintű területi szerveződésnek feleltek meg.

1965-ig, megszüntetésükig a községek és a járások voltak a területi decentralizáció megjelenési formái. Ezt követően a községközi regionális közösségek alapján szerveződött Szerbia az 1991-es szerb alkotmány meghozataláig. A községközi regionális közösségek határainak kijelölésekor tájegységenként különböző szempontokat vettek figyelembe: Vajdaság esetében a gazdasági szempontokat, Koszovóban a földrajzi-tervezési kritériumokat, Központi Szerbiában a történelmi-funkcionális elvek domináltak.

Szerbiában a körzetek (okrug) tipikus példái a dekoncentrált hatalmi működésnek. A körzeteket 1992-ben alakították ki a politikai irányítás számára. Nem rendelkeznek a hatalmi területi decentralizáció formájának sem politikai, sem adminisztratív jellegével. A

körzet területi középszint, ahol a lehatárolt terek földrajzilag és funkcionálisan nem feltétlenül alkotnak egységet.

A körzethatárok meghúzása nem mindig fedti az identitás határokat. Kitűnő példa erre Ada és Zenta község esete, melyek minden tekintetben Szabadkához és az Észak-Bácskai körzethez gravitálnak, ezzel szemben ezek a települések közigazgatásilag az Észak-Bánati körzethez lettek csatolva Kikinda községközponttal.

SZERBIA ÉS AZ EURÓPA UNIÓS CSATLAKOZÁS

Az eurointegrációs folyamatokba való bekapcsolódás közel két évtizede közös célja a nyugat-balkáni államoknak. Tekintettel arra, hogy fejletlen piacgazdaságokról van szó, nyitott etnikai, szociális és területi kérdésekkel, felmerülhet a kétség a sikeres regionalizáció és decentralizáció tekintetében, csakúgy mint az Európai Unióhoz való csatlakozás és a regionális fejlődés megvalósulásával kapcsolatban. A nyugat-balkáni országok és az Európai Unió kapcsolatát tekintve elfogadott az a nézet, hogy a Balkánon csak az európai struktúrába történő integrálódás képes biztosítani a hosszú távú stabilitást (Kemenszky, 2008).

A jövőbeni EU-tagság perspektívája, a belső jog harmonizációja az Európai Unió jogrendszerével olyan gazdasági és jogi reformfolyamatokat indít el a nyugat-balkáni országokban, amely által létrejön ezen országok belső stabilitása (Gasmi, 2007). A régió stabilizációja és az uniós tagság tehát egymást feltételezi és erősíti. Az Európai Unió bővítési politikája a stabilitás megteremtése után az „államépítés” ösztönzésére, a megfelelő intézményrendszer kiépítésére és a regionális együttműködésre irányult (Lopandić, 2010)

Szerbia Európai Unió csatlakozással kapcsolatos terveiben jelentős lépés volt az Európa Tanács 2012. március 1-i döntése, melynek értelmében Szerbia megkapta a tagjelölti státuszt.

*Az Európai Unió integráció nemzeti programjának*¹³ 2008 és 2012. december 31. közötti időszakában történt megvalósulásáról szóló jelentés szerint Szerbia jogrendszerét az említett négyéves periódusban 88%-ban harmonizálta az EU jogrendszerével, ami konkrétan azt jelenti, hogy a tervezett 1 172 törvény és törvénytől alacsonyabb rendű jogi aktusból 1 030-at elfogadott a kormány.

¹³ Nacionalni program za Evropske integracije 2008-2012.

Ezt követően a fenti program folytatásaként lett elfogadva Az Európai Unió "közösségi vívmányok" átvételének nemzeti programja 2013-2016.¹⁴ Ez a dokumentum definiálja a fejlesztési és stratégiai célokat, a célok eléréséhez szükséges reformokat és intézkedéseket, megfogalmazza a jogrendszer harmonizációjának bővebb keretét, meghatározza a tervek megvalósításához szükséges elengedhetetlen feladatokat.

Az Európai Unióval megkötött Átmeneti kereskedelmi egyezmény¹⁵, amely 2009. január 1-től hatályos, előlálták az EU-ból történő behozatal liberalizálását a következő hat évre szólóan, illetve a Szerbiából az unióba történő kivitel fokozatos vámliberalizációját. Ez az egyezmény 2014. január 1-től előlítja az ipari termékek korlátlan behozatalát az Európai Unióból, csakúgy mint a legtöbb mezőgazdasági termék importját. Az uniós árukra vonatkozó fokozatos vámcsökkentés eredményeként 2012-ben a vámok átlagos értéke 1,8% volt, míg az egyéb országokból történő import esetében az átlagos vám 6,2%.

A 2000-es évben Szerbia legjelentősebb donátora az Európai Unió volt, ami azt jelenti, hogy az össz támogatások 72%-a az unióból származott, ez pedig szám szerint 2,4 milliárd eurót takar. Az Előcsatlakozási támogatások összege 2012-ben 172 millió eurót tett ki, mely 13 projekt realizálását tette lehetővé. Ezeknek a projekteknek az együttes célja, hogy segítsék Szerbiát mindazon kulcsfontosságú reform meghozatalában, amely elengedhetetlen az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz.

REGIONALIZÁCIÓS FOLYAMATOK SZERBIÁBAN

A regionalizáció fejlett, európai országokban létező tapasztalata több okból sem impementálható megoldás a Balkánon. Ezek az okok: tranzíciós folyamatok, az etnikai és területi viták, az államok megszűnése, a determinált (és fokozódó) észak-déli irányú fejletlenség, a közös (egységes) piaci feltételek hiánya (Simić, 2009). Itt kell megemlíteni a regionális identitás (közösség-szervezési erő) hiányát is (North, 2002. Idézi: Vuletić-Vukelić, 2009), bár léteznek olyan területek a térségben, melyek nem a XXI. század „regionalizálódási nyomása” alatt jöttek létre¹⁶ (Tripković, 2003).

Szerbia regionalizációja és decentralizációja elkerülhetetlen az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt. Az uniós csatlakozás követelménye, hogy Szerbia közigazgatási beosztását összehasonlíthatóvá tegye. Az utóbbi évtizedekben, Szerbiában a regionális fejlődést nem tekintették a társadalmi-gazdasági fejlődés szerves részének. Mindemellet a

¹⁴ Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske Unije za period 2013-2016.

¹⁵ Prelazni trgovinski sporazum

¹⁶ Például Vajdaság (a szerző megjegyzése)

regionalizációs folyamatokat az éveken át tartó belpolitikai válság, a folyamatos gazdasági hanyatlás és a társadalmi szerkezetváltás jelentősen akadályozta. Az országra jelenleg jellemző a régiók fejlettségi szintjei közti nagyfokú különbség, a nagyszámú fejletlen község, a strukturális egyenlőtlenség és az insztitucionális problémák.

Szerbiában a regionalizáció politikai kérdést képez. A szerb politikai elit értelmezésében a regionalizációs folyamat az Európai Unió által kikényszerített, kötelezően teljesítendő feladat (Komšić, 2007), ami Szerbia európai integrációs törekvéseinek elengedhetetlen velejárója (Eždenci, 2011). Mindemellett Eždenci szerint Szerbiában a regionalizáció a tér régiókra történő felosztását jelenti, és a lehatárolás inkább csak politikai- és jogi szinten történt meg, nem gazdasági és kulturális szempontok figyelembevételével (Janić, 2009).

Továbbá a regionalizációra Szerbiában úgy tekintenek, mint a hatalommegosztás egy fajtájára, nem pedig az ország adminisztratív felosztására (Tripković, 2003). A hatalommegosztás egy olyan érzékeny témájáról beszélünk tehát, ahol a vertikális dimenzió (helyi, regionális, központi) és a horizontális vetület (törvényhozó, végrehajtó, ellenőrző) keresztezik egymást.

A regionális politika csupán a fejletlen területek felzárkóztatására koncentrál, miközben figyelmen kívül hagy számos egyéb kritériumot: szociális, területi, környezeti-fejlesztési kritériumot. Szerbiának a regionális politika megvalósításához nem volt megfelelő intézményrendszere, sem kielégítő szervezeti támogatottsága a fejlődés irányítására. Sokáig dominált a centralizáció és a hierarchikus viszony a központi és a lokális hatalom között. A lokális hatalmak autonómiájának erősítésére és a helyi hatalmak és az állam közötti partneri együttműködési viszony megteremtésére irányuló törekvések lassan és nehézkesen indultak be.

A REGIONÁLIS FEJLESZTÉS INTÉZMÉNYESÍTÉSE

Szerbiában a regionális politika új intézményi keretének megfogalmazása 2012-ben kezdődött az új kormány megalakulásával. Újraszervezték a minisztériumokat és létrejött a Regionális Fejlesztés és Helyi Önkormányzatok Minisztériuma.

Az átszervezés után a regionális fejlesztés intézményi infrastruktúrája a következőképpen néz ki:

- ✓ Nemzeti Regionális Fejlesztési Tanács
- ✓ Regionális Fejlesztési Tanács
- ✓ Regionális Fejlesztés és Helyi Önkormányzatok Minisztériuma

- ✓ Nemzeti Regionális Fejlesztési Ügynökség
- ✓ Regionális Fejlesztési Ügynökségek
- ✓ Cégnyilvántartási ügynökség¹⁷
- ✓ Regionális Fejlesztés Egyéb hordozói (Kormány, VAT, Belgrád Város, Szerb Köztársaság Fejlesztési Alapja)

A regionális fejlesztéspolitika jogi keretét a törvények, határozatok, szabályzatok, ügyrendek, végzések, döntések, stratégiák és a Szerb Köztársaság Alkotmánya alkotják.

A fejlesztési dokumentumok: Nemzeti Regionális Fejlesztési Stratégia, Regionális Fejlesztési Stratégia, Régiók Fejlesztésének Finanszírozási Stratégiája, Községi- és Városfejlesztési Stratégiák.

A 2012-es *Szerbia fejlődéséről szóló jelentés*¹⁸ a regionális fejlesztési problémák közül kiemeli a következőket: magas munkanélküliség, demográfiai elöregedés, alacsony képzettség és nem megfelelő szakember-struktúra, infrastrukturális problémák, gyér befektetési aktivitás, negatív szociális folyamatok, nem befejezett intézményi keret.

2012-ben sor került a Regionális Fejlesztéspolitika megvalósulásának elemzésére. Ami a jogi regulatívákat illeti, számos releváns törvény és törvénytől alacsonyabb rendű jogi aktus lett elfogadva, melyek a regionális fejlesztés intézményi hálójának kialakítását biztositják a hatalom minden szintjén. A 2008-2012-es időszakban többek közt el lett fogadva a Regionális Fejlesztési Törvény, továbbá több mint 20 törvénytől alacsonyabbrendű jogi aktus, melyek külön meghatározzák az egyes szegmensek fejlesztéspolitikáját, a regionális intézményrendszer hálózatának kiépítését, egyéb nomenklatúrát, amely közvetlenül támogatja a decentralizációt, kohéziót és a regionális politika eszközeinek és mechanizmusainak szabályozását. A tervezett aktivitásokból a fejlesztési programok a 10 legfejletlenebb községben valósultak meg legkevesebé.

NUTS RÉGIÓK

A különböző tudományágak eltérő módon állnak hozzá a régió kérdésének meghatározásához: a földrajz a régió komplex térszerkezeti egységét, természeti vagy társadalmi- gazdasági jellemzőket ért a fogalom alatt, a szociológia a kulturális identitás vagy etnikai sajátosságok alapján elhatárolódó tájakat, a közigazgatás a területi igazgatás

¹⁷ A 2012-es évben a cégnyilvántartási ügynökség hatásköre jelentősen kibővült.

¹⁸ Izvestaj o razvoju Srbije 2012.

funkciói alapján elkülönített területi egységeket (Lengyel, 2010, Illés, 2002, Lengyel-Rechnitzer, 2004, Nemes Nagy, 2009, Pálné Kovács, 2008).

Az uniós előírások átvétele, a területi statisztikai adatok gyűjtése, a kohéziós politika intézményrendszerének kialakítása új területi felosztást követelt (Mészáros – Boros – Nagy – Pál – Nagy, 2010).

A régiók funkcionális területi egységek, amelyek a törvény szerint „nem adminisztratív területi egységek és nem rendelkeznek jogi önállósággal”¹⁹. A NUTS legfőbb jellegzetességei, hogy statisztikai, tervezési célokra készült, működő intézményi beosztáson alapul, hierarchikus szintenként lefedi az adott ország teljes területét (Takács, 2008).

A NUTS régiók lehatárolásának kritériumai (1. sz. táblázat):

1. A lakosok száma
2. Geopolitikai helyzet
3. Természeti erőforrások
4. Meglévő területi szerveződés
5. Kultúrális- történelmi hagyományok

1. táblázat. A NUTS régiók kialakításánál alapvető kritérium a lakosok száma:

Szint	Legalacsonyabb lakosságszám	Legmagasabb lakosságszám
NUTS 1	3 000 000	7 000 000
NUTS 2	800 000	3 000 000
NUTS 3	150 000	800 000

Forrás: Uredba o nomenklaturi statistickih teritorijalnih jedinica „Sl.Gl. RS” br. 109/2009 i 46/2010

A nomenklatura meghatározásának alapelve a meglévő adminisztratív felosztás tiszteletben tartása. A NUTS szintek statisztikai funkcionális egészet képeznek.

A Szerb Köztársaságot két NUTS 1 régió alkotja:

1. Szerbia – Észak: melyet Belgrád régió és Vajdaság régió alkotnak
2. Szerbia – Dél: melynek alkotói Sumádia- és Nyugat-Szerbia, Dél- és Kelet-Szerbia, valamint Koszovó és Metóhia

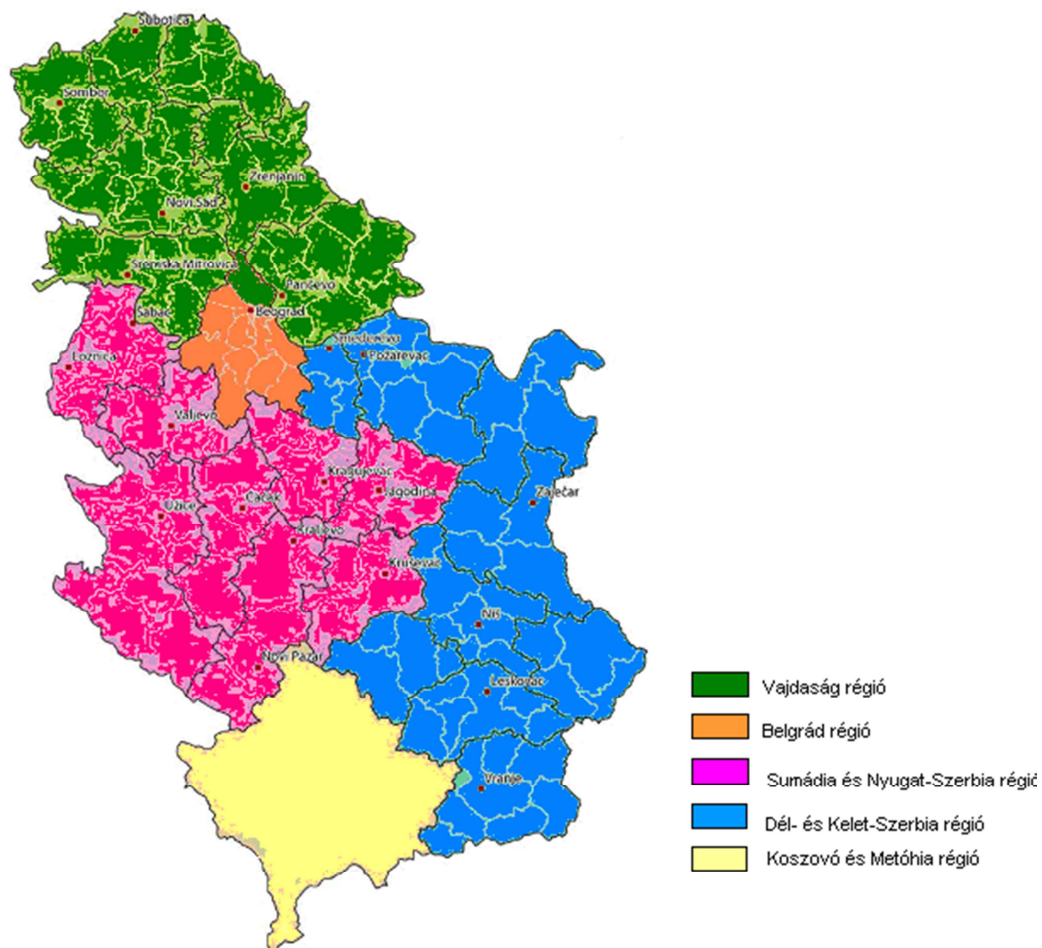
¹⁹ Zakon o regionalnom razvoju, 2009

A létrehozott régiók (NUTS 2 szint) egy vagy több térséget/körzetet (NUTS 3 szint) foglalnak magukba, és a regionális fejlesztéspolitika, a területtervezés és a megvalósítás feladatköréért felelnek. A törvény értelmében a régiók statisztikai funkcionális területi egységek, amelyet a területükön elhelyezkedő helyi önkormányzati egységek alkotnak”²⁰.

A NUTS 2-es területi egységet a következő régiók alkotják (2. sz. táblázat):

1. Belgrád régió
2. Vajdaság régió
3. Sumádia- és Kelet-Szerbia régió
4. Dél- és Kelet-Szerbia régió
5. Koszovó és Metóhia régió

1. ábra. Szerbia NUTS 2 régiói

Forrás: Saját szerkesztés

²⁰ 4. szakasz. Zakon RR, 2009

A körzetek/térségek (NUTS 3-as szint) funkcionális területi egységek, a tervezés és regionális fejlesztéspolitika végrehajtásának hordozói (Tripković, 2009). A körzetek lakosságának száma 150 000 és 800 000 fő közt változhat. A körzetek nem rendelkeznek sem fővárossal, sem jogi szubjektivitással.

2. táblázat. Szerbia NUTS régiói

NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3
2	5	30 (meglévő közigazgatási körzetek – TÉRSÉG és Belgrád közigazgatási egysége)
Szerbia - Észak	Belgrádi régió	Belgrád városa
	Vajdaság régió	Észak-Bácskai térség Közép-Bánáti térség Észak-Bánáti térség Dél-Bánáti térség Nyugat-Bácskai térség Dél-Bácskai térség Szerémségi térség
Szerbia – Dél	Sumádia és Nyugat-Szerbiai Régió	Zlatibori térség Kolubarai térség Mačvai térség Moravikai térség Pomoravljei térség Rasinai térség Raškai térség Šumadijai térség
	Dél-és Kelet-Szerbiai Régió	Bori térség Braničevoi térség Zaječari térség Jablanikai térség Nišavai térség Piroti térség Podunavljei térség Pčinjai térség Toplicai térség

2. táblázat. (folytatás)

NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3
	Koszovó és Metohija Régió	Koszovói térség Kosovska Mitrovica-i térség Kosovo Pomoravlje-i térség Peći térség Prizreni térség

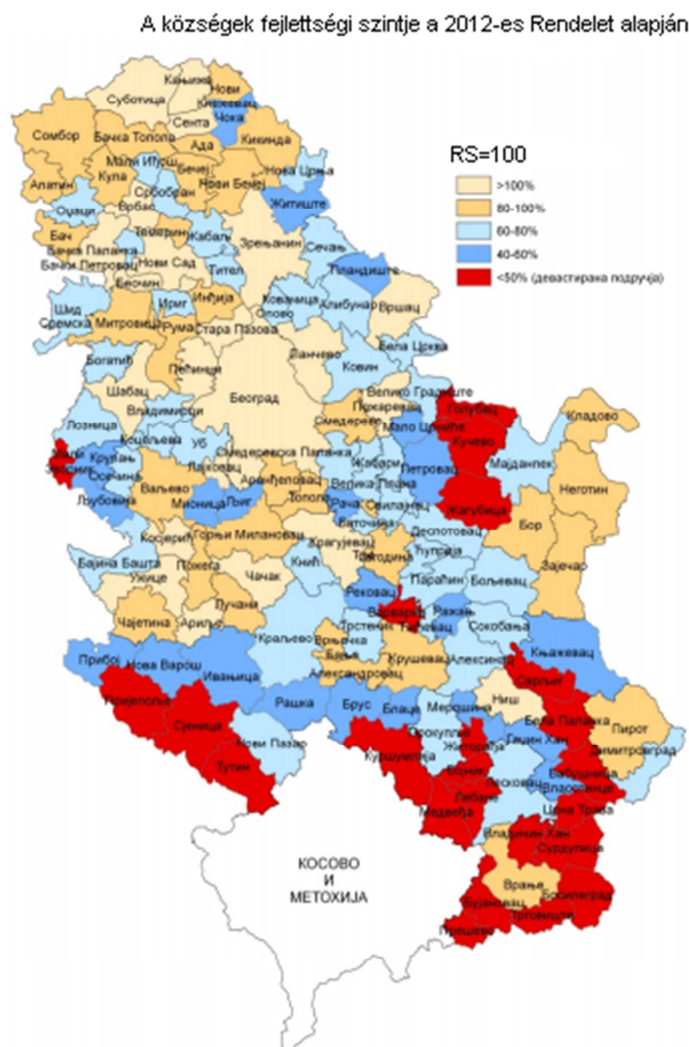
Forrás: Zakon o RR, 2009.

A körzeteket a községek (opština) alkotják. A községek több települést összefogó, legalacsonyabb szintű közigazgatási egységek. Egy nagyobb lakosságszámú, központi szerepkört betöltő település és a körülötte fekvő kisebb települések alkotják. Egyenlő az önkormányzattal. Milosavljević szerint a helyi önkormányzat a demokrácia egyik alappillére (Milosavljević, 2009).

A régiók fejlettségét az egy főre eső GDP köztársasági átlagához viszonyított arányával mérik. A községek fejlettségi szintjének meghatározására alapmutatókat és korrekciós mutatókat alkalmaznak. Alapmutatók: a jövedelmek és nyugdíjak összege az adott községben, a költségvetési jövedelem személyenként kimutatva, kivéve az egyéb költségvetési bevételeket, melyeket más kormányzati szervek biztosítanak. Korrekciós mutatók: demográfiai növekedés illetve csökkenés, munkanélküliségi ráta, népsűrűség.

A szükséges intézményi háttér hiánya, a jogi szabályozás lassúsága és a tényleges decentralizáció elmaradása megakadályozza, hogy az adminisztráció kiutat keressen a leszakadó térségek, települések számára.

2. ábra. A községek fejlettségi szintje a 2012-es Rendelet alapján

Forrás: Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2013. godinu

SZERBIA RÉGIÓINAK FEJLŐDÉSI IRÁNYVONALA, A MIGRÁCIÓ IRÁNYA ÉS DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK

Ha megfigyeljük az egyes térségek fejlettségi szintjét, Szerbia fejlődési tengelyei határozottan kirajzolódnak:

- Nyugat-Morava fejlődési tengely: Kruševac, Vrnjačka Banja, Kraljevo, Čačak, Požega, Užice.
- Dél-Morava térsége: Niš, Leskovac, Preševo, Vranje, Bujanovac,
- Fejletlen térség:
- Timoki-tengely: gazdasági erőt csak a Bor-Majdanpek-Kladovo képvisel.
- Infrastruktúra szempontjából a következő útvonalak bírnak jelentőséggel:

- Niš, Beograd, Szabadka, ami összeköti az ország déli, macedón és bolgár határszakaszát a magyar-szerb határral, illetve kapcsolódik a Magyarországi M5-ös autópályával.
- A Morava mellékfolyóinak völgyében a Niš-Priština, Paraćin-Kraljevo-Čačak-Užice-Montenegro, Belgrád-Kragujevac, Belgrád-Kraljevo.

Az ipari szerkezetváltás és az infrastruktúrális fejlődés a falvakból és a fejletlen területekről a városokba irányuló migrációt eredményezett. A Dél- és Kelet-szerbiai régió az ország egészéhez viszonyítva is erős népességcsökkenést mutatnak. A városi migráció területi sajátosságainak körvonalai legintenzívebben a Újvidék-Belgrád tengely mentén jutnak kifejezésre.

Szerbia regionális demográfiai polarizációja számos társadalmi és gazdasági tényező következménye. A populációs egyenlőtlenség egyrészt pozitív változásokat mutat, viszont csupán a nagyobb városi központokban. Multiplikált negatív hatása kihat számos más szegmensre is: a foglalkoztatásra, urbanizációra, szociális környezetre, egészségre, stb.

A 2011-es lakossági összeírás alapján Dél- és Kelet-Szerbiába régióban csökkent leginkább a lakosság (189 088 fő, illetve -10,8%), ezt követi Vajdaság régió és Sumádia- és Nyugat-Szerbia régió (egyenként -4,9%-kal), míg Belgrád régióban 5,0 %-os növekedés volt tapasztalható.

A legnagyobb csökkenést Bor körzetben: -14,7%, továbbá Zajecsar körzetben: -12,8% regisztrálták. 9 körzetben 10%-tól nagyobb a csökkenés, ezzel szemben Belgrádban és további két körzetben növekedés volt tapasztalható: a raškai (6,2%) és a Dél-bácskai körzetben (3,7%).

Községenként nézve, ha Belgrádot nem vesszük figyelembe, csak 9 községben volt növekedés, melyek közül a legjelentősebbet Novi Pazarban (16,8%) és Újvidéken (14,1%) regisztrálták. Legnagyobb csökkenés Crna Travan (-35,1%) volt tapasztalható, további 4 községben pedig -20%-tól nagyobb csökkenést jegyeztek fel. Míg 58 községben (vagyis a községek 1/3-ában) több mint -10%-os csökkenést tartanak nyilván.

Külön problémát jelent, hogy minden évvel nő a nyugdíjasok száma. A lakosság korösszetételének meghatározására a populáció kategorizációjának olyan módszerét alkalmazzák, amely 5 mutatót vizsgál: az átlag életkort, a 20 évnél fiatalabbak részvételét, a 40 évtől fiatalabbak részvételét, a 60 évnél idősebbek részvételét az össz populációban és az öregedési indexet. Ez alapján a 2011-es népszámlálási adatok szerint Szerbia lakossága

a demográfiai előregedés mély stádiumában van. Községenként vizsgálva a kérdést, megállapíthatjuk, hogy 58 község található a demográfiai előregedés végső stádiumában.

REGIONÁLIS ASSZIMETRIA SZERBIÁBAN

A 2000-es év után pozitív gazdasági folyamatok indultak el, átreformálták az adórendszert, a szociális szektort, a munkanélküliség csökkenő tendenciát mutatott, a dinár árfolyama stabil volt a devizatartalékok növekedése mellett, az árak és a külkereskedelem jelentős deregulációja és liberalizációja valósult meg. A szerb gazdaság növekedése néhány nagyvárosra összpontosult: Belgrádra, Újvidékre, valamint Niš és Kragujevac környékére, vagyis jellemzően a X-es közlekedési folyosó mentére (Boeckhout-Heller, 2009). Ezt az időszakot a makrokonómiai stabilitás kialakulása, a gazdasági fejlődés beindulása, strukturális rendszerváltás, az európai uniós csatlakozási tárgyalások megkezdése, jogharmonizációs folyamatok jellemzik. A 2001-2008-as időszakban a GDP növekedése átlagosan 5 %, míg a bruttó hozzáadott érték az ipar, a földművelés és az építészet területén átlagosan 1,5 % volt (Kovačević, 2009). A gazdaságpolitika fő célja a gazdasági stabilitás fenntartása volt (Babin, 2009), jelentős gazdasági növekedés elérése mellett.

Az ország ipari teljesítménye azonban a 2008-as évtől kezdve folyamatosan csökkent, ennek következtében a munkanélküliség megnőtt. Az elmúlt négyéves időszakban Szerbiában az ipari foglalkoztatottak száma átlagosan 10 dolgozóval csökkent, ezt követi az építőipari foglalkoztatottak csökkenése átlagosan 8 dolgozóval, majd a közlekedésben foglalkoztatottak száma: átlagosan 3 dolgozóval és a szolgáltató szektorban alkalmazottak átlagosan 4 dolgozóval, vagyis átlagosan ennyivel dolgoznak kevesebben ezekben az ágazatokban.

A fejlődés midőssze néhány nagyobb városra összpontosult. Jelentősebb ipari területek: Belgrád, Újvidék, Šabac, Požarevac, Kragujevac, Čačak, Kraljevo, Leskovac.

A tercier szektor központja a főváros. Itt találhatóak a bankok, a kereskedelmi vállalatok, a közlekedési vállalatok és a telekommunikációs vállalatok központjai. Szerbiának sugaras úthálózata van Belgrád központtal, vagyis a főváros irányába vezet. Minden fontosabb főútvonal, vízi út és vasútvonal keresztezi. Ennek köszönhetően a főváros jelentős közlekedési csomópont is egyben.

Bár a főbb városi centrumok elsősorban szolgáltatásalapú gazdasággal rendelkeznek, a fejlett ipari funkciók terén is jó pozíciókat foglalnak el. A hagyományos ipari terek körében az egyoldalú gazdaság szerkezet, a tartós szociális problémák és a befektetések

terjedésének lassúsága továbbra is megoldatlan kérdés. Ilyen problémákkal küzdenek a korábbi járműipari centrumok: Kragujevac, Loznica és Priboj, a bányászati körzetek: Bor és Majdanpek. A termelő gazdaság leépülése leginkább Dél-Szerbiát súlytja. 2007-ben 17 válságos helyzetű ipari központot azonosítottak, jórészt az ország déli részén. Ezek közül kiemelendő: Kragujevac, Leskovac, Bor és Loznica.

Szerbiai szinten a regisztrált munkanélküliek struktúrájában legnagyobb részt a 25-29 év közötti fiatalok foglalják el 13%-kal. Átlagosan 4 évet várnak munkára. A munkanélküliek 28,4%-a végzettség nélküli, 28,3%-ának középiskolai végzettsége van, 5,9%-uk diplomás.

Egyre kifejezettebb a gazdasági polarizáció az urbánus-rurális reláción is: az össz lakosság 61%-a él 23 városban és az össz foglalkoztatottak 72%-a dolgozik itt. A rurális lakosságot kétszer annyira fenyegeti az elszegényedés. A legnagyobb rizikó a Pcsinyei, a Jablanicai és a Toplicai körzetben van²¹.

A regionális asszimetria mindenek előtt a gazdaság koncentrációjából látszik Belgrád városában, illetve a Dél-bácskai körzetben - a bruttó hozzáadott érték 63%-a, a jövedelem 70%-a, a vállalatok 53%-a, a foglalkoztatottak 53%-a található ezeken a területeken, ellentétben a Dél- és Kelet-szerbiai régió fejlődési trendjével - a jövedelem 3%-a, a vállalatok 7,5%-a, a foglalkoztatás 8%-a valósul meg a régióban (3.sz. táblázat).

Belgrád és Vajdaság régiók valósítják meg együttesen a GDP 2/3-át Szerbiában. A különbségek extrém példája a GDP megvalósítása terén Belgrád a maga 40%-ával, szemben Dél- és Kelet-Szerbia régió 14,5%-ával.

3. táblázat. Index GDP per capita (NUTS-2) EU—27 = 100

Régiók	2009	2010	2011	2012
Belgrád régió	65	61	60	
Vajdaság régió	34	33	35	
Sumádia és Nyugat-Szerbia régió	26	24	23	
Dél- és Kelet-Szerbia régió	23	22	22	

Forrás: Saját szerkesztés

²¹ Izvestaj o razvoju Srbije 2012.

GDP százalékos megoszlása régiók szerint 2010-ben:

Belgrád régió: 40,0 %

Vajdaság régió: 26,0 %

Sumádis és Nyugat-Szerbia régió: 19,5 %

Dél- és Kelet-Szerbia régió: 14,5 %

A GAZDASÁGI ÉS RÉGIONÁLIS FEJLESZTÉS ÖSZTÖNZÉSE

A 2011-es évben a gazdasági és regionális fejlesztésre kifizetett össz pénzügyi támogatás értéke 5,4 milliárd euró volt, mely által 74 783 projekt valósult meg. A támogatási összegből az egyes régiók 2,3 milliárdot hívtak le 72 512 projekt realizálására.

A fejlesztési eszközökkel kapcsolatos intézkedések nyilvántartását a 2012-es évtől újabb, továbbfejlesztett módon végzik. A jelentések így már tartalmazzák a támogatási eszközök realizációjáról szóló kimutatást is. Ennek köszönhetően tudjuk, hogy a fejlesztési eszközök 16 felhatalmazott intézmény által realizálódtak, az össz pénzügyi ösztönző alap 2012-ben 2,9 milliárd eurót tett ki, több mint 30 projekt valósult meg általuk.

Az össz fejlesztési eszközök legnagyobb részét (58,7%) az Európai Integrációs Iroda hagyta jóvá, míg a legtöbb projektet (22 650, azaz 75%) a Nemzeti Foglalkoztatási Iroda valósította meg.

A meghatározott felhasználású eszközök legnagyobb százalékát (44%-ot) Szerbia szintjén a 2012-es évben az infrastruktúrával kapcsolatos projektekre választották ki, legkevesebbet (0,6%-ot) pedig a gazdasági egységek újrastrukturálására és a környezetvédelemre (1,7%) (4.sz. táblázat).

4. táblázat. A pénzügyi támogatások összege felhasználási területek szerint

Támogatási terület	2011 (eur)	2012 (eur)	2011=100	2012=100	2012/2011
Mezőgazdaság serkentés	174 963 080	272 233 357	6,8	9,3	55,6
Termelés serkentés	235 157 440	164 568 773	9,1	5,6	-30,0
Foglalkoztatás növelése	143 342 815	152 329 026	5,6	5,2	6,3
Kivitel serkentése	135 709 701	128 858 81	5,3	4,4	-5,0

4. táblázat. (folytatás)

Gazdasági egységek rekonstrukciója	8 117 420	16 827 780	0,3	0,6	107,3
Infrastruktúra	1 105 485 150	1 283 383 048	43,0	44,0	16,1
Intézmények erősítése, szakemberek, emberi erőforrások	205 790 731	206 100 371	8,0	7,1	0,2
Környezetvédelem, ökológia, infrastruktúra, területi tervezés	77 539 500	50 753 518	3,0	1,7	-34,5
Oktatás, tudomány, egészség, kultúra, sport, szociális védelem (trsadalmi tev.)	285 732 516	248 717 934	11,1	8,5	-13,0
Egyéb	201 553 791	391 209 431	7,8	13,4	94,1
Összesen	2 573 392 143	2 914 982 049	100,0	100,0	13,3

Forrás: Izveštaj o razvoju Srbije 2012.

Az össz eszközök mintegy 40%-át használják fel a régiók külön-külön, míg a többi 60%-ot közös projektekre adják.

A regionális fejlesztési eszközök (a 40%-ból) 2012-ben legtöbb (33,8%) és a szétosztott pénzügyi segélyek 32%-át Sumádia- és Nyugat-Szerbia régió kapta meg, szemben Dél- és Kelet-Szerbia régióval, ahová a fejlesztési eszközöknek mindössze 16 %-a jutott. Ezt követi Vajdaság 29 %-kal és Belgrád 23% -kal (5. sz. táblázat).

5. táblázat. Össz regionális pénzügyi eszközök realizáció és régiók szerint 2011-ben és 2012-ben

Régió	2011		2012		2012=100		2012/2011		Kihasznált ág 2012- ben
	Projektek száma	Jóváhagyott eszközök (eur)	Projektek száma	Jóváhagyott eszközök (eur)	Projektek száma	Jóváhagyott eszközök (eur)	Projektek száma	Jóváhagyott eszközök (eur)	
Vajdaság	11.303	322.771.074	7.264	311.848.771	25,0	28,9	-35,7	-3,4	10,7
Belgrád	6.669	408.331.103	4.619	251.729.901	15,5	23,3	-30,7	-38,4	8,6
Sumádia- és Nyugat-Szerbia	14.735	301.742.540	9.831	345.760.315	33,8	32,0	-33,3	14,6	11,9

5. táblázat. (folytatás)

Dél- és Kelet-Szerbia	10.760	195.109.024	7.331	170.287.714	25,2	15,8	-31,9	-12,7	5,8
Összesen	43.467	1.227.953.742	29.045	1.079.626.701	100%	100%	-32,6	-12,1	37,0
Szerb Köztársaság	97,1%	47,7%	96,8%	37,0%					
Közös projekt	1.302	52,3%	969	63,0%					

Forrás: Izveštaj o razvoju Srbije 2012.

A 2012-ben realizált pénzeszközök regionális szinten nagy eltérést mutatnak a fejlesztési eszközök kihasználtsága és a projektek számának terén. A 2011-es évvel összehasonlítva, minden régióban kisebb számú projekt valósult meg, egyedül Sumádia- és Nyugat-Szerbia régióban hagytak jóvá 14,6%-kal többet az előző évhez képest.

A legkiseb pénzügyi csökkenés (3,4%) Belgrád régióban volt, a legnagyobb (38,4%) Vajdaságban.

ÖSSZEGZÉS

Szerbiában az elmaradott térségek fejlődését több tényező befojásolja. Ezek közül kiemelném a központokban koncentrálódó tőkét és foglalkoztatottságot. Az eddigi társadalmi intervenciók szelektívek voltak és nem voltak elégségesek. Szerkezetileg sem voltak kellőképpen lehatároltak. Mindez tovább fokozta a regionális különbségeket!

Az asszimetria jelen van a fejlett/fejletlen régiók relációján kívűk az urbánus és rurális térségek között, csakúgy, mint az adminisztrációs központ szerepét betöltő települések és a periférikus települések között, valamint a korridorok mentén fekvő települések és azok a települések között, ahol az infrastrukturális ellátottság a minimumon van.

A szükséges intézményi háttér hiánya, a jogi szabályozás lassúsága és a tényleges decentralizáció elmaradása megakadályozza, hogy az adminisztráció kiutat keressen a leszakadó térségek, települések számára. Az uniós és egyéb fejlesztési eszközök felhasználása régióként eltérő, a legkevesbé fejlett területek továbbra sem képesek felzárkózni. A regionális fejlődés továbbra is kiegyensúlyozatlan és aránytalan. A negatív demográfiai folyamatok folytatódnak, valamint a tőke és a foglalkoztatottság továbbra is a főbb városi centrumokban koncentrálódik.

A regionalizációs folyamatokat gátolja az is, hogy számos fejlesztési stratégiai dokumentum nem született meg mind a mai napig, így többek között az egyes régiók

regionális fejlesztési stratégiái sem, valamint az is nehezíti a regionalizációt, hogy a regionális fejlesztés intézményi kerete befejezetlen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Babin, M. (2009). Prociklična fiskalna politika i održavanje makroekonomski stabilnosti u Srbiji u periodu 2001-2008. *Finansije*, godina LXIV, 1-6. sz. 86.o.
- Boeckhout, S.-Heller, C. (2009). *Merenje regionalnog razvoja u Srbiji: Zahtevi sa stanovišta EU*, Centar za starteško ekonomska istraživanja, „Vojvodina – CESS”, 28-29. sz., Vlade AP Vojvodine, 7.o.
- Dorđević, M. (2007). Mesto Srbije u regionalnom razvoju Zapadnog Balkana, *Zbornik radova sa međunarodne konferencije „Euroregije i jugoistočna Evropa”*, Ekonomski Institut, Sarajevo, 157. o.
- Eždenci, I. (2011). O ciljevima i pokazateljima regionalnog razvoja. *Centar za starteško ekonomska istraživanja. Vlade AP Vojvodine. „Vojvodina – CESS”*. 28-29. szám. 4.old.
- Gasmi, G. (2007). Principi Evropske Unije o državnoj pomoći u kontekstu procesa stabilizacije i asocijacije – putokaz za harmonizaciju Srbije. *Finansije*, godina LXII, 1-6. sz. 85.o.
- Illés I. (2002). *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón: átalakulás, integráció, régiók*. Dialóg Camous, Budapest-Pécs.
- Izveštaj o razvoju Srbije 2012.
- Janić, D. (2009). Srbija država regiona. *Izazovi evropskih integracija. Časopis za pravo i ekonomiju evropskih integracija*. 2009/6. szám. 103-115. old.
- Juhász J. (2003). Defenzív nacionalizmus és pragmatizmus a posztmilosevicsi Szerbiában, In: Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*, Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Kemenszky, Á. (2008). A nyugat-balkáni uniós stratégia fejlődési irányai: stabilizáció és/vagy csatlakozás? In: Balogh Péter, Dobos András, Forgács Attila, Szűcs Anita, Nagy Beáta(szerk): *60 éves a Közgazdaságtudományi Egyetem: A Jubileumi Tudományos Konferencia alkalmából készült tanulmányok*: Társadalomtudományi Kar. AulaKiadó,Budapest.155-171.o.
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=TFWKXA>
- Komšić, J. (2007). Evropski političko-pravni pristup decentralizaciji i regionalizaciji. In: Kosta Josifidis (szerk.): *Evropske regionalne politike s osvrtom na perspektive Vojvodine*. Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet Subotica. Novi Sad. 65-96.old.
- Kovačević, M. (2009). Makroekonomski ambijent Srbije, *Centar za starteško ekonomska istraživanja, „Vojvodina – CESS”*, 16-17. sz., Vlade AP Vojvodine, 17.o.
- Lopandić, D. (2010). Reforme Evropske Unije, Zapadni Balkan i Srbija, *Zakasnela integracija*, Letöltve:
http://www.raris.org/download/regionalizacija/reforma_eu_zapadnibalkan_srbija%20Dusk%20Lopandic.pdf (2011.10.20.)
- Lengyel, I. (2010). *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról építkező stratégiák*, Budapest, Akadémia Kiadó
- Lengyel Imre-Rechnitzer, J. (2004). Regionális gazdaságtan. *Dialóg Campus*, Budapest-Pécs
- Mészáros Rezső, Boros Lajos, Nagy Erika, Pál Viktor & Nagy Gábor (2010). *A globális gazdaság földrajzi dimenziói*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 396.old.

- Milosavljević, B. (2009). Sistem lokalne samouprave u Srbiji, *Stalna Konferencija Opština i Gradova*, Beograd
- Nacionalni program za Evropske integracije*, RS Vlada, 2012.
- Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske Unije za period 2013-2016.*, Kancelarija za Evropske integracije, 2013.
- Nagy I. (2007). A Kárpát-medence régiói 7. Vajdaság. *Dialóg Campus Kiadó*, Pécs-Budapest
- Nemes Nagy, J. (2009a). Terek, helyek, régiók. *A regionális tudomány alapjai*, Budapest, Akadémia Kiadó
- Opštine i regioni RS*, 2012
- Pálné Kovács, I. (2004). *A közigazgatási régiók esélyei hazánkban*, Letöltve: www.matd.iif.hu/04sze.html (2007.05.10.)
- Pálné Kovács, I. (2008). Helyi kormányzás Magyarországon, *Dialog Campus*, Budapest-Pécs
- Prelazni trgovinski sporazum="Sl.Gl."RS-Medjunarodni ugovori, br. 83/2008.
- Simić, P. (2009). Polovi razvoja i regionalizam u Francuskoj. *Izazovi evropskih integracija. Časopis za pravo i ekonomiju evropskih integracija* 2. évf. 2009. 6. sz. 59-72. o.
- Statistički godišnjak 2011.*
- Statistički godišnjak 2012.*
- Statistički kalendar Republike Srbije 2013.*, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013
- Takács, Z. (2008). Területi szerveződés és regionalizáció Szerbiában. In: Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.) *Regionális erőnlét*. MTT., Szabadka, pp. 123.-158.
- Tripković, M. (2003). Regionalizálódás Szerbiában, különös tekintettel a Vajdaság helyzetére = Tér és Társadalom 17. évf. 4. sz. 117-155. o.
- Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2013. Godinu. *Sl. Gl. RS*. Br. 62/2013.
- Uredba o nomenklaturi statističkih teritorijalnih jedinica. *Sl.Gl. RS*. br. 109/2009 i 46/2010
- Vučetić, D. & Janitićević, D. (2006). *Decentrallizacija kao polazište daljeg razvoja Srbije – Priručnik*, Nacionalna koalicija za decentralizaciju, Centar za razvoj građanskog društva PROTECTA, Niš.
- Vuletić, V. & Vukelić, J. (2009). Odnos političke elite Srbije prema regionalizaciji. *Izazovi evropskih integracija. Časopis za pravo i ekonomiju evropskih integracija* 2. évf. 2009. 6. sz. 117-133. o.
- Zakon o regionalnom razvoju, 2010. = *Sl. Gl. RS*. Br. 14/1009